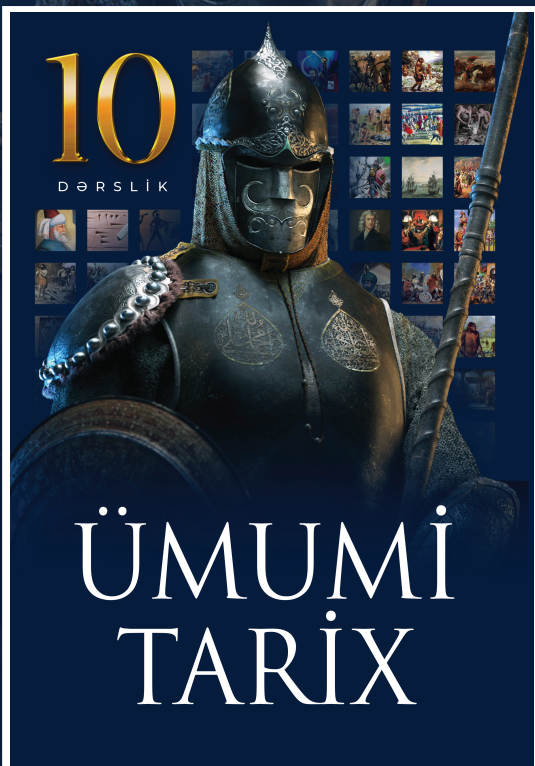

10

METODİK VƏSAİT

ÜMUMİ TARİX

LAYIHƏ

ELNUR HÜSEYNOV
NİYAMƏDDİN QULİYEV
PƏRVİZ AĞALAROV

Ümumi təhsil müəssisələrinin **10**-cu sinifləri üçün

ÜMUMİ TARİX

fənni üzrə dərsliyin

METODİK VƏSAİTİ

© "Şərq-Qərb" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi
info@eastwest.az və derslik@edu.gov.az
elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığınız üçün əvvəlcədən təşəkkür edirik!

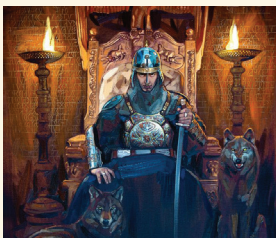
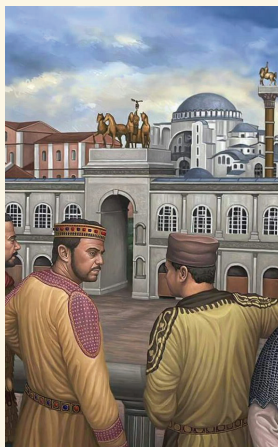
LAYIHƏ

Mündəricat

Dərslik və müəllim üçün metodik vəsait haqqında.....	4
Tarix fənninin tədrisinin müasir tələbləri.....	8
Tarix fənninin tədrisinin məqsədləri	8
Ümumi tarixlə bağlı ümumi təlim nəticələri.....	9
X sinif ümumi tarix fənni üzrə məzmun standartları.....	10
X sinif ümumi tarix fənni üzrə alt standartların inteqrasiya imkanları.....	11
Şagird nailiyyətlərinin məktəbdaxili qiymətləndirilməsi.....	13
Qiymətləndirmənin üsul və vasitələri	14
Təlim məqsədlərinin düzgün reallaşdırılması ilə bağlı tövsiyələr	27
X sinif tarixi öyrənmə prosesində şagirdlərin fəaliyyət və bacarıq formaları.....	29
Müəllimlərə metodik tövsiyələr. İnteraktiv təlim nədir?	31
Fəal dərslərin planlaşdırılmasına dair tövsiyələr	47
Dərslərin illik planlaşdırılması	49
Dərslərin icmalı və tövsiyələr	50
Mövzu 1. İbtidai cəmiyyət	51
Mövzu 2. Qədim Misir və Mesopotamiya.....	53
Mövzu 3. Qədim İran və Hindistan	57
Mövzu 4. Böyük Hun dövləti. Çin	60
Mövzu 5. Qədim Yunanıstan, Makedoniya və Roma	62

LAYIHƏ

Mövzu 6. Türk dövlətləri	66
Mövzu 7. Ərəb xilafəti	71
Mövzu 8. Qərbi Avropa	74
Mövzu 9. Bizans	76
Mövzu 10. Mədəniyyət	78
Mövzu 11. Böyük Səlcuq dövləti	81
Mövzu 12. Osmanlı imperiyası	83
Mövzu 13. Dehli sultanlığı	86
Mövzu 14. Böyük Monqol imperiyası. Qızıl Ordu	88
Mövzu 15. Teymuri dövləti	90
Mövzu 16. Xaçlı yürüşləri	92
Mövzu 17. Qərbi Avropada mərkəzləşmiş dövlətlərin yaranması	95
Mövzu 18. Mədəniyyət	97
Mövzu 19. Avropada Reformasiya. Otuzillik müharibə	102
Mövzu 20. İngiltərə və Fransa	104
Mövzu 21. Böyük coğrafi kəşflər. ABŞ-ın yaranması	107
Mövzu 22. Rusiya	110
Mövzu 23. Osmanlı imperiyası	112
Mövzu 24. Böyük Moğol dövləti	114
Mövzu 25. Mədəniyyət	116

**Metodik vəsaitdə verilən bu və ya digər tövsiyələr sizin vasitə ilə
şagirdlərin tarix fənni üzrə bilik və bacarıqlarının formalaşdırılıb inkişaf
etdirilməsinə hesablanmışdır.**

DƏRSLİK VƏ MÜƏLLİM ÜÇÜN METODİK VƏSAİT HAQQINDA

Ölkəmiz sürətlə və hərtərəfli inkişaf edərək dünya sivilizasiyasına inteqrasiya etməkdədir. İnteqrasiya qloballaşma kimi böyük bir prosesin ayrılmaz komponentidir. Mədəni və mənəvi dəyərlərin özünəməxsusluğunun qorunub saxlanması, varislik prinsipi əsasında gələcək nəsillərə çatdırılması gərgin zəhmət tələb etməklə bərabər, hər zaman böyük aktualıq kəsb etmişdir. Müstəqillik illərində ən mühüm uğurlarımızdan biri Azərbaycanda milli - mədəni köklərə qayıdış, milli tariximizə, milli mənəvi dəyərlərə hörmətin qorunmasıdır. Dövlətçilik sisteminin formalaşması Ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Bu baxımdan Ulu öndərin dövlətimizin inkişafı istiqamətində reallaşdırdığı tədbirlər, milli - mənəvi dəyərlərin qorunması və təbliği, tolerantlığın və dinlərarası dialoqun təşviq edilməsi təhsil sahəsinin inkişafına da təkan verdi.

Hazırda Azərbaycan Respublikasında müstəqil dövlətçilik təlimi dəyişən və inkişaf edən reallıqlarla, zənginləşən yeni proseslərlə birlikdə həyata keçirilir. Daxili və beynəlxalq siyasətdəki yeniliklər, iqtisadi dəyişiklik, texnologiyanın təkmilləşməsi həyatımıza öz təsirini göstərməkdədir. Dərslərin hazırlanmasında bu təsir nəzərə alınmış, müasir dövrün tələblərinə uyğunlaşdırılmışdır. Dərslük və metodik vəsait Ümumi tarix fənni kurikulumu diqqət mərkəzində saxlanılmaqla hazırlanıb sizə təqdim edilmişdir.

Bildiyiniz kimi, Tarix fənni cəmiyyətdə baş verən dəyişiklikləri, onun səbəb və nəticələrini öyrənməklə yanaşı, baş vermiş proseslərin ideyaverici qüvvəsinin nədən ibarət olduğunu, ideyaların tarixdə iz qoyduğu izdihamlı və ya şanlı bir salnamənin davamlılığını, onu qoruyub saxlayan şərait və qüvvələri öyrədir.

Bunun üçün də 10-cu sinif Ümumi tarix dərsliyi hazırlanarkən ölkədə həyata keçirilmiş təhsil islahatlarına, xüsusən də dərslüklə bağlı qarşıya qoyulan tələblərə xüsusi diqqət ayrılmışdır. Təlim və tərbiyənin daim nəzarətdə saxlanması və bu sahədə aparılan işin mühüm hissəsi kimi dövlətin qoyduğu təhsil standartlarının tələbinə uyğun dərslüklərin hazırlanmasının vacibliyi əsas götürülmüşdür. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün 10-cu sinif Ümumi tarix dərsliyi, və Müəllim üçün metodik vəsait Ümumi tarix fənni kurikulumu əsasında tərtib olunmuşdur.

Bildiyiniz kimi, müasir dövrdə dərslük təhsil sistemində məzmun və funksiyasına görə əhəmiyyətli resurslardan biri hesab edilir. Şagird şəxsiyyətinin formalaşdırılmasında və inkişafında dərslüklərin rolu əhəmiyyətli dərəcədə əvəzsizdir və onun tələblərə uyğun hazırlanması zəruridir. Sizə təqdim etdiyimiz dərslük komplekti özünün funksiyasına, məzmun və strukturuna görə fənn üzrə tədris planı və proqramı əsasında hazırlanmış, nəzəri və praktik biliklərin əsaslarının sistemli və anlaşılıqlı şəkildə izahı verilməklə təqdim olunmuşdur. İdraki təhsilin əsas resurslarından biri hesab edilən dərslük özünəməxsus, orijinal xüsusiyyətləri ilə daha çox maraq doğuracaqdır. Ən zəruri informasiyalar, tapşırıq, sual və çalışmaları özündə əks etdirən 10-cu sinif Ümumi tarix dərsliyi istiqamətverici, yönəldici, düşündürücü funksiyaları özündə birləşdirir. Dərslükdə artıq informasiya yükünə yer verilməmiş, məzmunun keyfiyyətli olması üçün orijinallıq qorunmuşdur. Fənni kurikulumlarına uyğunluq dərslüyün əsas keyfiyyətlərindən biri kimi qeyd edilə bilər. Bunu nəzərə alaraq hazırlanmış dərslük fəal təlim prosesində bir komponent kimi şagirdi idraki fəallığa sövq edəcəkdir. Bununla yanaşı, təqdim olunan şəkil və illüstrasiyalar, yaradıcı sual və tapşırıqlar şagirdləri tədqiqatçılığa və yaradıcılığa istiqamətləndirəcəkdir. Hazırlanmış dərslük təkcə bilik vermək, məlumat-

landırmaq funksiyasına deyil, şəxsiyyətin formalaşmasına, şagirdlərin öz üzərlərində çalışmasına, tənqidi, məntiqi və yaradıcı təfəkkürünü formalaşdıraraq inkişaf etdirmək funksiyasına da imkan yaradacaqdır.

Bildiyiniz kimi, şagirdləri fəaliyyətə sövq etmək, həmçinin praktik olaraq işin icrasına imkanlar yaratmaq müasir dərslərlərin əsas keyfiyyətlərindən hesab edilir. Orada bacarıqları formalaşdırma bilmək imkanının olması üstün cəhət kimi dəyərləndirilir. Bunun üçün kifayət qədər müxtəlif növ çalışma və tapşırıqlardan istifadə edilməsi tələb olunur. Bu tələbləri nəzərə almaqla dərslərdə, eləcə də müəllim üçün metodik vəsaitdə əsas nüanslara yer ayrılmışdır. Bununla yanaşı, integrativ bacarıqların inkişafına imkan yaratmaq, onu şəxsiyyətin ümumi keyfiyyətinə çevirmək üçün dərslərin kompleksində yetərinə imkanlar açılmış, şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşdırılmasının diqqət mərkəzində saxlanması üçün lazımi məlumatlar, şəkil və illüstrasiyalar, eləcə də digər öyrədici və düşündürücü vasitələr özünü qabarıq şəkildə əks etdirmişdir.

Yeni dərslərləri fənn proqramlarının tələblərinə uyğun səviyyədə hazırlamaq üçün bir sıra mühüm pedaqoji prinsiplərin gözlənilməsi zəruri hesab edilir.

Düzgünlük. Bu prinsip dərsləri qeyri-ciddi faktlardan uzaqlaşdırır, inandırıcı, stimullaşdırıcı mənbəyə çevirir. Şagirdlər dərsləri etibarlı tədris vəsaiti kimi yanaşırlar. Dərslərin bu prinsipə uyğun hazırlanması üçün aşağıdakı tələblərin nəzərə alınması əsas götürülmüşdür:

- ✓ təlim standartlarına uyğunluq;
- ✓ faktların dəqiqliyi;
- ✓ durğu işarələrinin, orfoqrafik və qrammatik qaydaların gözlənilməsi;
- ✓ mübahisəli faktların olmaması.

Əyanilik. Dərslərləri baxımlı etmək, onu şagirdin ən yaxın müsahibi kimi dəyərləndirmək, eləcə də stimullaşdırıcı vasitəyə çevirmək üçün əyaniliyə mühüm didaktik prinsip kimi müraciət olunur. Aşağıdakılar nəzərə alındıqda bu prinsipin tam reallaşdırıldığı aydın görünür:

- ✓ şəkillər, fotolar;
- ✓ illüstrasiyalar;
- ✓ sxemlər;
- ✓ cədvəllər;
- ✓ xəritələr;
- ✓ qrafiklər;
- ✓ QR kodlar.

Əyaniliyi təmin etmək üçün yuxarıda sadalanan bütün vasitələrin eyni bir dərslərə daxil edilməsi tələb olunmur. Ümumi tarix dərsləri hazırlanarkən onun özünəməxsus cəhətləri, xüsusiyyətləri əsas götürülmüş, zəruri hesab edilən müvafiq əyani vasitələr seçilib təqdim olunmuşdur.

Müasirlik. Dərslərin ən mühüm atributlarından biri onun yeniliyi, müasirliyi, dövrün, zamanın tələb və ehtiyaclarını özündə əks etdirməsi, şagirdlərdə yenilik əhvali-ruhiyyəsi yarada bilməsidir. Yeni texnologiyalara istinad olunması və onların dərslərin məzmununa gətirilməsi müasirliyin əlamətlərindən biri kimi vacib tələblərdəndir. Buna aşağıdakı tələbləri nəzərə almaqla nail olmaq mümkündür:

- ✓ sosial-iqtisadi sahələrdəki nailiyyətlərin nəzərə alınması;
- ✓ elmin özündəki inkişafın nəzərə alınması;
- ✓ təlim materiallarının müasir dünyagörüşün formalaşdırılmasına istiqamətlənməsi.

Dərslərin müasir olması üçün fakt və hadisələrin inkişafı ilə bağlı olması, onu əks etdirməsi əsas şərtlərdən biridir.

LAYIHƏ

Tamliq. Tədris vəsaitlərindən biri kimi dərsləyin bütövlüyü, tamliğı onun məzmununda aşağıdakı müəyyən komponentlərin olmasını tələb edir:

- ✓ nəzəri materiallar;
- ✓ praktik materiallar;
- ✓ təsviri materiallar;
- ✓ qiymətləndirmə materialları.

Dərsləyin məzmununda verilməsi nəzərdə tutulan bu materialların hər biri mühüm didaktik əhəmiyyət daşıyır. Şagirdlərin təlim fəaliyyətinə sövq olunması, öyrənmə prosesinin təşkili və bacarıqların dəyərləndirilməsi baxımından dərsləlik öz imkanları ilə seçilir.

Ona görə də 10-cu sinif üçün Ümumi tarix dərsləyi hazırlayarkən bu prinsipə əməl olunmuş, mühüm tələblərin gözlənilməsi vacib hesab edilmişdir.

Ardıcilliq. Dərsləliklərin məzmunundakı materialların sıralanmasında ardıcilliq mühüm prinsiplərdən biri kimi gözlənilir. Bu zaman ardıcilliqın aşağıdakı parametrləri əsas götürülür:

- ✓ psixoloji baxımdan;
- ✓ məzmun baxımından;
- ✓ təqvim-tematik baxımdan;
- ✓ məntiqi baxımdan.

Psixoloji baxımdan ardıcilliq. Təlim materialları, ilk növbədə, şagirdlərin psixi proseslərlə bağlı fəaliyyətlərinin inkişafının təmin edilməsi üçün seçilmişdir. Bu materiallar hafizə, təfəkkür və təxəyyül proseslərinin formalaşması istiqamətinə yönəldilərək şagirdlərin müstəqil düşünməsinə, fəaliyyətinə və tətbiqi ilə məşğul olmasına imkanlar açmağa şərait yaradacaqdır.

Məzmun baxımından ardıcilliq. Bu, təlim materiallarının sadədən mürəkkəbə doğru sıralanmasında özünü göstərir. Kurikulumda nəzərdə tutulan sadədən mürəkkəbə prinsipi bu dərsləyin hazırlanması zamanı diqqət mərkəzində saxlanılmışdır.

Təqvim-tematik baxımdan. Təlim materiallarının miqdarı və ağırlığı müəyyənləşdirilərkən dərslə üçün ayrılan vaxt nəzərə alınmaqla hazırlanmışdır. Bu zaman nəzəri və praktik materialların balansının gözlənilməsi, standartların reallaşdırılmasına yönəldilməsi zəruri hesab edilir. Şagirdlərin təlimə marağının gücləndirilməsi üçün motivasiya imkanları genişləndirilir.

Məntiqi baxımdan ardıcilliq. Bu zaman sadədən mürəkkəbə prinsipi qorunmaqla, verilən məzmun, eləcə də tapşırıq və suallar məntiqə uyğun yerləşdirilmişdir.

Yaş səviyyəsinə uyğunluq. Dərsləliklər şagirdlərin yaş səviyyəsinə uyğun hazırlanmalıdır. Bu zaman şagirdin yaş xüsusiyyəti nəzərə alınmaqla iki əsas tələb diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır:

- a) dizayn;
- b) təlim materiallarının məzmunu, həcmi, maraqlılığı.

Dərsləlik hazırlanarkən şagirdin sinif mühiti ilə yanaşı, müstəqil işləməsinə şərait yaradan amillər nəzərə alınmış, motivasiya imkanları gücləndirilmiş, vaxt nəzərə alınmaqla verilən materiallarda ən zəruri və düşündürücü məqamlara yer ayrılmışdır.

Oxunaqlılıq. Oxunaqlılığın nəzərə alınması üçün ilkin olaraq məzmun materiallarının maraqlı olması vacib hesab edilir. Belə materiallar şagirdlərin diqqətinə səbəb olur, onları öyrənməyə sövq edir. Təlim materiallarının lakonikliyi, aydın üslubda, sadə dildə olması öyrənmə fəaliyyətinin səmərəliliyini artırır.

Bu tələbin də nəzərə alınması maksimum gözlənilmiş, dərsləlikdə hadisələrin şərhini aydın və anlaşılan şəkildə veilməlidir.

Inklüzivlik. Bu prinsip əsasında yazılmış dərslik özünün əhatəliliyinə görə seçilməli, təlim prosesində müxtəlif səviyyələri ehtiva etməli, istedadlı şagirdlərlə yanaşı, müəyyən səbəblərdən geridə qalanların da təlim maraqlarını ödəyə bilməlidir. Bunun üçün təlim materiallarının seçilməsinə və dərsliyə daxil edilməsinə diferensial yanaşılmalı, hər bir sinifdə şagirdlərin inkişaf səviyyələri nəzərə alınmalıdır.

Dərslikdə inklüzivlik dövrün əsas tələbi kimi diqqət mərkəzində saxlanılmış, şagirdlərin inkişafı üçün zəruri olacaq imkanlar təqdim olunmuşdur.

Fəal təlim üçün şəraitin yaradılması. Fəal təlim müasir təhsil prosesinin əsas atributlarından hesab edilir. Onun qurulmasında bir çox amillərlə yanaşı, dərslik də həlledici rol oynayır. Nəticəyönlü kurikulumlar məhz belə dərsliklərin hazırlanmasını tələb etdiyi üçün bu tələbə uyğunluğu qoruyub saxlamağa çalışmışıq. Ona görə də dərslik hazırlanarkən fəal təlim üçün şəraitin yaradılmasına mühüm didaktik prinsiplərdən biri kimi önəm verilmişdir. Hər bir paraqrafda təlim materiallarının verilməsi fəal təlim prosesinə uyğunlaşdırılmış, təlim marağının formalaşdırılması, problemin qoyuluşu, həll edilməsi, təqdim olunma və qiymətləndirmə üçün şəraitin yaradılması dərsliyin hazırlanmasında əsas tutulmuşdur.

Yeni dərsliklərin hazırlanmasında mənbələrin göstərilməsi, təlim materiallarında kütləvi informasiya vasitələrindən istifadə imkanlarının nəzərə alınması məsələləri də mühüm prinsiplər kimi dəyərləndirilməli, onların da nəzərə alınması diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

10-cu siniflər üçün hazırlanmış Ümumi tarix dərsliyi məhz bütün bu tələblərə uyğun şəkildə formalaşdırılmışdır.

Müxtəlif psixoloq və pedaqoqların fikrinə görə, fəaliyyətlər üç istiqamətdə qruplaşdırılır: idraki, informativ-kommunikativ, psixomotor. Bu fəaliyyətləri formalaşdırmaq və inkişaf etdirmək zəruriyyətini əsas tutmaqla dərslik verilən bütün tələblərə uyğun işlənmişdir.

Sadədən mürəkkəbə, xronoloji və məntiqi ardıcılığı nəzərə almaqla, dərslik 25 paraqraf və 4 bölmədən ibarət tərtib edilmişdir. Paraqraflar tərtib olunarkən standartlar və onların reallaşdırılması üçün mənbələr, xəritələr, illüstrasiyalar, sxemlər, cədvəllər, sual və tapşırıqlar və s. vasitələr nəzərə alınmışdır. Metodik vəsaitin hazırlanmasında standartlar, standartların şərh, integrasiya cədvəli, dərslərin icmalı, interaktiv dərs nümunələri, qiymətləndirmə və qiymətləndirmə vasitələri öz əksini tapmışdır. Bununla yanaşı, sizə dərslik və metodik vəsaitin hazırlanmasında istifadə edilmiş mənbə və ədəbiyyatlar, internet resurslarının siyahısı təqdim edilmişdir. Tərtib edilmiş paraqrafların hər biri qruplaşdırılmış, forma və üsullar təqdim olunmuş, işin texnologiyasına aydınlıq gətirilmiş, dərslikdən istifadənin bütün mexanizmləri işıqlandırılmışdır. İstifadə edilmiş resursların, eləcə də istifadəsi mümkün olan resursların siyahısı metodik vəsaitdə göstərilmişdir. Bir sözlə, dərslik komplektinə daxil olan dərslik və müəllim üçün metodik vəsait dövlətin və Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin qoyduğu tələbi maksimum səviyyədə gözləməklə tərtib olunmuşdur.

Şerti işarələr

Sual

Tapşırıq

Araşdırma

TARİX FƏNNİNİN TƏDRİSİNİN MÜASİR TƏLƏBLƏRİ

Ümumi müddəalar

Müasir dövrdə dünyada bir çox sahələrdə olduğu kimi, təhsil sahəsində yeni çağırışlar aktualdır. Bu gün yollar əvvəlki kimi çəkilmir, avtomobillər əvvəlki kimi istehsal edilmir, binalar əvvəlki kimi inşa edilmir. Təhsil sahəsi də yeni dövrlə ayaqlaşmalı, texnologiyalara adekvat qurulmalıdır. Digər fənlər kimi Ümumi tarixin tədrisində də yeni dövrün tələbləri nəzərə alınmalıdır. Tarix hadisə və proseslərin, tarixi şəxsiyyətlərin fəaliyyətinə aid faktların yadda saxlanması deyil, onların müqayisə edilməsi, təhlili və dəyərləndirilməsidir. Ona görə də Ümumi tarix fənninin tədrisində müasir tələblərə uyğunlaşdırılması zəruridir. Fənnin tədrisi tarixi hadisə, təzahür və proseslərə aid məlumatları, anlayışları və dəyərləri qazandırmaqla yanaşı, şagirdlərə gələcəkdə istifadə edə biləcəyi müqayisə, təhlil, ümumiləşdirmə və nəticəyə gəlmə bacarıqları qazandırmaya da imkan verir. Beynəlxalq təcrübə şagirdlərdə aşağıdakı bacarıqları formalaşdırmağı hədəfləyir:

- tarixi hadisə, proses və təzahürləri araşdırmaq və nəticələrini təqdim etmək;
- tarixi mənbələri təsnif etmək, orada verilən məlumatları anlamaq, analiz etmək, sintez etmək və dəyərləndirmək;
- tarixi hadisələri müvafiq dövrün tarixi şərtləri əsasında qiymətləndirmək və bu günü anlamada ondan istifadə etmək;
- müxtəlif tarixi faktları və anlayışları tam şəkildə əlaqələndirib müasir dünyanın müxtəlifliyini izah etmək;
- müəyyən tarixi hadisə və proseslə bağlı məlumatları sistemləşdirmək;
- qədim insanların hərəkətlərinin motivlərini, hadisələrin səbəb və nəticələrini müəyyənləşdirmək;
- təhlil və sintezə əsaslanan şifahi və yazılı təqdimatlar hazırlamaq.

Tarixin tədrisinin məqsədləri

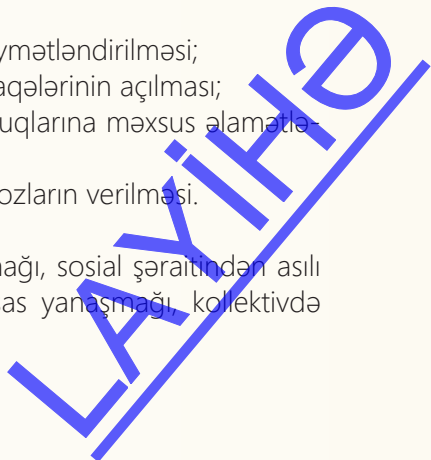
Tarix ən qədim zamanlardan bu günümüzdə qədər cəmiyyətin meydana gəlməsini, inkişaf tarixini, mərhələlərini araşdırır, sistemləşdirir, tarixi zaman, tarixi məkan səviyyəsində onları dəyərləndirir, mədəniyyətlərin, dövlətlərin, şəxsiyyətlərin rolunu müəyyənləşdirir. Ümumi tarix fənninin əsas məzmununun formalaşdırılmasında tarix elminin bu nailiyyətlərinə istinad olunur. Tarixi anlayışlar, hadisə və faktlar baza bilikləri kimi müəyyənləşdirilir.

Bunlarla yanaşı, Ümumi tarix fənni pedaqoji anlayış kimi həm də pedaqogikanın, psixologiyanın, fiziologiyanın zəruri tələblərinə cavab vermək üçün bir sıra keyfiyyətləri ehtiva edir. Bu mənada Ümumi tarix integrativ fənn xarakteri daşıyır və fundamental tarix elmindən fərqlənir.

Ümumtəhsilin yeni sisteminin qurulduğu hazırkı şəraitdə fənlərin də rolu dəyişir. Onlar şəxsiyyəti idraki və əxlaqi-mənəvi cəhətdən formalaşdıran vasitəyə çevrilir. Ümumi tarix də bu prosesdə aşağıdakı xüsusiyyətlər baxımından əhəmiyyət daşıyır:

- tarixi fakt və hadisələrin ümumiləşdirmə, təsnifatma, induksiya, deduksiya kimi məntiqi əməliyyatlar vasitəsilə təhlil edilməsi;
- yaradıcı fəaliyyət təcrübəsi;
- tarixi faktların təhlilinə müxtəlif mövqelərdən yanaşılması və qiymətləndirilməsi;
- əsas tarixi fakt və hadisələrin, onlar arasındakı səbəb-nəticə əlaqələrinin açılması;
- ayrı-ayrı tarixi faktlarda ictimai inkişafın ümumi qanunauyğunluqlarına məxsus əlamətlərin müəyyənləşdirilməsi;
- hər bir tarixi faktın xarakterinə görə aydınlaşdırılması və proqnozların verilməsi.

Müasir dövr məktəblidən başqalarının fikirlərinə hörmətlə yanaşmağı, sosial şəraitindən asılı olmayaraq, insanların düşdüyü vəziyyəti başa düşməyi, onlara həssas yanaşmağı, kollektivdə

əməkdaşlıq etməyi, ətrafındakı situasiyanı düzgün təhlil edərək uğur qazanmağı, tolerantlığı tələb edir. Bu baxımdan tarix fənninin geniş imkanları vardır.

Ümumi tarix fənni şagirdlərə keçmiş və müasir dövrün problemlərini tədqiq etmək, cəmiyyətlərin inkişafının səbəb-nəticə əlaqələrini və xüsusiyyətlərini dərk etmək, sosial-siyasi, iqtisadi və mədəni proseslərin bir-biri ilə qarşılıqlı təsirini öyrənmək imkanı yaradır. Tarixi keçmişə öyrənməklə şagirdlər bu günü dərk edirlər - başqa sözlə, tarixi keçmişdən bu gün üçün dərs alırlar. Çünki mahiyyət etibarilə tarixi keçmişin və müasir dövrün dərk edilməsinin məntiqi yolu eynidir.

Ümumi tarix dərslərində şagirdlər cəmiyyətin meydana gəlməsini, onun zaman və ətraf ələmlə əlaqədə inkişafını, quruluşunu, insan-cəmiyyət-zaman-məkan qarşılıqlı əlaqələrini öyrənirlər. Bu fənn şagirdlərə dünyanı sevməyi və qorumağı, cəmiyyətdəki proseslərə fəal münasibət bəsləməyi, müxtəlif zamanları fərqləndirməyi, öz dövrünü və özünü daima dəyişən dünya ilə əlaqələndirməyi öyrədir.

Bundan əlavə, Ümumi tarix şagirdlərdə insanlara, maddi və mənəvi mədəniyyətin inkişafı sahəsində onların işinə hörmət hissi tərbiyə etmək, ictimai inkişafın müxtəlif problemləri ilə əlaqədar tədqiqat aparmaq və onların həlli yollarını tapmaq, əməkdaşlıq etmək, tənqidi düşünmək, hadisə və təzahürlərin inkişafının nəticələrini proqnozlaşdırmaq, düşdüyü şəraitdən baş açmaq, düzgün qərarlar qəbul etmək və digər bacarıqları formalaşdırmağa imkan verir.

Ümumtəhsil məktəbində Ümumi tarix fənninin tədrisinin əsas məqsədi məktəblilərdə fəal həyat mövqeyi, vətənpərvərlik, digər xalqlara, ümumbəşəri dəyərlərə hörmət, mənəvi və mədəni nailiyyətlərə əsaslanan əqidə prinsipləri, Azərbaycan və bütün dünya xalqlarının ənənələrinə və mədəniyyətlərinə qarşı humanizm hissi, dövlətçilik ənənələrinə hörmət formalaşdırmaq üçün onlarda keçmiş və müasir dövr hadisələrini sərbəst təhlil etmək, faktların ümumiləşdirilməsi, əldə olunan biliklərdən cəmiyyətin müasir vəziyyətinin qiymətləndirilməsində istifadə, tarixi mənbə, müxtəlif fikir, mövqe və konsepsiyaları sərbəst təhlil etmək, başqalarının fikirlərinə hörmət etmək bacarıq və vərdişləri aşılamaqla kommunikativ, təfəkkür və hüquqi mədəniyyət formalaşdırmaqdan ibarətdir.

Bu məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin həyata keçirilməsi zəruri hesab edilir:

- tarixə dair mənbələri üzərində müstəqil işin təşkili;
- tarixi hadisə və faktların araşdırılması, qiymətləndirilməsi;
- tarixi prosesi və ictimai həyatın müxtəlif cəhətlərini xarakterizə edən ən mühüm faktların seçilməsi və ümumiləşdirilməsi;
- tarixi faktların onlar haqqındakı mülahizələrdən fərqləndirilməsi və əsaslandırılması;
- tarixi faktların müxtəlif mövqedən qiymətləndirilməsi;
- tarixi fakt və hadisələrin əsasında qərarların qəbul edilməsi və təqdim olunması;
- insan hüquqlarına, demokratik dəyərlərə, xalqların tarix və mədəniyyətinə, milli-mənəvi dəyərlərə, vətənə hörmət hissini formalaşması;
- bəşəriyyətin mənəvi irsinin qorunması, zənginləşdirilməsi, hörmət və sədaqət tərbiyəsi.

Ümumi tarixlə bağlı ümumi təlim nəticələri

1. Qədim insan məskənlərinin yaranma zamanını və yerini bilir. Dövlət və dövlətçiliyin inkişafının tarixi mərhələlərini, dünya tarixinin inkişafına təsir göstərən hərbi-siyasi hadisələri, tarixi şəxsiyyətləri, ümumdünya mədəni-tarixi proseslərə təsir göstərən kəşfləri və nailiyyətləri, insanların, sivilizasiyaların yaranışına dair əsas elmi nəzəriyyələri ümumdünya tarixi ilə bağlı ümumiləşdirilmiş elmi əsərləri sadalayır.

2. Tarixin müxtəlif dövrlərində yaranmış sivilizasiyaların xarakterik cəhətlərini, dövlətlərin və onların həyatlarında baş verən önəmli hadisələrin mahiyyətini izah edir. Dövlət və dövlətçiliyin formalarını, sivilizasiyaların inkişafına təbii-coğrafi şəraitin təsirini, dünya tarixinin inkişafında mühüm rol oynamış hərbi-siyasi hadisələri, ümumdünya tarixi-mədəni proseslərə təkan verən tarixi

kəşfləri və nailiyyətləri, tarixin müxtəlif mərhələlərində ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və mədəni dəyişikliklərə səbəb olan daxili və xarici amilləri, tarixi inkişafa şəxsiyyətlərlərin təsirini, dünyada sülhün və əminamanlığın qorunması üçün bəşəri dəyərlərin əhəmiyyətini anlayır.

3. Tarixin müxtəlif dövrlərində dünyada yaranmış sivilizasiya ocaqları, dövlətlərin formaları və baş verən hadisələri öyrənərək tarixi təfəkkürün formalaşmasında istifadə edir. Dünya sivilizasiyalarının xarakterik cəhətlərini, müxtəlif tarixi zamanda dünyada baş verən ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və mədəni inkişafının xüsusiyyətlərini və bu inkişafda tarixi şəxsiyyətlərin rolunu müəyyənləşdirib tarixi paralellər apararaq tətbiq edir.

4. Ümumdünya tarixinin müxtəlif inkişaf yollarını, onun oxşar və fərqli cəhətlərini müqayisə edir. Tarixin müxtəlif dövrlərində ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və mədəni inkişafa, tarixi hadisə, proses və təzahürlərə müxtəlif amillərin təsirini, səbəb və nəticə əlaqələrini, tarixi şəxsiyyətlərin fəaliyyətini təhlil edir.

5. Tarixin müxtəlif dövrlərində yaranmış dövlətlərin inkişafına, tarixi-coğrafi, ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və mədəni faktorların təsirini qiymətləndirir. Dünya tarixinin inkişafına təsir göstərən hərbi-siyasi hadisələri, tarixin inkişafında xüsusi rol olmuş şəxsiyyətləri, mədəni və elmi nailiyyətləri tarixi mənbə və elmi əsərlərdən dəlillər gətirməklə dəyərləndirir.

6. Tarixi inkişafının qanunauyğunluqlarını, özünəməxsusluğunu sintez edir. Tarixin müxtəlif dövrlərində yaranan dövlətlərin ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və mədəni proseslərin formalarını, tarixi şəxsiyyətləri, tarixi-mədəni tərəqqiyə təsir göstərən nailiyyətləri müqayisə edib plan tərtib edir.

X SİNİF ÜMUMİ TARİX FƏNNİ ÜZRƏ MƏZMUN STANDARTLARI

X SİNİF

X sinfin sonunda şagird:

- ölkələrdə baş verən dəyişiklikləri tarixi zaman baxımından qiymətləndirir;
- dünyada və Azərbaycanda baş verən hadisə, proses və təzahürlər arasında əlaqələri tarixi zaman baxımından izah edir;
- ölkə və xalqların sosial-iqtisadi və mədəni həyatında baş verən dəyişiklikləri məkan baxımından qiymətləndirir;
- geosiyasi dəyişikliklərin cəmiyyətin sosial-iqtisadi, siyasi həyatına təsirini təhlil edir;
- tarixi şəxsiyyətləri mənsub olduqları dövlətlərin mənafeyi baxımından qiymətləndirir;
- ənənəvi və sənaye cəmiyyətlərini mədəniyyətin inkişafına və mədəniyyətlərarası münasibətlərə görə qiymətləndirir.

Məzmun xətləri üzrə əsas və alt-standartlar

1.Tarixi zaman

Şagird:

1.1. *Tarixi faktları tarixi zamanla əlaqədə qiymətləndirir.*

1.1.1. Asılı və müstəmləkə xalqlarının milli-azadlıq hərəkatını tarixi zamanla əlaqədə dəyərləndirir.

1.1.2. Ölkələrdə baş verən oxşar sosial-iqtisadi hadisə və prosesləri zaman baxımından tarixi şəraitlə əlaqədə müqayisə edir və dəyərləndirir.

1.1.3. Ölkələrdə baş verən oxşar mədəni hadisə və prosesləri baş verdiyi tarixi zamanla əlaqədə dəyərləndirir.

1.1.4. Dünyada və Azərbaycanda baş verən hadisə, proses və təzahürlər arasında əlaqələri tarixi zaman baxımından izah edir.

2. Tarixi məkan

Şagird:

2.1. Məkanda baş verən hadisə, proses və təzahürlərlə bağlı bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.

2.1.1. Müxtəlif tarixi dövrlərdə ölkələrin və xalqların sosial-iqtisadi və mədəni həyatında baş verən dəyişiklikləri məkan baxımından qiymətləndirir.

2.1.2. Dünya ölkələrində baş verən geosiyasi dəyişiklikləri müxtəlif formalarda (xəritə, sxem, cədvəl) təqdim edir.

3. Dövlət

Şagird:

3.1. Dövlətlərin inkişafını siyasi, sosial-iqtisadi münasibətlərin xarakterinə görə qiymətləndirir.

3.1.1. Cəmiyyətin inkişafının kapitalizimə qədərki dövründə dövlətlərin (Afrika ölkələri, Asiya, Avropa və Amerikanın aparıcı dövlətləri) yaranması və inkişafı prosesini, geosiyasi dəyişiklikləri izah edir.

3.1.2. Geosiyasi dəyişikliklərin cəmiyyətin sosial-iqtisadi həyatına təsirini şərh edir.

3.1.3. Mənbələr əsasında dövlətlərin tarixinə dair materiallar toplayır və məruzələr hazırlayır.

4. Şəxsiyyət

Şagird:

4.1. Tarixi şəxsiyyətləri dövr baxımından qiymətləndirir.

4.1.1. Tarixi şəxsiyyətləri (II Ramzes, Hamurapi, II Kir, I Dara, İsgəndər, Yuli Sezar, Konstantin, Attila, Məhəmməd Peyğəmbər, Böyük Karl, Alp Arslan, Çingiz xan, II Mehmet Fateh, Əmir Teymur, Sultan Süleyman Qanuni, Şah İsmayıl, I Təhmasib, IV İvan) mənsub olduqları dövlətlərin mənafeyi baxımından qiymətləndirir.

4.1.2. Tarixi şəxsiyyətlərin fəaliyyətinə dair məruzə və referatlar hazırlayır.

5. Mədəniyyət

Şagird:

5.1. Mədəniyyətləri və sivilizasiyaları qiymətləndirir.

5.1.1. Aqrar (ənənəvi) və sənaye cəmiyyətlərinin mədəniyyətlərin inkişafına təsirini izah edir.

5.1.2. Aqrar (ənənəvi) və sənaye cəmiyyətlərinin mədəniyyətlər–arası və sivilizasiyalararası əlaqələrə təsirini əsaslandırır.

5.1.3. Aqrar (ənənəvi) və sənaye cəmiyyətlərinin mədəniyyətlər–arası və sivilizasiyalararası əlaqələrə təsiri ilə bağlı referat və məruzələr hazırlayır.

X SİNİF ÜMUMİ TARİX FƏNNİ ÜZRƏ ALT STANDARTLARIN İNTEQRASIYA İMKANLARI

Tarixi zaman	
Standartlar	Digər fənlərlə inteqrasiya
1.1.1. Asılı və müstəmləkə xalqlarının milli-azadlıq hərəkatını tarixi zamanla əlaqədə dəyərləndirir.	Azərbaycan tarixi (Az.t.) 1.2.1. Azərbaycan dili (A.d.) 1.2.1. Xarici dil (X.d.) 3.1.3.
1.1.2. Ölkələrdə baş verən oxşar sosial-iqtisadi hadisə və prosesləri zaman baxımından tarixi şəraitlə əlaqədə müqayisə edir və dəyərləndirir.	Azərbaycan tarixi (Az.t.) 1.1.2. Azərbaycan dili (A.d.) 4.1.1.

1.1.3. Ölkələrdə baş verən oxşar mədəni hadisə və prosesləri baş verdiyi tarixi zamanla əlaqədə dəyərləndirir.	Azərbaycan tarixi (Az.t.) 1.1.1, 1.1.2 Azərbaycan dili (A.d.) 1.2.3. Xarici dil (X.d.) 2.1.3.
1.1.4. Dünyada və Azərbaycanda baş verən hadisə, proses və təzahürlər arasında əlaqələri tarixi zaman baxımından izah edir.	Azərbaycan tarixi (Az.t.) 1.1.1., 1.1.2. Azərbaycan dili (A.d.) 1.2..2. Xarici dil (X.d.) 2.1.1.
Tarixi məkan	
Standartlar	Digər fənlərlə inteqrasiya
2.1.1. Müxtəlif tarixi dövrlərdə ölkələrin və xalqların sosial-iqtisadi və mədəni həyatında baş verən dəyişiklikləri məkan baxımından qiymətləndirir.	Azərbaycan tarixi (Az.t.) 2.1.1. Azərbaycan dili (A.d.) 2.1.1., 2.2.3. Coğrafiya (Coğ.) 3.2.1. Xarici dil (X.d.) 2.1.2.
2.1.2. Dünya ölkələrində baş verən geosiyasi dəyişiklikləri müxtəlif formalarda (xəritə, sxem, cədvəl) təqdim edir.	Azərbaycan tarixi (Az.t.) 2.1.2. Coğrafiya (Coğ.) 3.2.2.
Dövlət	
Standartlar	Digər fənlərlə inteqrasiya
3.1.1. Cəmiyyətin inkişafının kapitalizimə qədərki dövründə dövlətlərin (Afrika ölkələri, Asiya, Avropa və Amerikanın aparıcı dövlətləri) yaranması və inkişafı prosesini, geosiyasi dəyişiklikləri izah edir.	Azərbaycan tarixi (Az.t.) 3.1.1. Azərbaycan dili (A.d.) 1.2.1. Coğrafiya (Coğ.) 3.2.1. Ədəbiyyat (Əd.) 2.2.1. Xarici dil (X.d.) 2.1.3.
3.1.2. Geosiyasi dəyişikliklərin cəmiyyətin sosial-iqtisadi həyatına təsirini şərh edir.	Azərbaycan tarixi (Az.t.) 3.1.2. Azərbaycan dili (A.d.) 1.2.1. Coğrafiya (Coğ.) 3.2.1. Xarici dil (X.d.) 2.1.1.
3.1.3. Mənbələr əsasında dövlətlərin tarixinə dair materiallar toplayır və məruzələr hazırlayır.	Azərbaycan tarixi (Az.t.) 1.1.1 Azərbaycan dili (A.d.) 3.1.4. Ədəbiyyat (Əd.) 1.1.1.
Şəxsiyyət	
Standartlar	Digər fənlərlə inteqrasiya
4.1.1. Tarixi şəxsiyyətləri (II Ramzes, Hamurapi, II Kir, I Dara, İsgəndər, Yuli Sezar, Konstantin, Attila, Məhəmməd Peyğəmbər, Böyük Karl, Alp Arslan, Çingiz xan, II Mehmet Fateh, Əmir Teymur, Sultan Süleyman Qanuni, Şah İsmayıl, I Təhmasib, IV İvan) mənsub olduqları dövlətlərin mənafeyi baxımından qiymətləndirir.	Azərbaycan tarixi (Az.t.) 4.1.1. Azərbaycan dili (A.d.) 2.2.3. Ədəbiyyat (Əd.) 1.2.2. Xarici dil (X.d.) 2.1.3.
4.1.2. Tarixi şəxsiyyətlərin fəaliyyətinə dair məruzə və referatlar hazırlayır.	Azərbaycan tarixi (Az.t.) 4.1.2. Azərbaycan dili (A.d.) 1.2.1., 3.1.4. Ədəbiyyat (Əd.) 3.1.3. Xarici dil (X.d.) 4.1.2.
Mədəniyyət	
Standartlar	Digər fənlərlə inteqrasiya
5.1.1. Aqrar (ənənəvi) və sənaye cəmiyyətlərinin mədəniyyətlərin inkişafına təsirini izah edir.	Azərbaycan tarixi (Az.t.) 5.1.1. Azərbaycan dili (A.d.) 1.2.1, 2.2.3. Ədəbiyyat (Əd.) 2.2.1. Xarici dil (X.d.) 2.1.3.

5.1.2. Aqrar (ənənəvi) və sənaye cəmiyyətlərinin mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası əlaqələrə təsirini əsaslandırır.	Azərbaycan tarixi (Az.t.) 5.1.1., 5.1.2. Azərbaycan dili (A.d.) 1.2.4. Xarici dil (X.d.) 2.1.2.
5.1.3. Aqrar (ənənəvi) və sənaye cəmiyyətlərinin mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası əlaqələrə təsiri ilə bağlı referat və məruzələr hazırlayır.	Azərbaycan tarixi (Az.t.) 5.1.3. Azərbaycan dili (A.d.) 1.2.1., 1.2.2. Ədəbiyyat (Ə.d.) 3.1.3. Xarici dil (X.d.) 4.1.2.

ŞAĞIRD NAILİYYƏTLƏRİNİN MƏKTƏBDAXİLİ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Təhsilin keyfiyyətinin müəyyənləşdirilməsində əsas göstərici şagirdin təlim nailiyyətləridir. Qiymətləndirmə isə onu üzə çıxaran ən etibarlı mənbədir. Qiymətləndirmə təlim nəticələri ilə bəllənən bir prosesdir. Təlim prosesinin təkmilləşdirilməsi, habelə dövlət təhsil standartlarının monitorinqinin həyata keçirilməsində də qiymətləndirmə bir mexanizm kimi əvəzolunmaz mövqeyə malikdir. Bu sistem hüquqi cəhətdən "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2009-cu il 5 sentyabr tarixli 156 nömrəli Fərmanında dəyişikliklər edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2017-ci il 10 oktyabr tarixli 1633 nömrəli Fərmanının 3-cü hissəsinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyinin 28 dekabr 2018-ci il tarixli 8/1 nömrəli Kollegiya Qərarı ilə təsdiq edilmiş Ümumi təhsil pilləsində təhsilalanların attestasiyasının (məktəbdaxili qiymətləndirmənin) aparılması Qaydası ilə tənzimlənmişdir.

Qiymətləndirmənin ən əhəmiyyətli növü məktəbdaxili qiymətləndirmədir. Məktəbdaxili qiymətləndirmə məzmunca öyrənmənin biliklərə yiyələnmək, onlardan istifadə etmək, nəticə çıxarmaq bacarıqları haqqında məlumatların toplanması kimi qəbul edilir, şagird irəliləyişlərinin (geriləmələrinin) izlənməsi (monitorinqi); təlim prosesində qərarların qəbulu; şagirdin təlim nəticələrinin qiymətləndirilməsi; kurikulumun qiymətləndirilməsi məqsədlərinə xidmət edir. Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi şagirdin biliklərə yiyələnmək, onlardan istifadə etmək, nəticə çıxarmaq bacarıqları haqqında məlumatların toplanması prosesi kimi qəbul edilir.

Qiymətləndirmə prosesinin tətbiq edilməsinin səbəbi:

- təlim nəticələrinin, standartların mənimsənilməsi səviyyəsini öyrənmək;
- şagirdlərin təlimə marağını yüksəltmək;
- şagirdin güclü və zəif cəhətlərini müəyyən etmək;
- şagird nailiyyətini dəyərləndirmək;
- şagirdin nəyə nail olduğu əmin olmaq;
- şagirdin gələcək uğurlarının maksimallaşdırılması.

Qiymətləndirmələrin aparılmasında aşağıdakı prinsiplərə riayət olunur:

- məqsədəuyğunluq;
- nailiyyətlərin və təhsil imkanlarının qarşılıqlı dəyərləndirilməsi;
- toplanılmış məlumatların keyfiyyətə müvafiqliyinin və etibarlılığının təmin olunması;
- qiymətləndirmədə şəffaflıq, ədalətlik, qarşılıqlı razılaşma və əməkdaşlıq;
- təlim fəaliyyətində qiymətləndirilmə nəticələrinin inkişafetdirici rolunun təmin olunması.

Prosesin tamlığı üçün şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi biri digərinin mövcudluğunu təmin edən və aparılmasına zəmin yaradan üç növü üzrə həyata keçilir:

- diaqnostik (ilkin səviyyənin qiymətləndirilməsi);
- formativ (irəliləmə və geriləmələrin izlənməsi);
- summativ (yekun).

LAYIHƏ

QIYMƏTLƏNDİRMƏNİN ÜSUL VƏ VASİTƏLƏRİ

Hər bir fənn kurikulumunda məzmun standartları və onların mənimsənilməsi üçün istifadə edilən startegiyalarla yanaşı, nail olunmuş təlim nəticələrinin, əldə edilmiş bilik və bacarıqların qiymətləndirilməsi məqsədilə müvafiq qiymətləndirmə standartlarının nümunələrindən də istifadə olunur.

Fənn kurikulumlarında təyin edilmiş standartlar olmadan şagirdlərin kurikulum üzrə fəaliyyətini qiymətləndirmək üçün tələb olunan vasitələri hazırlamaq mümkün deyil. Fənlərin məzmun standartlarının təsis edilməsində əsas məqsəd bu standartların hər bir şagird tərəfindən mənimsənilməsi istiqamətində təlim məqsədlərinin təyin edilməsidir.

Xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, qiymətləndirmə vasitələri (eyni çətinlik dərəcəli və müxtəlif variantlı testlər, yardımçı tədris materialları) nümunələrə və müvafiq təlimatlara əsasən müəllimlər tərəfindən hazırlanır, məktəbin rəhbərliyi tərəfindən təsdiq edilir. Qiymətləndirmə vasitələrinin hazırlanması zamanı əvvəlcə qiymətləndirmənin hansı növünün aparılması müəyyənləşdirilməlidir, yalnız bundan sonra prosesi icra etmək olar. Vasitələr qiymətləndirmənin hər bir növü üzrə (həm diaqnostik, həm formativ, həm də summativ qiymətləndirmə), onların məzmununa uyğun aparılmalıdır ki, nəticədə qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq mümkün olsun. Məktəbdaxili qiymətləndirməni cədvəldə göstərdiyi kimi, üsul və vasitələrə ayırmaq mümkündür.

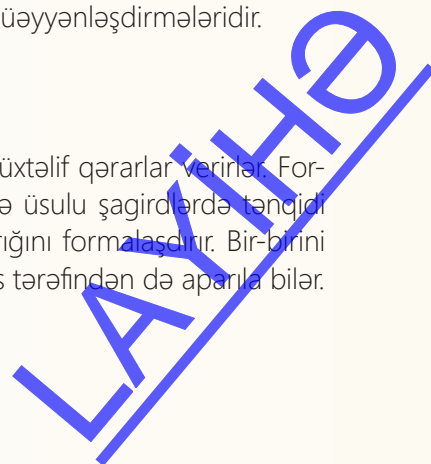
Üsul	Vasitə
müşahidə	müşahidə vərəqi
müsahibə (şifahi yoxlama)	qeydiyyat vərəqi
söhbət	qeydiyyat vərəqi
şifahi sorğu (sual-cavab)	qeydiyyat vərəqi, qiymətləndirmə şkalası
yazılı sorğu	sorğu vərəqi
tapşırıqvermə	çalışma, tapşırıq, laboratoriya işi, qiymətləndirmə şkalası
valideyn və digər fənn müəllimləri ilə əməkdaşlıq	qeydiyyat vərəqi
Oxu	qeydiyyat vərəqi
Layihə	meyarlar cədvəli
Şifahi və yazılı təqdimat	meyarlar cədvəli
Test	test tapşırıqları
Yaradıcılıq əl işləri	şagirdlərin işləri
Özünüqiymətləndirmə	özünüqiymətləndirmə vərəqi
Qarşılıqlı qiymətləndirmə	qiymətləndirmə vərəqi

Özünüqiymətləndirmə

Şagirdlərin öz işləri barədə qərar verməsidir. Özünü- qiymətləndirmə üsulu ilə şagirdlərə işləri barədə rəy bildirməklə onlara tənqid etmə bacarığı aşılanır. Özünü qiymətləndirmə zamanı şagirdlərdən tələb olunan öz fəaliyyətlərinin güclü və zəif tərəflərini müəyyənləşdirmələridir.

Qarşılıqlı qiymətləndirmə

Bir-birini qiymətləndirmədə şagirdlər yoldaşlarının işləriylə bağlı müxtəlif qərarlar verirlər. Formativ qiymətləndirmə zamanı istifadə olunan bir-birini qiymətləndirmə üsulu şagirdlərdə tənqidi düşüncə və hər hansı bir işi meyarlar əsasında qiymətləndirmə bacarığını formalaşdırır. Bir-birini qiymətləndirmə yalnız bir şəxs tərəfindən deyil, eyni vaxtda bir çox şəxs tərəfindən də aparıla bilər.

Diaqnostik qiymətləndirmə zamanı daha çox istifadə olunan vasitələr

- Çalışmalar;
- Müəllimin qeydiyyat vərəqi (şagirdlə, müvafiq hallarda qrup, yaxud siniflə aparılan şifahi yoxlama zamanı müəllimin öyrənmək (diaqnoz qoymaq) istədiyi məsələnin yazıldığı vərəq);
- Söhbət və müəllimin sorğu vərəqi (şagirdin evdə və ya məktəbdəki fəaliyyəti ilə bağlı suallar yazılmış vərəq).

Formativ qiymətləndirmə zamanı daha çox istifadə olunan vasitələr

- Müşahidə vərəqləri;
- Şifahi nitq bacarıqları üzrə qeydiyyat vərəqi;
- Çalışmalar;
- Söhbət, sorğu vərəqi (şagirdin evdə və ya məktəbdəki fəaliyyəti ilə bağlı suallar yazılmış vərəq);
- Dinləmə üzrə qeydiyyat vərəqi;
- Şagirdlərin təqdimatı və müəllim tərəfindən müəyyən olunmuş meyar cədvəli;
- Nailiyyət səviyyələri üzrə qiymətləndirmə şkalası;
- Meyar cədvəli;
- Test tapşırıqları;
- Özünüqiymətləndirmə vərəqləri.

Summativ qiymətləndirmə zamanı daha çox istifadə olunan vasitələr

- Yoxlama yazı işləri üzrə qeydiyyat vərəqi;
- Şagirdlərin təqdimatı və müəllim tərəfindən müəyyən edilmiş meyar cədvəli;
- Şifahi sorğu üzrə qeydiyyat vərəqi;
- Test tapşırıqları;
- Tapşırıq, çalışma;
- Rəsmlər, hazırlanan məmulatlar və digər əl işləri.

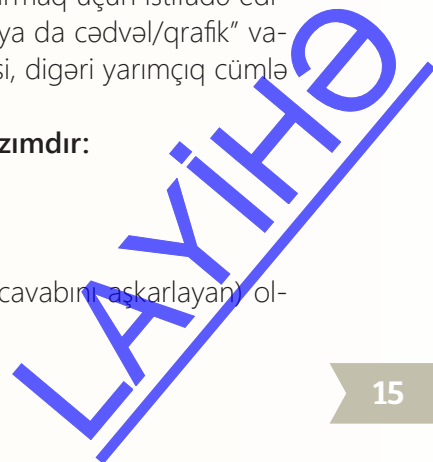
Hazırda test tapşırıqları qiymətləndirmə vasitəsi kimi genişmiqyaslı tətbiq olunsada, müəllim diaqnostik, formativ və hətta summativ qiymətləndirmədə yalnız bir üsula məxsusi aludəçilik göstərməməli, şagirdlərin şifahi və yazılı nitq bacarıqlarını, məntiqi təfəkkürünü, müstəqil düşünmə qabiliyyətini inkişaf etdirən üsullardan – layihə (qiymətləndirmə vasitəsi – şagirdlərin təqdimatı və müəllimin tərtib etdiyi meyar cədvəli), şifahi sorğu (qiymətləndirmə vasitəsi – şifahi nitq bacarıqları üzrə qeydiyyat vərəqi), yoxlama yazı işlərindən (imla, inşa, esse, məsələ və misal həlli) də istifadə etməlidir. Test tapşırıqlarının yalnız davamlı olmamaqla, yeri gəldikcə tətbiqi tövsiyə olunur.

Qısa cavablı tapşırıqlar

Şagirdlərin hər hansı bir mövzuyla bağlı faktoloji biliklərini aşkara çıxarmaq üçün istifadə edilir. Bu cavablar "cümləni tamamlamaq, təsvir etmək, qısa şəkildə şərhlər, ya da cədvəl/qrafik" vasitəsiylə göstərilə bilər. Qısa cavablı suallar iki cürdür: birincisi sual cümləsi, digəri yarımçıq cümlə forması.

Qısa cavablı suallar hazırlayarkən aşağıdakılara diqqət etmək lazımdır:

- Sual verilərkən fikir aydın olmalıdır.
- Verilən hər sual təlim nəticələri ilə bağlı bir meyarı ölçməlidir.
- Sualın cavabı dəqiq olmalıdır.
- İmtahanda verilən suallar başqa suallara ipucu (başqa sualların cavabını aşkarlayan) olmamalıdır.

- Sual cümləsi cavab verən şəxsin oxuduğu mənbədən eynilə köçürülməməlidir.
- Sual cümləsində sualın cavabının tapılmasına kömək edəcək ipucları olmamalıdır.

Çoxseçimli (test) tapşırıqlar

Çoxseçimli suallar bir əsas sualdan və ardıcıl düzələn bir neçə cavabdan ibarət olur. Bu tip bir sualı cavablandırmaq şagird verilən izahat və əsas suala görə ən uyğun və düzgün cavabı seçir.

Çoxseçimli test sualları hazırlayarkən aşağıdakılara diqqət etmək lazımdır:

- Suallar summativ qiymətləndirmənin əhatə dairəsinə uyğun olmalıdır.
- Əhəmiyyətsiz, əsas olmayan məlumatlar soruşulmamalıdır.
- Cavabları kitabda olduğu kimi verilən suallar tərtib edilməməlidir.
- Hər bir sual şagirdlərin öyrənməli olduqları vacib məlumat və bacarıqları yoxlamalıdır.
- Çox detallı və çox əhatəli məlumatları ehtiva edən suallardan qaçmaq lazımdır.
- Hər bir sual tək bir (təlim nəticəsini) bacarığı ölçməlidir.
- Şagirdin sualın cavabıyla bağlı ipucunu başqa sualdan tapa bilməsinə imkan verilməməlidir.
- Mətni (Cavabı) müxtəlif yozumlu olan suallara yol verilməməlidir.
- Tamamlamanın əvəzinə sual formatından istifadə edilməməlidir.
- Dil və yazı qaydalarına əməl edilməməlidir.
- Mümkün olduqca ən qısa izahat formasından istifadə edilməməlidir.
- Əsas fikir variantlarda deyil, sualın özündə verilməməlidir.
- İnkara bənzər ifadələrə yol verilməməlidir.
- Cavab variantlarında tək bir doğru cavab olmalıdır.
- Variantların məntiqi ardıcılığına və ya riyazi düzülüşünə diqqət edilməməlidir.
- Variantlardakı cümlələrin uzunluğu təqribən bərabər olmalıdır.
- Variantlarda "heç biri, hamısı" ifadələrindən istifadə edilməməlidir.
- Düzgün cavabla bağlı ipucu verilməməlidir.

Uyğunlaşdırma (qarşılaşdırma) tapşırıqları

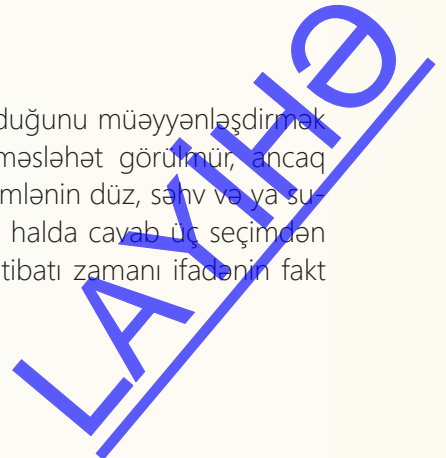
Uyğunlaşdırma sualları bir sütunda verilən sualların o biri sütundakı cavablarla uyğunlaşdırılması ilə formalaşır. Bu üsul anlayışların, prinsiplərin şagirdlər tərəfindən başa düşülüb düşülmədiyini yoxlamağa imkan verir. Bu tipli suallarda suallarla cavabların sayı eyni olmamalıdır. Əks təqdirdə şagirdlər təxmin edərək suallarla variantları bir-biri ilə uyğunlaşdırmağa çalışacaqlar.

Uyğunlaşdırma tələb edən suallar hazırlayarkən aşağıdakılara diqqət etmək lazımdır:

- Uyğunlaşdırma sırasındakı uyğunlaşdırılması tələb olunanlarla uyğunlaşdırılacaq cavablar eyni olmalıdır.
- Cavab siyahısı sözlərdən ibarətdirsə, əlifba sırasına görə, rəqəm, say və tarixdən ibarətdirsə, böyüklük sırasına görə düzülür.
- Uyğunlaşdırma üçün yaxşı bir təlimat yazılmalıdır.

Doğru-yanlış cavablı tapşırıqlar

Verilən tapşırığın mövcud biliklərimizə əsasən düz, ya da səhv olduğunu müəyyənləşdirmək üçün soruşulan sual formasıdır. Bu tip suallardan istifadə etmək məsləhət görülmür, ancaq müstəsna hallarda istifadə edilə bilər. Bəzi hallarda şagirddən nəqli cümlənin düz, səhv və ya obyektiv fikirdən ibarət olduğunun müəyyən edilməsi tələb olunur, bu halda cavab üç seçimdən birinin seçilməsindən ibarətdir. Ümumiyyətlə, bu tipli tapşırıqların tərtibatı zamanı ifadənin fakt

və ya subyektiv fikir olduğunu əvvəlcədən dəqiq müəyyən etmək lazımdır. Şagirddən subyektiv fikrin düz/səhv olduğunu soruşmaq olmaz. Düz/səhv formatında tərtib edilmiş tapşırıq səbəb-nəticə və məntiqi əlaqələr barədəki biliklərin yoxlanılması üçün də istifadə oluna bilər.

Açıq cavablı tapşırıqlar

Şagirdlərin nailiyyətlərini qiymətləndirmək məqsədilə müəllimlər tərəfindən ənənəvi imtahanlarda geniş istifadə olunan bir sual növüdür. Şagirdlərdən sualların cavabını fikirləşib xatırlaması və tapdıqları cavabı yazılı şəkildə ifadə etmələri tələb olunur. Summativ qiymətləndirmədə açıq şəkildə verilən suallar şagirdlərin yaradıcı düşünmə, yazılı şəkildə ifadə etmə bacarığını, maraq və mövqelərini daha ətraflı ölçür.

Açıq sualların müsbət tərəfləriylə yanaşı bəzi çatışmayan tərəfləri də var. Cavab vermək əməliyyatı cavab verənin, qiymətləndirmə əməliyyatı qiymət verənin vaxtını çox alacağından bu cür suallara az yer verilir. Cavabları tamamilə doğru, ya da tamamilə səhv olaraq təsnif etmək mümkün olmadığından cavabların doğru olub olmadığını müəyyən etmək qiymət verən şəxsin öhdəsinə düşür. Qiymət verərkən qiymətləndirən şəxsin qənaəti bal vermə əməliyyatında səhvə səbəb ola bilər. Cavabı yazılı olaraq ifadə etmək zəruri olduğundan sürət və başqa amillər qiymətləndirməyə təsir edir. Bundan əlavə açıq şəkildə verilən sualların çətinlik dərəcəsini təyin etmək də asan deyil.

Bu çatışmayan tərəfləri azaltmaq üçün açıq şəkildə verilən sualları hazırlayarkən aşağıdakılara diqqət etmək lazımdır:

- Suallar konkret olmalı, ümumi suallar verilməməlidir.
- Suallar aydın və anlayışlı olmalıdır.
- İmtahandakı sualların bir-biriylə əlaqəsi olmamalıdır.
- Suallar müəyyən davranışı yoxlayan xüsusiyyətdə olmalıdır, kitabın müəyyən yerlərindən eynilə alınmış ifadələri ehtiva etməməlidir.
- Uzun və az sayda sual yerinə qısa və çox sayda sual verilməlidir.
- Suallarda ifadə və orfoqrafiya səhvləri olmamalıdır.

Şifahi sual-cavab

Şifahi şəkildə aparılan sual-cavab, əsasən, şagirdlərin ehtiyaclarını müəyyən etmək məqsədilə keçirilir. Formativ qiymətləndirmənin bir üsulu olan şifahi sual-cavab üsulu iki formada aparılır:

- a) planlaşdırılmış vaxtda əvvəlcədən hazırlanmış sualların verilməsi ilə;
- b) dərs zamanı şagirdlərə sual verilməsi ilə.

Şifahi sual-cavabdan summativ qiymətləndirmə zamanı da istifadə oluna bilər. Belə qiymətləndirmə müəllim tərəfindən şagirdin xronik şəkildə sorğu-sual edilməsi ilə aparılır. Nitqin axıcı olması, özünə inam, müzakirə etmə bacarığı və s. xüsusiyyətlərin qiymətləndirilmədə istifadə olunur.

Qiymətləndirmənin obyektiv keçirilməsi üçün veriləcək suallar və qiymətləndirmə meyarları əvvəlcədən hazırlanmalıdır.

Müşahidə

Müşahidə bütün elm sahələrində qədim dövrdən bu günə qədər ən məşhur olan məlumat alma üsuludur. Bu üsuldan dərs prosesində şagird fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi zamanı istifadə edilə bilər. Müşahidə, müəyyən bir məqsədə çatmaq üçün lazım olan bacarıqların qiymətləndirilməsi baxımından müəllimə məlumatlar verə bilər. Müəllimlər şagirdlər haqqında detallı, əhatəli və uzun bir zaman içində düzgün və tez bir şəkildə məlumat əldə etmək şagirdlərin sinif

daxilində fəallıqları, nə dərəcədə uğur qazandıqları haqqında məlumat əldə etmək istəyirlərsə, birbaşa müşahidə üsulundan istifadə edə bilərlər.

Müşahidə vərəqləri – şagirdlərin dərs müddətindəki vəziyyəti, şagirdlərin nümayiş etdirdikləri bacarıqlar, verilən tapşırığa olan münasibətləri və s. diqqətə alınaraq doldurula bilər. Müəllim doldurmuş olduğu müşahidə vərəqəsində şagirdlərin nailiyyətlərinin səviyyəsini və sinifdə standartların və təlim nəticələrinin hansı səviyyədə reallaşdığını görə bilər.

Yoxlama vərəqləri – müşahidə ediləcək bacarığın varlığının bəli, var, x, +, ... kimi bir işarə və ya sözlə göstərilməsinə imkan verən bir vasitədir. Yoxlama vərəqləri bir nəfərin eyni bir fəaliyyəti üçün bir neçə dəfə istifadə edildiyi kimi bir neçə nəfər üçün də istifadə edilə bilər. Yoxlama vərəqləri hər hansı bir mövzu və ya bacarıqla bağlı fəaliyyəti təşkil edən elementlərin nə qədərini şagirdlər tərəfindən göstərildiyini təyin etmək üçün uyğun bir texnikadır.

Yoxlama vərəqləri şagirdlərin fəaliyyətlərini qiymətləndirmək məqsədilə sinif daxilində və sınıfdən xaricdə də hər zaman istifadə oluna bilər. Yoxlama vərəqlərinin istifadəsi asan olduğu üçün şagirdlərin özlərini və yoldaşlarını qiymətləndirmələri məqsədi ilə də istifadə oluna bilər.

Umumi tarix üzrə testlər hazırlanarkən aşağıdakı cəhətlər nəzərdə tutulmalıdır:

1. məlumatlandırıcı mətnə obyektiv və subyektiv ifadələri ayırd etmək;
2. mətnə açıq verilmiş situasiyalar üçün səbəb-nəticə əlaqələrinin qurulması;
3. informasiyaya şərhlər vermək;
4. mətn içində verilmiş dolay məlumatlara əsaslanaraq səbəb-nəticə əlaqəsi qurmaq;
5. mətndəki sətiraltı verilmiş məlumatlardan nəticə çıxarmaq;
6. mətnə açıq şəkildə verilmiş məlumatlara əsaslanaraq yer, zaman, şəxslər və bunlarla bağlı amilləri müqayisə etmək;
7. mətnə açıq şəkildə verilmiş məlumatlara əsaslanaraq önəmli olan, faktları ayırd etmək;
8. mətnə dolay ifadələrlə verilmiş məlumatları birləşdirərək ümumiləşdirmələr aparmaq;
9. sətiraltı verilən mətnin bütünündən çıxış edərək fərqli yanaşma ifadə edən cümlələri təxmin etmək.

Öncəliklə qeyd edək ki, nümunələr hazırlanarkən konkret istiqamətlərə diqqət edilməlidir, bu uyğunluğu təmin etmək üçün çox vacibdir:

- Tapşırıq yalnız bir idraki prosesi ölçürmü?
- Tapşırıq nəzərdə tutulan idraki prosesi ölçürmü?
- Tapşırıqda yoxlanmaq istənilən xüsusiyyətə, arzuolunmayan amillər qarışdırılmayıb ki?
- Tapşırığın növü ilə yoxlanılan bacarıq arasında uyğunluq varmı?
- Tapşırığın növləri düzgün seçilibmi?

Tapşırığın növlərini özündə əks etdirən sxemə əsasən məqsədəuyğun olaraq seçim etmək olar.

LAYIHƏ

QIYMƏTLƏNDİRMƏ ÜÇÜN MEYARLARIN İŞLƏNİB HAZIRLANMASI

Müəllim üçün ən çətini və eyni zamanda ən vacibi, həm ayrı-ayrı şagirdlərin işini, həm də bütövlükdə kiçik qruplardakı işi kifayət qədər obyektiv qiymətləndirməyə imkan verən qiymətləndirmə meyarlarını tərtib etməkdir.

Qiymətləndirmə "qarşılıqlı əlaqə" yaratmalı, yəni şagirdlərlə müəllimlərin bir-birlərini yaxşı başa düşməsinə imkan verməlidir. Buna görə, müəllim işlənilib hazırlanmış qiymətləndirmə meyarları ilə şagirdləri də tanış etməli, bundan əlavə, müəllim xahiş edə bilər ki, şagirdlərin özləri kiçik qruplarda "əla", "yaxşı" və "kafi" qiymət meyarlarını müəyyənləşdirsinlər və sonra siniflə birlikdə bunları müzakirə etsinlər.

Dürüst tərtib edilmiş qiymətləndirmə meyarları obyektiv qiymətləndirməyə kömək etməlidir. Bu meyarların əsasında müxtəlif müəllimlər bu və ya digər şagirdin işlərini eyni bir mövqedən qiymətləndirə bilərlər.

Şagirdlərin özünüqiymətləndirmə metodundan istifadəsi də müəllim üçün çox faydalıdır. Özünüqiymətləndirmə prosesi, sorğu vərəqləri və anketlərinin doldurulması formasında keçirilə bilər. Şagirdlərin öz fəaliyyətlərini qiymətləndirməsi çox vacibdir, belə ki bu onları öz davranışlarına yüksək məsuliyyətlə yanaşmağa sövq edir, onlarda obyektivlik hissi tərbiyə edir, onlara öz münasibətlərini düzgün və qarşılıqlı anlaşma prinsipləri üzərində qurmağı öyrədir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, bu qiymətlər qeyri-səmimilik və özünüaldatma üzündən təhrif oluna bilər. Lakin insanın özü-özünü necə gördüyünü müəyyən etmək daha əhəmiyyətlidir. Bu halda özünüqiymətləndirmə və kənardan verilən qiymətlər arasındakı fərq qrup və fərd üçün zəngin informasiya mənbəyi rolunu oynaya bilər. Yekun qiymət şagirdin özünüqiymətləndirməsindən və müəllimin verdiyi qiymətin toplanmasından yarana bilər.

Aşağıda qruplardakı işin, təqdimatda iştirakın və s. qiymətləndirilməsinin bəzi forma və meyarları, habelə fəal təlim metodlarının tətbiqi ilə keçən dərslərdə müəllimin öz şagirdlərinin özünü qiymətləndirməsi üçün istifadə etməli olduğu nümunələr göstərilib. Müəllimlər öz qiymətləndirmə sistemlərini yaradarkən, bunlardan tövsiyə qismində istifadə edə bilərlər.

Hər bir sinfin, məktəbin özünəməxsus cəhətlərini nəzərə almaqla, müəllimlər mövcud meyarları müxtəlif variantlarda tətbiq edə, onlara əlavələr edə və öz istədikləri kimi dəyişdirə bilərlər.

Təqdim edilmiş informasiyanın qiymətləndirilməsi

İnformasiyanın toplanması və təhlili kimi qabiliyyətlərin qiymətləndirilməsi üçün 5 bal sistemindən istifadə etmək məsləhət görülür.

A) İnformasiyanın təqdim edilməsi

- Həmişə dəqiqdir – **5**
- Əsasən dəqiqdir – **4**
- Kifayət qədər dəqiq deyil – **3**
- Qeyri-dəqiqdir – **2**
- İnformasiya yoxdur – **1**

B) İnformasiyanın təhlili aşağıdakı meyarlar üzrə qiymətləndirilə bilər:

empirik səviyyə: şagird hadisələri təsvir edir, lakin onların mahiyyətini başa düşə bilmir,
nəzəri səviyyə: daha yüksək səviyyədir, belə ki bu halda şagird nəinki hadisəni təsvir edir, həm də hadisələrin mahiyyətini izah edir və nəticə çıxarmağı bacarır.

LAYIHƏ

Dəyərlərin qiymətləndirilməsi

Müəllim üçün ən çətini dəyərlərin qiymətləndirilməsidir, çünki insan hüquqları dəyərlərinin heç də hamısı bir dərs daxilində bütün şagirdlər tərəfindən mənimsənilə bilməz.

Ola bilər ki bu dəyərlər bu və ya digər şagirdin şəxsi baxışları sistemə uyğun gəlməsin. Bunların dərk edilməsi və şagirdlərin şəxsi dəyərlərinə çevrilməsi üçün müəyyən vaxt lazımdır. Buna görə müəllim, qiymətləndirmə zamanı şagirdlərin mövcud problemə yanaşmasına və ya başqa sözlə desək, "mənəvi baxışların genişliyi" nə üstünlük verməli və qiymətləndirilməlidir.

"Mənəvi baxışların genişliyi"nin qiymətləndirilməsi meyarları:

- ✓ Şagird yeni ideyaları və yeni fəaliyyət növlərini mənimsəyə bilirmi?
- ✓ O, işdə yeni metodlardan istifadə etməyə hazırdır?
- ✓ O, müzakirə və mübahisə zamanı faktları duyğulardan yüksək tutmağı bacarırmı?
- ✓ O, yeni faktlarla əlaqədar öz fikrini dəyişirmi?
- ✓ O, hər kəs barəsində ədalətlə fikir yürüdüürmü?
- ✓ O, stereotip və qərəzli rəylərə meyl göstərmirmi?

Dəyərlərin inkişafında özünüqiymətləndirmə.

Dərsin sonunda müəllim cədvəlləri paylayır və şagirdlərə aşağıdakı suala cavab verməklə cədvəli doldurmağı təklif edir:

Qruplarda işin qiymətləndirilməsi

Qrupda işləmək bacarığını əhəmiyyətinə görə sıralama metodu ilə qiymətləndirmək olar: şagirdə hər bir qiymətləndirmə meyarına görə müvafiq bal verilə bilər.

Qrupda işləmək bacarığının qiymətləndirilməsi meyarı aşağıda cədvəllər şəklində göstərilib: Müəllim konkret vəziyyətdən asılı olaraq bəzi meyarlara əlavələr edə, yaxud onları dəyişdirə bilər.

QRUP QIYMƏTLƏNDİRMƏ VƏRƏQİ NÜMUNƏ – 1

Qrupun adı: _____

Sınıf: _____

Təlimat: Aşağıdakı meyarlara hansı səviyyədə əməl olunduğunu nəzərə alaraq qrupu qiymətləndirin.

MEYARLAR	SƏVİYYƏLƏR				
	Heç vaxt	Nadir hallarda	Bəzən	Tez-tez	Həmişə
Qrup üzvlərinin hamısı fəaliyyətə qoşulur?					
Qrup üzvlərinin hər biri tapşırıqlarda iştirak edir?					
Qrup üzvləri bir-birlərinin fikir və fəaliyyətinə hörmət edir?					
Qarşılıqlı şəkildə müzakirələr aparırlarmı?					
Qrup üzvləri qərarlarını bir-birlərinə bildirir?					
Qrup üzvləri iş bölgüsünə əməl edirlər?					

Qrup üzvləri əldə etdikləri məlumatları müzakirə edirlər?					
Qrup üzvləri bir-birlərinə ehtimad göstərirlər?					
Qrup üzvləri bir-birlərini cəsarətləndirir?					
Nəticələrin qrup üzvləri tərəfindən növbəli və ədalətli şəkildə təqdim olunmasına diqqət edirlər?					
Qrupda ziddiyətli fikirləri müzakirə edirlər?					
Üzərində işlənən mövzuda, qrup üzvləri ortaq bir fikrə gəlir?					
Qrup məhsuldar şəkildə işləyirmi?					
Qrup üzvləri birlikdə işləməkdən zövq alırlar?					

Şərhlər:

QRUP QIYMƏTLƏNDİRMƏ VƏRƏQİ NÜMUNƏ – 2

Təlimat : Qrupdakı hər bir şagirdin qiymətləndirilməsi

Qeyd: cədvəli doldurarkən 2, 3, 4, 5 rəqəmli ballardan istifadə edə bilərsiniz.

Şagirdin adı, soyadı	Tapşırığa hazır olma	Başqaları dinləmə	Məsuliyyəti bölüşmə	Qrup yoldaşlarına kömək	Müzakirələrə qoşulma	Fikirilərini Reallaşdırma	Fərqli fikirlərə hörmət etmə	Vəzifə almağa həvəsli olma	Zamandan məhsuldar istifadə etmə	Tapşırıqları yerinə yetirmə	Tapşırıqları tətixirə salma	Cəmi

Şərhlər:

LAYIHƏ

ŞAĞIRDİN ÖZÜNÜQIYMƏTLƏNDİRMƏ VƏRƏQI NÜMUNƏ – 1

Şagirdin adı və soyadı: _____ Tarix: _____

Sınıf: _____ Şagirdin nömrəsi: _____

Gördüyünüz işləri ən düzgün formada ifadə edən seçimi işarələyin. (X)

Öyrənmə sahələri	Müvəffəqiyyətlər	Dərəcələr		
		Bəli	Qismən	Xeyr
Tarixi zaman	Mühüm tarixi faktları davamətmə müddətinə görə fərqləndirirəm.			
	Müxtəlif ölkələrdə baş vermiş ayrı-ayrı tarixi faktların sinxronluğunu müəyyənləşdirirəm			
	Tarixi faktları xronoloji qaydada sistemləşdirirəm			
Tarixi məkan	Feodal münasibətlərinin yaranmasını və inkişafını dövlətlərin və xalqların geosiyasi məkanında baş verən dəyişikliklərlə əlaqələndirirəm			
	Dövlətlərin və xalqların həyatında məkan baxımından baş verən dəyişiklikləri xəritələrdəki məlumatlar əsasında təhlil edirəm.			
Dövlət	Feodal yaranması, idarəçilik formaları və sosial-iqtisadi və siyasi münasibətlərini şərh edirəm.			
	Feodal dövlətlərinin oxşar və fərqli cəhətləri ilə bağlı cədvəl və diaqramlar hazırlayıram.			
Şəxsiyyət	Dövlətlərin və mədəniyyətlərin inkişafında şəxsiyyətlərin rolunu izah edirəm.			
	Dövlətin və mədəniyyətin inkişafında tarixi şəxsiyyətlərin rolu ilə bağlı məlumatlar toplayır və təqdimatlar hazırlayıram.			
Mədəniyyət	Avropa və Şərqi mədəniyyətinin inkişaf xüsusiyyətlərini izah edirəm.			
	Şərqi mədəniyyətinin dünya mədəniyyətinə təsirini müəyyən edirəm.			
	Mədəniyyətlərin inkişafı ilə bağlı materiallar toplayıram.			
	CƏMI			

LAYIHƏ

**ŞAGİRDİN ÖZÜNÜQİYMİTLƏNDİRMƏ VƏRƏQİ
NÜMUNƏ – 2**

Adı və soyadı : _____

Sınıf : _____ No : _____

Bu anket özünüqiyətləndirmə məqsədilə hazırlanmışdır.

Gördüyünüz işləri ən düzgün formada ifadə edən seçimi işarələyin. (X)

Qabiliyyətlər	DƏRƏCƏLƏR		
	Həmişə	Bəzən	Heç vaxt
1. Başqalarının izahlarını və məsləhətlərini dinlədim.			
2. Təlimata əməl etdim.			
3. Dostlarımı incitmədən təşviq etdim.			
4. Çalışmalarımı bitirdim.			
5. Anlamadığım bölmələrə aid sual verdim.			
6. Qrup yoldaşlarıma tapşırığın həllində kömək etdim.			
7. Tapşırığı yerinə yetirərkən vaxtdan düzgün istifadə etdim.			
8. Tapşırığı yerinə yetirmək üçün müxtəlif materiallardan istifadə etdim.			

9. Bu tədbirdən nələri öyrəndim?

10. Bu tədbir müddətində qrup yoldaşlarıma necə kömək etdim?

11. Bu tədbir müddətində ən yaxşı gördüyüm işlər :

ŞƏRHLƏR:

LAYIHƏ

ŞAĞIRDLƏRİN QARŞILIQI QIYMƏTLƏNDİRMƏ VƏRƏQI NÜMUNƏ

Qiymətləndirilən şagirdin qrup nömrəsi : _____

Adı, soyadı : _____ 1. Dostunun adı, soyadı:

Sınıfı : _____ 2. Dostunun adı, soyadı:

Gördüyünüz işləri ən düzgün formada ifadə edən seçimi işarələyin. (X)

Qrupumuzdakı şagirdlər	Həmişə			Layihənin əvvəlində			Layihənin sonunda			Heç vaxt		
	Mən	1. Dostum	2. Dostum	Mən	1. Dostum	2. Dostum	Mən	1. Dostum	2. Dostum	Mən	1. Dostum	2. Dostum
Tədbirdə könüllü iştirak edir.												
Vəzifəsini vaxtında yerinə yetirir.												
Fərqli mənbələrdən məlumatlar toplayıb təqdim edir.												
Qrup yoldaşlarının fikrinə hörmət edir.												
Dostlarıyla danışarkən etik qaydalara əməl edir.												
Nəticələri müzakirə edərək aydın danışır, danışılanları başa düşür.												

Qrup təqdimatının qiymətləndirilməsi

Təqdimatın hər bir növünün öz qayda və ənənələri var. Məsələn, şifahi təqdimatın qiymətləndirilməsi zamanı səsin imkanlarından, jestlərdən bacarıqla istifadə olunması, foto və videomateriaların nümayiş etdirilməsi və s. bu kimi amillər nəzərə alınır. Təqdimatın qiymətləndirilməsi üçün meyarların hazırlanması zamanı aşağıdakı göstəricilər nəzərə alınmalıdır:

- ✓ **biliklər:** faktlar, problemlər, anlayışlar, ideyalar;
- ✓ **əqli vərdişlər:** təhlil, qiymət, göstəricilərin sintezi, yəni məntiqlə düşünmək qabiliyyəti;
- ✓ **kommunikativ vərdişlər:** informasiyanı aydın şəkildə təqdim etmək bacarığı.

A) Qrupların təqdimatının dörd səviyyə üzrə qiymətləndirilməsi

Aşağıdakı cədvəldə şifahi təqdimatın qiymətləndirilməsinin dörd səviyyədən ibarət meyarları təklif olunur. Müəllimin istəyindən asılı olaraq bunlar dəyişdirilə və ya bunlara əlavələr edilə bilər.

Səviyyələr arasında fərqlər şagirdlərin öz biliklərini nümayiş etdirə bilməsindən, yəni onların nə dərəcədə səylə öyrənmələri, faktlardan və detallardan nə dərəcədə dürüst və yerində istifadə etməsi ilə izah olunur.

4-cü və 3-cü səviyyələr: şagirdlər anlayışların, problemlərin, ideyaların tərifini verə və bunları izah edə bilər, faktlar arasında qarşılıqlı əlaqəni başa düşür, göstəricilərin qiymətləndirilməsi üçün əqli vərdislərdən istifadə edirlər (müqayisə, qarşıqoyma, səbəb-nəticə əlaqələri, başlıca amilin müəyyən olunması və s.). Təqdimat zamanı material aydın və dürüst təsvir edilir, nümunə və misallar öz yüksək keyfiyyəti, çıxarılan nəticələr öz məntiqi və savadlılığı ilə seçilir.

2-ci və 1-ci səviyyələr: şagirdlər əsas anlayışları, problemləri izah edə bilmir, faktlar arasında qarşılıqlı əlaqələri yaxşı başa düşə bilmir, faktlardan yersiz istifadə edir, bəzən isə onları saya almırlar. Problemin mahiyyətini açmaqda, nəticələri savadlı və qısa ifadə etməkdə çətinlik çəkir, təqdimatın keçirilmə qaydalarına lazımı diqqət yetirmirlər.

Meyarlar	4 səviyyə	3 səviyyə	2 səviyyə	1 səviyyə
Əsas anlayışlar problemlər, mövzular, ideyalar.	Mükəmməl surətdə seçilir, dəqiq tərfi və təsviri verilir.	Yaxşı seçilir tərfi və təsviri verilir.	Seçilir tərfi verilir və təsvir edilir.	Seçilmir
Faktlar, informasiya.	Yanlışlıqlar yoxdur.	Kiçik yanlışlıqlar var.	Səhvlər var.	Yoxdur və ya qeyri-dəqiqdir.
Problemə aid göstəricilərin toplanması.	Məntiqlə seçir və hər şeyi təşkil edir.	Məntiqlə seçir və bir hissəsini təşkil edir.	Problem üzrə az göstərici tapır.	Mühüm göstəriciləri tapa bilmir.
Nəticə çıxarmaq bacarığı.	Göstəricilərə əsaslanır.	Göstəricilərə əsaslanan məlumatlı nəticələr	Yarımqıq nəticələr	Nəticələr yoxdur və ya dəqiq deyil.
Təqdimat zamanı ideyaların irəli sürülməsi: fənn haqqında bilgiler və məntiqlə düşünmək bacarığı.	Əla bilik və məntiq.	Yaxşı bilik və məntiq.	Müəyyən bilik və məntiq.	Qeyri-dəqiq bilgiler.
Təqdimatın təşkili	Əla	Yaxşı	Kafi	Qeyri-kafi

Təqdimat mərasimini şagirdlərin özləri də qiymətləndirə bilərlər. Onlar aşağıda göstərilmiş vərəqi doldururlar. Əgər bunu təqdimatı keçirən qrupun üzvləri edirlərsə, o zaman bu, özünüqiymətləndirmə sayılır. Özünüqiymətləndirmə vərəqindən istifadə etməklə, şagirdlər həm də qrupun işini bütövlükdə, yəni qrupun onların qarşısında qoyulmuş vəzifənin öhdəsindən necə gəldiyini qiymətləndirə bilərlər.

LAYIHƏ

QRUP TƏQDİMATINDA ÖZÜNÜQİYMƏTLƏNDİRMƏ VƏRƏQİ NÜMUNƏ

Tarix _____
Qrupun üzvləri _____
Təqdimatın adı _____

1-dən 5-dək ballar verin.

Qrup üzvlərinin hazırlığı və təşkili qənaətbəxş idi.

Qrupun hər bir üzvünün öz konkret mövzusu var idi.

Hamı əlbir və ahəngdar işləyirdi.

Qrup bütün sinfi fəal olmağa sövq edirdi.

Qrupun hər bir üzvü səbirli idi və öz yoldaşlarına kömək edirdi.

Qrup təqdimat üçün bir neçə üsuldan istifadə etmişdi.

Diskussiyanın qiymətləndirilməsi

Diskussiyanın qiymətləndirilməsi zamanı müəllim şagirdlərin öz baxışların təqdim etməsinə, dəlil və sübutların inandırıcı olmasına, polemika bacarıqlarına daha çox diqqət yetirməlidir.

Diskussiyaların qiymətləndirilməsinin 1-dən 5-dək müsbət ballara layiq görülə bilən bəzi parametrlərini təklif edirik:

- dəlillərin inandırıcı olması;
- mənbələrdən istifadə etmə bacarığı;
- mülahizələrin məntiqliyi, ziddiyyətlərin olmaması;
- polemika bacarığı: sual vermək, diskussiya üzrə rəqibin dəlillərini zəiflədən əks dəlillər tapmaq məharəti.

Mənfi ballar (1-dən 5-dək) ilə aşağıdakı parametrlərlə ölçülə bilər:

- mövzuya aid olmayan mülahizə;
- limitdən artıq vaxtdan istifadə;
- başqa şəxslərə əngəl törədilməsi;
- şəxsiyyətə qarşı hücum (şəxsiyyətə toxunmaqla tənqid).

LAYIHƏ

DİSKUSSIYA İŞTİRAKÇISININ ÖZÜNÜQIYMƏTLƏNDİRMƏ VƏRƏQİ NÜMUNƏ

Ad _____

Tarix _____

heç vaxt	demək olar heç vaxt	bəzən	tez-tez	həmişə
Fəal iştirak edirdim				
Tapşırıqları yerinə yetirirdim				
Öz ideyalarımı dəqiq izah edirdim.				
Başqalarını dinləyir və dəstəkləyirdim.				

TƏLİM MƏQSƏDLƏRİNİN DÜZGÜN REALLAŞDIRILMASI İLƏ BAĞLI TÖVSIYƏLƏR

Məzmun standartlarının düzgün və vaxtında reallaşmasını təmin etmək üçün birinci şərt təlim məqsədlərinin düzgün yazılmasıdır. Yaxın və uzaq hədəfləri özündə birləşdirən məqsədlərin yazılması müəllimdən böyük istedad tələb edir. Bunun üçün müəllim, tənqidi düşüncəyə, yaradıcı təfəkkürə, məntiqi əsaslanmaya, planlaşdırma bacarığına, perspektivi görmə istedadına malik olmalıdır. Təlim məqsədlərinin düzgün yazılmasının şərtləri aşağıdakılardır:

- təlim məqsədinin məzmun standartının tələblərinə uyğunluğu;
- məqsəd çıxararkən məzmun standartlarının qismən və ya bütövlükdə reallaşdırılacağına müəyyən edilməsi;
- məzmun standartlarındakı ümumi məsələlərin mövzu baxımından xüsusiləşdirilməsi;
- məzmun standartında biliyin kateqoriyalarının müəyyən edilməsi (deklarativ, prosedural, kontekstual);
- Məzmun standartında bacarığın xüsusiyyətinin müəyyən edilməsi (idraki, emosional, psixomotor);
- hər məqsədin yalnız bir fəaliyyəti əks etdirməsi və ölçülə bilən olması;
- təlim məqsədlərinə uyğun şagird nailiyyətinin qiymətləndirilməsinin üsul və vasitələrinin seçilməsi.

Təlim məqsədləri yazılarkən mərhələlilik və əlaqəlilik mütləq nəzərə alınmalıdır. Məqsədlər taksonomiya – sadədən mürəkkəbə doğru zəncirvari, iyerarxiya üzrə inkişafı əks etdirən şəkildə yazılmalıdır. Təlim məqsədlərinin taksonomik quruluşu tədris prosesini planlaşdırmaq və onun nəticəsini ölçmək imkanı verir. Məqsədləri qruplaşdıran zaman sadədən mürəkkəbə prinsipi nəzərə alınmalıdır. Təlim məqsədlərinin, standartların (məzmun və qiymətləndirmə) və şagird fəaliyyətinin səviyyələndirilməsi zamanı hər üç taksonomiyadan istifadə etmək faydalı olardı:

- İdraki (təfəkkür, koqnitiv);
- Emosional (hissi, affektiv);
- Psixomotor (hərəkət).

Vəsaitdə məqsədlər yazılan zaman standartların ardıcılığı əsasında iyerarxiya – pilləli, əlaqəli və taksonomiyanın mərhələlərinə uyğunluq gözlənilmişdir.

İstifadə olunan təlim texnologiyaları idrak (Blum) taksonomiyasının mərhələlərinə uyğun şəkildə seçilmiş və təsnif edilmişdir. Aşağıdakı cədvələ uyğun olaraq fəaliyyətlər təsbit olunmuş və mərhələlərə uyğun texnologiyalarla müşayiət edilmişdir.

LAYIHƏ

Bilmə	Şagird
Bu kateqoriya öyrənilmiş tədris materialının yadda saxlanması və yenidən əks etdirilməsi, yada salınmasıdır. Bu kateqoriyanın tədris məqsədi lazımi məlumatların yada salınmasıdır.	istifadə olunan terminləri bilir; konkret faktları bilir; proseduru və metodları bilir; əsas anlayışları bilir; prinsipləri və qaydaları bilir.
Anlama	Şagird
Bu kateqoriya öyrənilmiş biliyin əhəmiyyətini başa düşməsi mərhələsidir. Onun göstərişi öyrənilmiş materialın bir formadan başqasına, bir dildən başqasına və ya yığcam izahata (nəticənin izahı) keçməkdir. Tədrisin belə nəticələri dərs materialının sadə yadda saxlanılmasından üstündür.	prinsipləri, qaydaları və faktları başa düşür; materialı öz sözləri ilə izah edir; sxemləri, diaqramları izah edir; materialın sözlərlə izahını başqa anlayışlarla əvəz edə bilir; əldə edilmiş biliklərdən gələcəkdə əldə edilə bilən nəticəni təsvir edir.
Tətbiq	Şagird
Bu kateqoriya öyrənilmiş materialı yeni situasiyalarda, konkret şəraitdə tətbiq etmək bacarığıdır. Bura daxildir: prinsiplərin, qanunların, metod və üsulların tətbiqi. Tədris nəticələrinin sadəcə başa düşülməsi yox, onun daha yüksək səviyyədə nəticələrindən istifadə etmək qabiliyyətidir.	yeni şəraitdə prinsiplərdən və anlayışlardan istifadə edə bilir; konkret praktiki situasiyalarda qanunları, nəzəriyyələri tətbiq edir; prosedur və metodların düzgün tətbiqini nümayiş etdirir.
Təhlil	Şagird
Bu kateqoriya tədris materialını əsas hissələrə ayırmaq, onun strukturunu müəyyənləşdirmək bacarığıdır. Bura bütövün hissələrə bölünməsi, onların arasında əlaqələrin üzə çıxarılması, bütövün təşkili prinsiplərinin başa düşülməsidir. Bu zaman tədrisin nəticələri sadəcə başa düşmə və tətbiq etmək deyil, daha yüksək intellektual səviyyəyə uyğun olur.	gizli, gözə görünməyən təsəvvürləri açıqlayır; məntiqi izahatda səhvləri və unudulmuşları görür; faktlar və nəticələr arasında fərqi üzə çıxarır; dəlillərin əhəmiyyətini qiymətləndirir.
Sintez	Şagird
Bu kateqoriya elementləri, hissələri birləşdirmək, yeniliyə malik bütövün əldə edilməsi bacarığıdır. Bu yolla müəyyən çıxış, məruzələrin hazırlanması və ya sxemlərin təşkili mümkündür. Beləliklə, təhsil nəticələri yaradıcı xarakter daşıyaraq, yeni sxem və strukturların formalaşmasına imkan yaradır.	kiçik yaradıcı xarakterli inşa yazır; eksperimentin həyata keçirilmə planını təklif edir; müəyyən problemin həlli üçün plan hazırlamaq üçün müxtəlif bilik sahələrindən istifadə edir.

Qiymətləndirmə	Şagird
<p>Bu kateqoriya bu və ya digər materialın (bədi əsər, tətqiqi materialı və s.) əhəmiyyətini qiymətləndirmə və onun izahı bacarığıdır.</p> <p>Şagirdin mühakiməsi dəqiq müəyyənləşmiş meyarlara əsaslanmalıdır. Meyarlar daxili və xarici struktura, məntiqi xüsusiyyətlərə malik ola bilər. Bu kriteriyalar şagirdin özü tərəfindən və ya kənardan (müəllim tərəfindən) müəyyənləşə bilər.</p>	<p>materialın məntiqi quruluşunu qiymətləndirir: nəticələrin faktlara əsaslanmasını qiymətləndirir;</p> <p>bu və ya digər fəaliyyətin nəticəsində əldə edilmiş məhsulun keyfiyyətini meyarlar əsasında qiymətləndirir.</p>

TARIXİ ÖYRƏNMƏ PROSESİNDƏ ŞAĞIRDLƏRİN FƏALİYYƏT VƏ BACARIQ FORMALARI

Məlum olduğu kimi biliyin deklorativ, prosedural, kontekstual, kateqoriyaları vardır. Şagirdlərin hər hansı bir məsələ ilə bağlı bilik əldə etmə prosesi, avtomatik olaraq müxtəlif bacarıq və müvafiq olaraq fəaliyyət növlərini özündə ehtiva edir. Bacarıq və onun fəaliyyət növləri çox genişdir və biz heç də onların hamısını sadalamaq istəmirik. Sadəcə olaraq elə bacarıq və fəaliyyət sahələri var ki, tarixin tədrisi zamanı onlardan istifadə etməmək mümkün deyildir. Bunu nəzərə alaraq biz aşağıda tarixin tədrisi zamanı daha çox rast gəlinən bacarıq və fəaliyyət formalarını təhlil etməyi qərara aldıq. Müəllim olaraq dərsi tədris edən zaman (istər yeni dərslər olsun, istər təkrarlayıcı dərslər) fəaliyyətinizi şagirdlərin müxtəlif bacarıqlarının inkişafı üzərində qurmağınız məqsədə müvafiq olardı.

Bacarıq	Fəaliyyət forması
Mətn və tarix mənbələrlə işləmək bacarığı	<ul style="list-style-type: none"> - İlkin (əlyazma, xronika, qanunverici akt və.s) və ikinci (elmi əsər, bədii ədəbiyyat, soruq kitabçası və.s) dərəcəli mənbələri fərqləndirmək. - Plan üzrə nəql edici və ya təsvir edici mətnin bir hissəsini öyrənmək, orda tanış olmayan sözləri tapmaq və onların mənasını müəyyənləşdirmək. - Məzmunun əsas strukturunu müəyyən etmək. - Həqiqi və uydurulmuş (mifik, əfsanəvi) məlumatı fərqləndirmək. - Mətni təsəvvürdə canlandırmağa yönəlmiş suallar tərtib etmək.
Dərsləklə işləmək bacarığı	<ul style="list-style-type: none"> - Yarımbaşlıqlar əsasında paraqrafın quruluşunun məntiqi izahını vermək. - Dərsləyin ayrı-ayrı bölmələrinin strukturunu müəyyən etmək. - Paraqrafı müstəqil oxuyaraq dərsləyin əsas mətnində və yardımçı hissələrində (sənəd, xəritə, illustrasiya və.s) məlumatverici və təsvir edici informasiyanı ayırd etmək və əldə edilmiş məlumatı sistemləşdirmək. - Müstəqil şəkildə paraqrafın əsas mətni əsasında öyrənməsi vacib olan faktoloji biliyi fərqləndirmək.
Maddi mənbələrlə işləmək bacarığı	<ul style="list-style-type: none"> - Öyrənilən dövrün müxtəlif ilkin maddi mədəniyyət abidələrini və dövrə aid sonradan yaradılan abidələri fərqləndirmək. - Yaddaşa söykənərək öyrənilən dövrün arxitektura abidələrinin, maddi mənbələrinin təsvirini vermək və bu tip abidələrdən informasiya əldə etmək.
Obyektləri cəhətlər üzrə təyin etmək, xəritə ilə işləmək bacarığı	<ul style="list-style-type: none"> - Yaşayış məntəqələrin yerləşdiyi yerin şifahi təsvirini vermək. - Xəritədə müəyyən regionun sərhədlərini müəyyən etmək. - Xəritədən müstəqil şəkildə tarixi-coğrafi məntəqələr, eləcə də tarixi hadisələr haqda məlumat əldə etmək. - Məlum tarixi obyektləri öyrəndiyi ölkə və xalqların maddi, mədəni irsinə şamil etmək.

LAYIHƏ

MÜƏLLİMLƏRƏ METODİK TÖVSIYƏLƏR. INTERAKTİV TƏLİM NƏDİR?

İnteraktiv (fəal) təlim şagirdlərin idrak fəaliyyətinə əsaslanan və təhsil prosesinin digər iştirakçıları ilə əməkdaşlıq şəraitində həyata keçirilən təlimi nəzərdə tutur. Şagirdlərin parta arxasında oturaraq kitab oxuması, iş vərəqlərini doldurması, müəllimi dinləməsilə yanaşı, eyni zamanda kitabxanada, kompüterdə qrup və ya fərdi şəkildə fəaliyyət göstərməsi onun əsas əlamətlərindən hesab edilir. Fəal təlim müasir şəraitdə pedaqoji prosesin qurulmasına yeni yanaşmadır. Belə yanaşma tərzində təlim şagirdlərin tək-cə yaddaşının yeni elmi biliklərlə (informasiya ilə) zənginləşdirilməsinə deyil, həm də təfəkkürün inkişaf etdirilməsinə, ən mühüm bacarıq və vərdişlərin əldə olunmasına yönəldilir. Bu zaman şagirdlər açıq sual vermək, problemləri araşdırmaq, tədqiqat aparmaq və müzakirə etmək imkanı qazanırlar. Onlar təlim materiallarının mənimsənilməsi prosesində fakt və hadisələrin səbəb-nəticə əlaqələrini, qanunauyğunluqlarını aşkar etməyi, nəticə çıxarmağı, ümumiləşdirmələr aparmağı öyrənirlər. Beləliklə, uşaqlar həm tədris, həm də sosial xarakterli problemlərin müstəqil həllinə cəlb olunur, müxtəlif informasiya mənbələrindən istifadə edir, sisteməlik olaraq müstəqil şəkildə bilik ehtiyatını artırırırlar.

İnteraktiv təlim şagirdlərin diqqət mərkəzində olduğu bir pedaqoji təcrübədir. Burada şagirdlərin yalnız nə öyrəndiklərinə deyil, necə öyrəndiklərinə diqqət yetirilir. Müəllim olaraq biz şagirdləri passiv məlumat almağa deyil, «yaxşı düşünməyə» təşviq etməliyik. Aktiv öyrənmə şagirdləri məktəbdə və ondan kənarında özünə inamlı olmağa həvəsləndirir və onların müstəqil öyrənmələrinə məsuliyyətli olmağı dəstəkləyir.

Tədqiqatlar göstərir ki, şagirdlərə sadəcə nəyi bilməli olduqlarını izah etməklə anlayışları ötürmək mümkün deyil. Biz onlara fikirlərini formalaşdırmaq, düşüncələrini inkişaf etdirmək üçün şərait yaratmalıyıq. Aktiv öyrənmə dəyərləndirmə, qiymətləndirmə, təhlil etmə, sintez kimi daha mürəkkəb idraki prosesləri inkişaf etdirir. Bununla yanaşı bəzi şagirdlər passiv alınan məlumatlardan öz şəxsi qənaətlərinə də gələ bilirlər. Aktiv öyrənmə yaradılan imkanlar daxilində bütün şagirdlərə bilik və bacarıqlar əldə etməyi təmin edir.

Tarixin tədrisində interaktiv öyrənmə.

Çox zaman tarixə ağır məzmunlu, çoxsaylı fakt və xronologiyasının əzbərlənməsini tələb edən fənn kimi baxılır. Məlumatlar şagirdlərə nələri bilmələri lazım olduğunu izah etməklə, ibrətamiz bir yolla, eləcə də stimullaşdırıcı vasitələrlə də öyrədilə bilər.

Özünüə sual verin:

- Şagirdlərimə, sadəcə, faktlar təqdim etməyib, onların düşüncəsinə çağırış etdiyimə necə əmin ola bilərəm?
- Şagirdlərə tarixi məlumatları müxtəlif formatlarda təqdim edə bilərəmmi?
- Öyrənmələri əyani vasitələrə, dinləyib anlamaya, müzakirə və ya bir-birini ilə söhbət etməyə necə təşviq edə bilərəm?
- Şagirdləri aktiv iştirakçı olmağa və öyrənmələri üçün üzərilərinə daha çox məsuliyyət götürməyə, onlara məktəbi bitirdikdən sonra müvəffəq olmaları üçün lazım olacaq müstəqil bacarıqları inkişaf etdirməyə necə sövq edə bilərəm?

Müəllimə məsləhət

Mövzu şagirdlərə maraqlı olduqda onlar daha dərinədən öyrənirlər. Aktiv öyrənmə strategiyaları bunu şərait yarada bilər. Öyrənmələrin mövzuya marağını və həvəsini artırmaq üçün dərsə əlavə "rəng" qatın. Şagirdlər müşahidə və ya sorğu aparmaqla fəal şəkildə öyrənirlər. Onlara öyrənmək üçün bir mövzu vermək əvəzinə «Niyə Çingiz xanın yaratdığı dövlət böyük ərazili imperiyaya çevrildi? "Nəyə görə Avropada mərkəzləşdirilmiş dövlətlərin yaranması ölkənin inkişafını şərtləndirdi?»

kimi tədqiqata yönəlik suallar verin. Öyrənənlərin tədqiqatçılıq bacarıqları olmadığından ilk əvvəl bu çətin görünə bilər. Onlardan bir tarixi film izləmələrini istəyə bilərsiniz. Növbəti dərslərinizi filmin nə qədər dəqiq olub olmadığını müzakirə etməklə başlayın. Bu, dəyər və problemlər haqqında daha geniş debatlarla gətirib çıxara bilər.

Şagirdləri etibarlı internet saytlara yönəltməyiniz lazım ola bilər. Bu cür tədqiqatlar öyrənənə tarixçi üçün vacib bir bacarıq olan məlumat topladıqları məkanı tənqidi qiymətləndirməyə imkan yarada bilər. Onlar internet saytları, eləcə də digər informasiya qaynaqları haqqında -"mövcud veb saytı kim yaradıb?" və "bu veb saytı yaratmağa onları motivasiya edən nə idi?"- düşünə bilərlər.

İnteraktiv öyrənmə strategiyaları

Bəzən bir sorğu təqdim edərkən mövzu ilə bağlı bütün siniflə müzakirə etmək lazım gəlir. Məsələn, dərslərinizi müzakirə ediləcək mövzunu əhatə edən Powerpoint təqdimatı ilə başlaya bilərsiniz. Şagirdlərə uzun bir müəhazirə oxumaq nadir hallarda effektiv olur, çünki onlar öyrənmə prosesində fəal iştirak etmir, əksinə, passiv dinləyici rolunda çıxış edirlər. Buna baxmayaraq, siz onların öyrənmə keyfiyyətini qiymətləndirə bilərsiniz. Buna görə, siz şagirdlərə tarixi mövzular barədə təkcə "nəql etməyi" deyil, onların öyrənmələrinə kömək edəcək aktiv mühit yaratmalısınız. Bu yaradıcı yanaşmanızı nümayiş etdirmək şansınızdır! İnteraktiv öyrənmə strategiyaları o halda yaxşı işləyir ki, öyrənənlər məlumatları fərqli bir formaya çevirirlər: məsələn, yazılı mətni götürüb afişaya çevirmək. Ən yaxşı birgə işləməkdir: indi öyrənənlərin sizə daha az ehtiyacları olduğu zaman bir-birinə dəstək olurlar.

İnteraktiv öyrənmə strategiyalarına dair sxem.

LAYIHƏ

Vizual metafora yaratmaq üçün məsləhətlər.

Mətni daha parlaq və daha duyğulu etməyə imkan verən ədəbi bir texnika olan metaforadan, dərs ideası kimi istifadə edin. Bir əşya, varlıq və hadisəyə məxsus əlamətin başqa bir əşya, varlıq və ya hadisə üzərinə köçürülməsi yolu ilə düzələn metaforadan mətn tərtib edəndə, dərsi planlaşdıranda, müqayisələr aparanda, bənzətmələr edəndə istifadə edin.

Debatlar qurmaq üçün məsləhətlər.

Şagirdləri müzakirəyə cəlb etmənin aktiv bir yolu onlardan əsas bir məsələni müzakirə etmələrini istəməkdir. Müzakirələr şagirdləri bir yerdə işləmək, müxtəlif nəzəriyyələri eşitmək və öz şəxsi qərarını formalaşdırmaq üçün onları sintez etmək imkanı verir. Şagirdləri debata həvəsləndirmək üçün seçəcəyiniz mövzu geniş müzakirələr aparmaq üçün yararlı olmalıdır.

Bunun üçün şagirdlərinizə aşağıdakı formada müzakirə mövzusu təklif edin: "İngiltərədə parlamentin yaradılması ilə ölkədə demokratiyanın əsası qoyuldu". Bu ifadə ilə nə qədər razısınız?

Rollu oyunlar qurmaq üçün məsləhətlər.

Rollu oyunlar şagirdlərə tarixi hadisələri daha rahat öyrənə biləcəyi bir vasitədir. Tarixdən səhnələşdirilmiş rollar öyrənənlərə əsas hadisələri başa düşməyə yaxından kömək edə bilər. Əgər ağır bir mətn qavramanı çətinləşdirirsə, bu mətnin vizual hala gətirilməsi şagirdlərə qavramada kömək edə bilər.

Bunun üçün hər bir şagirdə dərsin əvvəlində əsas hadisə barədə oxumağı tapşırın. Sonra onlarda əsas obrazlar haqda təəssürat yaradıb onlara bir ssenari yazmalarını, daha sonra bunu sinif üçün səhnələşdirilmiş bir oyuna çevirmələrini tapşırın. Bu zaman məhkəmə formatından istifadə edə bilərsiniz: bir tərəf müdafiə rolunu oynayır və digəri mühakimə edən; hər biri məhkəməyə dəlil və ya şahidlər təqdim edə bilər. Dərsin sonunda qərar qəbul edilir.

Viktorinalar və oyunlar yaratmaq üçün məsləhətlər.

Oyun oynamaq öyrənənləri həvəsləndirmək üçün əyləncəli bir yoldur. Komandalarla şagirdlərin ev tapşırığını başa düşməsinə yoxlamaq üçün sürətli bir yol kimi dərsin əvvəlində söz axtarışı kimi oyunlardan, viktorinalardan, krossvordlardan istifadə edin. Bu dərsi tamamlamadan əvvəl hər hansı bir səhv düşüncəni düzəltməyə imkan verir. Eləcə də dərslərin sonunda, əsas məsələləri dərk etməkdə çətinlik çəkən şagirdləri müəyyən etmək, onların öyrənmə dərəcəsini yoxlamaq üçün əla üsuldur.

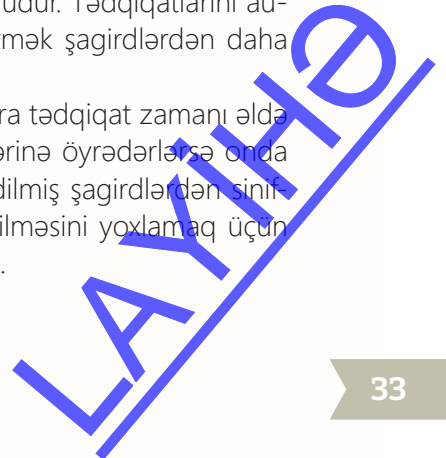
Bu zaman şagirdlərdən viktorina oyunları və ya suallar hazırlamalarını xahiş edə bilərsiniz. Yaradıcı və effektiv yolla öz həmyaşıdlarının biliyinin sınılanması onları öyrənməyə təşviq edir. Bu viktorinalar sizi gələcəkdə gərgin işləməkdən xilas edə bilər. Bu üsuldən keçilən dərsin təkrarı kimi növbəti dərsin başlanğıcında istifadə edilə bilər.

Bir-birini öyrətmək üçün məsləhətlər.

Unutmayın ki, dərsə marağ göstərən şagirdlər tədris resursu kimi çox dəyərli ola bilərlər. Onlardan bir-birlərinə öyrətmələrini istəmək önəmli nailiyyət əldə etmək yoludur. Tədqiqatlarını auditoriyada həmyaşıdlarına anlama biləcəyi bir yolla şifahi şəkildə izah etmək şagirdlərdən daha yüksək səviyyəli düşüncə tələb edir.

Bu zaman şagirdlərə tədqiqatçılıq xarakterli tapşırıq verin. Sonra onlara tədqiqat zamanı əldə etdikləri məlumatları yoxlamağı öyrədin. Əgər şagirdlər, bu barədə digərinə öyrədərlərsə onda həqiqətən mövzunu mənimsəmiş olublar. Həmyaşıdları tərəfindən öyrədilmiş şagirdlərdən sinifdə nə öyrəndiklərini izah etmələrini istəyə və ya onların düzgün öyrədilməsini yoxlamaq üçün viktorina kimi qısa bir qiymətləndirmə tapşırığından istifadə edə bilərsiniz.

Filmlər çəkmək üçün məsləhətlər.

Smarfonlar və planşetlər kimi yeni texnologiyalar sinifdə filmləri çox əlçatan, sürətli və effektiv bir öyrənmə vasitəsinə çevirib. Şagirdlər tarixi bir hadisəni, səhnələşməni, siyasi iclası və ya debatı yaddaşa köçürə bilirlər ki bu da onlara sonradan "tarixi zamana çevrilmiş" bu hadisənin yənidən canlandırılmasına imkan yaradar.

İdraki xəritələrin yaradılması üçün məsləhətlər.

İdraki xəritə, fərqli amillər arasında əlaqələri əyani şəkildə göstərən bir diaqramdır. Şagirdlər səhifənin ortasında əsas sualı və ya konsepsiyayı yazmaqla başlayırlar. Məsələn, "Avropada reformasiyanın başlanmasının əsas səbəbləri". Daha sonra şagirdlər bu sualla bağlı bir sıra başqa səbəbləri və dəlilləri qeyd edirlər.

Afişaların yaradılması üçün məsləhətlər.

Şagirdlərdən mətni vizual görüntülərə çevirmələrini istəyin. Bu onların dərsin əsas məqamlarını nə qədər dərk etdiklərini yoxlamaq üçün çox faydalı bir yoldur. Əgər şagirdlər afişa yaratmağın şəxsi versiyasını təklif edirlərsə, deməli belə dərs daha yaxşı işləyir. Məsələn; mərkəzi hakimiyyətin möhkəmləndirilməsinin vacibliyini təsvir etmək, siyasi partiyayı təbilğ etmək, sosial bərabərsizliklə mübarizə aparmaq, yeni bir ixtirayı reklam etmək, tibbi nailiyyəti və ya əsgərlərin müharibəyə çağırışı kimi məsələlərə dair plakat hazırlamaq.

Diaqramların, qrafiklərin hazırlanması üçün məsləhətlər.

Əsas hadisələrin xronoloji ardıcılıqla yerləşdirilməsi, bir hadisənin nə vaxt baş verdiyini, niyə baş verdiyini anlamaqda çox faydalı ola bilər. Müharibələr, siyasi nəzarətin artırılması və ya azalması, iqtisadi inkişafın təsiri kimi əsas məqamları qeyd etmək üçün fərqli rəng kodlaşmasından istifadə şagirdə dərsi başa düşməkdə əlavə bir dəstək ola bilər. Bu zaman diaqramlardan istifadə etmək olar.

Şagirdlərə tarixi dəyişiklik və inkişaf qanunauyğunluqlarını başa düşməkdə vizual cəhətdən kömək etmək üçün diaqramalara əlavələr kimi qrafiklər yaradın. Qrafiklərdə xronoloji inkişafı, həmçinin əsas hadisələrin təsirini göstərmək olar. Məsələn, qrafikdə bir ölkədə immiqrasiyanı, immiqrasiyanı azalda və ya artırma biləcək müharibələrin və ya digər hadisələrin təsirini vermək olar.

Sinifdən xaric öyrənmə üçün məsləhətlər.

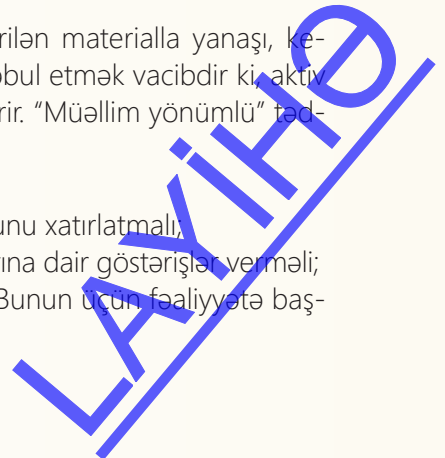
Şagirdlər sinifdən kənar da fəal şəkildə öyrənmə bilirlər. Aktiv təlimin əsas hissəsi onlara öyrənmələri üçün daha çox məsuliyyətli olmağı aşılamaqdır. Tədqiqat layihəsi üçün muzeyə, sənət qalereyasına və ya maraqlı tarixi yerə səyahət etmələri tövsiyə edilə bilər. Mövzu ilə duyğusal bir əlaqənin olması, şagirdlərin marağına səbəb olur. Onlar tarixi hadisəni xatırlayan bir ailə üzvündən müsahibə götürə və ya bu tədbirin özündə iştirak edə bilirlər. Şagirdlər ünsiyyət qurduqda və emosionallığa qapandıqda, öyrəndiklərində daha çox dəyər və aktualıq görürlər. Tədrisə daha çox maraqlanırlar və bağlanırlar.

İnteraktiv təlim prosesində müəllimin rolu.

Dərs prosesində fasilitator rolunu oynayan müəllim dərslərdə verilən materialla yanaşı, keçiləcək mövzu ilə bağlı əlavə maraqlı məlumatlara da malik olmalıdır. Qəbul etmək vacibdir ki, aktiv öyrənmə strategiyalarından istifadə müəllim rolunu kökündən dəyişdirir. "Müəllim yönümlü" tədris əvəzinə, müəllim şagirdlər üçün bələdçi rolunu oynayır.

Bunun üçün müəllim aşağıdakıları etməlidir:

- Şagirdlərə dərslərdə yeni materialı necə öyrənmənin faydalı olduğunu xatırlatmalı;
- Müxtəlif növ mənbələrdən tarixi məlumatlarını əldə edilməsi yollarına dair göstərişlər verməli;
- Şagirdlərin dərslərin ümumi məqsədini bilmələrinə əmin olmalıdır. Bunun üçün fəaliyyətə baş-

lamalarından əvvəl şagirdlərə bəzi təlimatları, əsas anlayışları, hədəfləri, meyarları xatırlatmaq məqsədmüvafiqdir.

- Tədrisi "dəyişmənin" yollarını tapmalıdır. Şagirdlərə kitablar, məqalələr, veb saytlar yaratmaq və ya onları təqdim etmək tapırığı vermək yaxşı olardı. Bu zaman onlar (səviyyəsindən asılı olmayaraq) daha yüksək səviyyəli təfəkkürə söykənməklə yeni dərsi əvvəlcədən öyrənə və dərsə hazır gələ bilirlər. Bunun üçün çox diqqətli düşünmək lazımdır: şagirdlər nə araşdırmalı olduğuna dair konkret bir təlimat almalıdırlar. Əgər şagirdlər müəllimindən lazımı qəddər dəstək almazlarsa, onların araşdırmaları məqsədsiz və yöndəmsiz olar.
- Tarixi mövzuda tədqiqatların aparılmasının, tezislərin, proyektlərin və təqdimatların hazırlanmasının və s. yollarını öyrətməyə, bu sahədə şagirdlərə lazımı dəstək verməyə hazır olmalı;
- Birgə öyrənmə üçün münasib şərait yaratmağa kömək etməlidir. Əgər müəllim şagirdlərin yaradıcı yanaşmada və fikir mübadiləsində özlərini inamlı və rahat hiss etməsini istəyirsə, onda dinləmənin və bölüşmələrin qarantı kimi sinifdə dəstəkləyici davranış qaydaları qurulmalıdır. Fəal öyrənmə mühiti şagirdləri risk etməyə və mülahizələrini sürməyə sövq edir. Bu zaman onların özlərini rahat hiss etmələrinə əmin olmaq lazımdır. Əgər şagirdlər nədənsə çəkənsələr və ya özlərini təzyiq altında hiss etsələr, effektiv öyrənmə alınmayacaq.
- Şagirdlərin marağını stimullaşdıran cəlbedici öyrənmə mühiti yaratmalıdır. Öyrənənlər onu yeni bir formaya salmaq imkanı olan materialla fəal çalışırlar. Bunun üçün çox diqqətli bir planlaşdırma lazımdır.
- Ayaq üstə düşünün: şagirdlərdən yaradıcı olmağı xahiş etdiyiniz zaman bəzən onların yanaşmalarına təəccüblənirsiniz! Bu mürəkkəb olsa da, lakin onların öyrənmələrinin qiyməti risk etməyə dəyər.
- Sinifin bütün üzvlərinin öyrənmə ehtiyaclarını diqqətdə saxlamaq lazımdır. Fərqləndirilmiş ehtiyaclara cavab verən aktiv öyrənmə strategiyaları hazırlamalıdır.
- Dərsi həssas bir mövzuya yönəltmək. yanlış təsəvvürləri və ya faktiki səhvləri düzəldə bilmək üçün lazımı məlumatlara malik olmalıdır.
- Sinifin bütün üzvlərinin uğurlu nəticələr göstərməsinə yardımçı olmaq üçün şagirdlərin işlərini yoxlanmalıdır.
Dərsdə şagirdlərin bilməsini və anlamasını qiymətləndirmək üçün imkan tapmaq lazımdır.
- Şagirdlələri müzakirəyə, təhlil etməyə, səbəb və nəticə əlaqələrini müəyyənləşdirməyə, müqayisələr aparmağa, tarixi şəxsiyyətlərin fəaliyyətini qiymətləndirməyə, sual verməyə sövq etməli;
- Əməkdaşlıq fəal öyrənmənin vacib bir tərəfidir. Sadəcə, müəllimi dinləmənin əvəzinə, şagirdlər fikirlərini bir-biri ilə bölüşəcəklər. Buna kömək etmək üçün müəllim sinifin quruluşu barədə düşünməlidir. Şagirdlərin həmyaşlıqları ilə fikirlərini bölüşmək, həm də müəllimin göstərişlərini dinləmək imkanları olmalıdır. Bəzi şagirdlər fikirlərini bölüşməkdə çətinlik çəkirlər. Hansı şagirdin necə işlədiyini, onların birlikdə çalışıb-çalışmadığını onlara aydın şəkildə necə çatdıracağınızı anlamaq üçün diqqətlə düşünmək lazım gələcəkdir.
- Qruplaşdırma çox vacibdir. Bu zaman müəllim daha az idarəedicilik kimi çıxış etməli, şagirdlər həmyaşlıqları tərəfindən dəstəkləndiklərini hiss etməlidirlər.

Qrup işi zamanı fikir verin:

- Hansı şagirdlər başqalarına qarşı daha dözümlüdür.
- Kim yaxşı dinləyir və daha sakit və ya özünə daha az güvənən şagirdlərin öyrənməsini dəstəkləyə bilər?
- Hansı biri öz biliklərinə arxayın olaraq daha az qabiliyyətli şagirdlərə yaxından yardım edə bilər?

LAYIHƏ

Müəllim məsləhəti

Davamlı peşə inkişafı, müəllimlər üçün olduğu kimi şagirdlərimiz üçün də təlimin və tədrisin keyfiyyətinin artırılmasına yönəlmiş uzunmüddətli bir prosesdir. Bu, tez-tez yeniliyi və əməkdaşlığı inkişaf etdirməklə həyata keçirilir. Müxtəlif tipli məlumatların əldə edilməsi məktəbinizdə və ya daha geniş yerli və ya milli səviyyədə öyrənməyinizə fayda gətirəcəkdir. Məktəbinizdə peşəkar şagird birliyini inkişaf etdirilməsi sizə uğurlu təcrübələri bölüşmək və öyrənmə yanaşmalarını, fərqli mövzu sahələrində araşdırmalar aparmağa imkan verə bilər.

Tarixin səmərəli tədrisi üçün fəal-interaktiv metodların tətbiqi şəxsiyyətin formalaşmasına və inkişafına kömək edir. Hazırda tarixin tədrisində əsas məqsəd ondan ibarətdir ki, dərş şagirdyönümlü, standartlara və məqsədə uyğun olsun.

İnteraktiv təlim metodları ilə işləmək üçün aşağıdakı prinsipləri gözləməyiniz yaxşı olardı:

1. Fəal təlim üçün iş formalarının müəyyənləşdirilməsi.
2. Fəal dərşin mərhələləri.
3. Fəal dərşin strukturu.

İnteraktiv metoda müxtəlif növ üsullar, iş formaları daxildir. Fəal-interaktiv üsullara rollu oyunlar, modelləşdirmə, diskussiyalar, debat, akvarium, xəritə üzərində iş və s. daxildir. Üsullarla yanaşı iş formaları, fərđi, cüt, qrup və kollektiv iş formalarının da müasir təlimdə tətbiq olması zəruri hesab olunur. Bu cür metodlar şagirdlərdə nəinki dərşə marağı artırır, həm də daha dərindən mənimsəməni, vətəndaşlıq vərdişlərinin tərbiyələndirilməsini və demokratik dəyərlərə bağlılığı təmin edir. İnteraktiv metodikanın tətbiqi nəticəsində müasir dərş şagirdlərdə araşdırma və nəticə çıxarma bacarığını formalaşdırır.

Restavrsiya üsulu

Bu üsul şagirdlərə mətnlə işləməklə yanaşı, konspekt yazmaq və ondan istifadə etmək bacarığını da formalaşdırır. Bunun üçün onlara xüsusi şəkildə işarələnmiş, şərti işarələri olmayan, ixtisar edilmiş mətn verilir. Şagirdlər müəyyən edilmiş vaxt çərçivəsində mətni bərpa edib genişləndirməlidirlər.

Mühazirə üsulu

Mühazirə üsulu müəllimdən şagirdə məlumatın ötürülməsi üsuludur. Digər fənlərdə olduğu kimi Tarix fənninin tədrisində də bu üsuldan geniş istifadə edilir. Araşdırılacaq problemlə bağlı şagirdin təsəvvürünün formalaşdırılması üçün, problemin həllinin qısa yolla izahı və məlumatı çatdırmaq üçün istifadə edilir. Mühazirələr 10-15 dəqiqə ərzində aparılır.

Mühazirə deyərəkən aşağıdakıları nəzərə almaq tövsiyə edilir:

- Mühazirənin məqsəd və vəzifələrini dəqiq müəyyənləşdirmək;
- Plan tərtib etmək və onu şagirdlərə paylamaq (və ya lövhədə yazmaq);
- Əyani və texniki vasitələrdən istifadə etmək.

Müəllim mühazirə prosesini verbal (suallar vermək) və vizual (şagirdlərin uz ifadəsini və jestlərini müşahidə etmək) olaraq tənzimləməlidir.

Müzakirə

Tarix fənninin tədrisində müzakirə mövzu ətrafında ideya, məlumat, təəssürat, təhlil və təkliflərin qarşılıqlı mübadiləsidir. Onun əsas vəzifəsi problemi təhlil edərək həlli yolunu tapmaq, düzgün qərar qəbul etmək üçün imkan yaratmaqdır. Müzakirə dinləmək, təqdim etmək, sual vermək mədəniyyətini formalaşdırır, şagirdlərin məntiqi və tənqidi tefəkkürünü, şifahi nitqini inkişaf etdirir. Müzakirə apararkən əvvəlcədən şagirdlərə müzakirə qaydaları xatırladılır. Mövzu aydın şəkildə ifadə olunur. Müzakirə prosesini inkişaf etdirən suallar vermək və şagirdlərin cavablarını nəzərdən keçirməklə müəllim müzakirəni tənzimləyir. Bu zaman cavabı "Bəli" və ya "xeyr" olan qapalı suallar vermək məqsədəuyğun hesab edilmir.

Modelləşdirmə

Şagirdləri real hadisənin sadələşdirilmiş, lakin canlı nümunəsi olan mücərrəd və ya uydurma şəraitə (vəziyyətə, hadisəyə) çəkib gətirən metodik üsuldur.

Yaxşı modelləşdirmə şagirdlər qarşısında ciddi dilemma və problem qoyur ki, onlar bunu təklif edilmiş şəraitdə - sinif yoldaşları ilə birlikdə, gerçək həyatda rast gəlinən müəyyən rolları oynamaqla həll etməlidirlər. Beləliklə, sinif bir növ miniatür və ciddi hadisəyə – müzakirə, mübahisə və diskussiyalar üçün mövzunu özündə daşıyan əhvalata, tamaşaya çevrilir. Hadisə bölünmüş rollar vasitəsilə inkişaf etdirildiyindən, modelləşdirmədə müəyyən mənada oyunun və tamaşanın bir çox cəhətləri müşahidə olunur.

Lakin oyundan və həqiqi tamaşadan fərqli olaraq, modelləşdirmənin maraqlı cəhəti onda qeyrimüəyyənlik faizinin yüksək olmasıdır. Modelləşdirmə bu mənada daha sərbəstdir. Belə ki, heç kəs əsl həqiqətdə son nəticəni görə bilmir, heç kəs deyə bilməz ki, əhvalat nə ilə bitəcək, çünki son nəticə əsasən rolların necə oynanılacağından asılı olur. Modelləşdirmə yalnız eskizi, rolun qısa təsvirini təklif edir, rolun ifası bu müxtəsər məlumata əsaslanaraq, öz həyat duyumunu yaratmalı, öz nöqteyi-nəzərini inkişaf etdirməlidir. Şagirdlər modelləşdirməyə başlayarkən, inanırlar ki, konkret məqsədə nail ola biləcəklər, lakin çox vaxt başları oyuna qarışdığından ilkin məqsədi unudur, qarşılarına yeni məqsədlər qoyurlar. Artıq dediyimiz kimi, modelləşdirməni əyləncəli və maraqlı edən onun qeyrimüəyyənliyi, məchulluğudur, çünki ən yaxşı halda da nəticələri qabaqcadan yalnız qismən müəyyən etmək olur. Məhz bu bilinməzlik real həyata daha çox oxşayır, onu daha çox xatırladır ki, bu da nəticələri qəti müəyyən edilmiş tamaşalar və ya oyunlarla müqayisədə modelləşdirmənin xeyrinə çox əsaslı dəlil ola bilər.

Modelləşdirmənin vəzifəsi nədən ibarətdir?

İnsan hüquqları üzrə dərslərdə modelləşdirmədə müəllimin vəzifəsi aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- yaradıcı qabiliyyətləri və təxəyyülü inkişaf etdirmək üçün şagirdləri zəruri əsaslarla təchiz etmək;
- Cütlük şəklində öz baxışlarını və dəyərləri müzakirə etmək üçün şagirdlərə sərbəst diskussiya təklif etmək;
- Şagirdləri problemi tapmağa və onu real həyatı modelləşdirən şəraitdə həll etməyə həvəsləndirmək;
- Şagirdlərə təhlil aparmaq və alternativ hərəkətləri qiymətləndirmək bacarığını aşılamaq;
- Şagirdləri ictimai və ya qrup fəaliyyətinin tərkib hissəsi olan qərarların qəbul edilməsi prosesinə cəlb etmək;

Məşğələ ərzində qəbul edilmiş qərarlara yenidən baxmaq və təhlil etmək, habelə uydurma situasiyanı gerçək vəziyyətlə müqayisə etmək üçün şagirdlərə imkan yaratmaq.

Modelləşdirmə gerçək həyatı əks etdirən problem üzərində cəmlənməlidir. Bu cür nümunələri cari reportajlarda, sənədlərdə, tədqiqatlarda və digər mənbələrdə tapmaq olar. Mövzunu seçdikdən sonra bir neçə problemi müəyyənləşdirmək lazımdır, əks halda, oyun maraqlı olmaması səbəbindən öz mənasını itirir. Oyun onun yerli şəraitə uyğunlaşdırılması, rolların artırılması və ya ixtisar edilməsi, problemin əvəzlənməsi yolu ilə dəyişdirilə bilər.

Diskussiya

İnsan hüquqları üzrə təlimin ən mühüm metodik üsullarından biridir. Diskussiya müstəqil metodik üsul kimi, eləcə də fəaliyyətin digər növlərinə əlavə kimi tətbiq edilə bilər. Diskussiya prosesində şagirdlər müzakirə olunan bu və ya digər məsələ barədə öz fikirlərini söyləməklə, öz baxışlarını əsaslandırmağı, faktları təhlil etməyi öyrənirlər. Bu zaman dinləmək və növbə ilə danışmaq bacarığı, başqa baxışlara dözümlülük, diskussiya mədəniyyəti kimi vərdişlər inkişaf etməyə başlayır.

Diskussiya mədəniyyəti olduqca vacib və geniş bir məsələdir. Diskussiya mədəniyyətinin mühüm cəhətlərindən biri başqalarının fikir və əqidəsinə dözümlü münasibətdir. Bu çoxcəhətli anlayış yalnız əxlaqi-normativ məzmunu deyil, həm də dərin sosial-pozitiv məzmunu malikdir, belə ki, o ilk növbədə, ünsiyyət prosesini pozan mütləq dözümsüzlük amilinin antitezəsi kimi çıxış edir.

Yuxarıda göstərilən vərdişlərə (dinləmək bacarığı, başqa baxışlara dözümlülük və s.) nail olmaq üçün şagirdlərə diskussiya aparmağı öyrətmək lazımdır. Müəllim şagirdlərə təklif edə bilər ki, diskussiya aparmaq qaydalarının özləri tərtib etsinlər.

Şagirdlər "əqli hücum" üsulu ilə diskussiyanın uğurla aparılmasına kömək edə biləcək təklifləri irəli sürürlər. Qaydalar aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- ✓ eyni vaxtda yalnız bir nəfər danışa bilər;
- ✓ danışanı dinləmək;
- ✓ sözü kəsməmək;
- ✓ tənqid edəndə, danışanı deyil, fikri tənqid etmək;
- ✓ reqlamenti nəzərə almaq;
- ✓ heç kəsi məsxərəyə qoymamaq;
- ✓ söz demək istədikdə əl qaldırmaq və s.

Müəllim bu qaydaları iri vərəqdə yazsa, sinifdə divardan assa bilər. Bu qaydaları dərs ilinin axırına qədər saxlamaq olar ki, sonralar ona istinad etmək və ya ona əlavələr və düzəlişlər etmək mümkün olsun.

Diskussiyanın gedişinin düzgünlüyünün qiymətləndirilməsi:

- ✓ düzgün təriflər, aydın mülahizələr;
- ✓ yadda qalan və aktual misallar;
- ✓ sanballı dəlillər və analogiyalar;
- ✓ ümumiləşdirmə aparmaq və yekun vurma bacarığı;
- ✓ başqalarını dinləmək bacarığı.

Diskussiya vaxtı düzgün olmayan hərəkətlərə – mülahizələrdə təkrarlar, mövzuya aid olmayan faktlar, anlaşılmaz müddəalar, dəlillərin yoxluğu, mövzudan qaçma, çıxış edənləri suçlama, şəxsi təhdid və s. aid edilə bilər.

Akvarium

Diskussiya vərdişlərini inkişaf etdirmək üçün ən yaxşı üsullardan biri – akvariumdur. Burada qrupların vahid fikrə gəlməsi önəmli deyil. Başlıcası, problemin müzakirəsində irəliləmək və düzgün diskussiya aparmaq vərdişlərini nümayiş etdirməkdir. Bütün qaydalar diskussiyadan öncə ciddi şəkildə müəyyən edilməlidir (bax: Diskussiya).

Akvariumun keçirilməsinin 1-ci variantı: şagirdləri 2 qrupa bölürlər. Bir qrup stullarda əyləşərək, daxili dairə təşkil edir: bu iştirakçılar müəllimin təklif etdiyi problemi müzakirə edəcəklər. Digər qrup xarici dairədə stullarda oturur: onlar diskussiyayı müəyyən qaydalar üzrə keçib-keçmədiyini müşahidə edəcəklər. 10–15 dəqiqədən sonra diskussiya dayandırılır, "xarici dairə"nin iştirakçıları diskussiyanın gedişini qiymətləndirir və qruplar yerini dəyişərək, bu və ya digər problemin müzakirəsini davam etdirirlər.

Akvariumun keçirilməsinin 2-ci variantı: "daxili dairə"nin iştirakçıları müəllimin təklif etdiyi problemi müzakirə edirlər. Lehinə olan dəlilləri irəli sürürlər. Digər qrupun üzvləri xarici dairədə stullarda əyləşirlər – onlar dəlilləri dinləyir, yazıya alır, təhlil edir, öz əks dəlillərini hazırlayırlar. 10–15 dəqiqədən sonra diskussiya dayandırılır, xarici və daxili dairədən olan şagirdlər öz yerlərini dəyişirlər. İndi onlar diskussiya apararaq, əvvəlki iştirakçıların dəlillərini təkzib etməlidirlər.

Debatlar

Diskussiyanın yalnız bir-birlərinə opponentlik (etiraz) edən tərəflərin arasında keçirildiyi mübahisə, müzakirə, rəy mübadiləsi kimi məlum formalarından fərqli olaraq, debatlar opponentini deyil, üçüncü tərəfi inandırma prosesini nəzərdə tutur. Üçüncü tərəfin vəzifəsi hər bir tərəfin mövqeyini dinləyib, öz seçimini etməkdir. Bu seçim yalnız bir şeyə – "bu tərəf məni inandırdı!" – təsdiqinə əsaslanır. Beləliklə, debatlarda iştirak edən tərəflərin əsas məqsədi öz dəlil və sübutlarının köməyi ilə üçüncü tərəfi öz mövqeyinin düzgünlüyünə inandırmaqdır. Bu prosesin yekunları əsasında ona həmçinin qərarların qəbulu kimi baxmaq olar.

1. Mövzu. Debatlarda mövzu təsdiq formasında ifadə edilir (məsələn, "Evtanaziyayı leqallaşdırmaq olar", "Dövlət təhsili rəsmi dövlət dilində təmin etməlidir"). Mövzu qısa ifadə edilən zaman aşağıdakı prinsiplərə riayət olunmalıdır:

- mövzu aktual olmalıdır;
- mövzu maraqlı olmalıdır;
- mövzu "münaqişəli" olmalıdır, məsələn, əgər "evtanaziyanın leqallaşdırılması zəruridir" (A mövqeyi) fikri mövcuddursa, bu o deməkdir ki, əks fikir də mövcuddur, "evtanaziyanın leqallaşdırılması zəruri deyildir" (V mövqeyi);
- mövzu elə ifadə edilməlidir ki, heç bir mövqeyin üstünlüyü hiss edilməsin;
- mövzu nə çox məhdud, nə də çox geniş olmalıdır.

Debatlara daxil olan təlim ünsürləri və ya təhsil texnologiyası:

- mövzunun araşdırılması;
- əsas anlayışlarla iş;
- dəlillərlə iş;
- sualların hazırlanması və ya "çarpaz suallar";
- natiqlik məharəti;
- hakimlik və ya qərarları necə qəbul etməli.

2. Debatda rollar. Debat iştirakçıları və ya debatçılar çıxış zamanı spiker adlanırlar. Debatlar prosesində çıxışlarını vaxt rejimini təmin edən "taymkip er"lər iştirak edirlər. Debatlar üçüncü tərəfi təmsil edən hakimlər qarşısında spiker komandaları ("A" mövqeyi və "V" mövqeyi) arasında keçirilir:

► Təsdiqedic "A" mövqeyinin spikerləri debatların mövzusunu onun ifadə edildiyi kimi təsdiq edirlər, məsələn, "evtanaziyanın leqallaşdırılması zəruridir" və ya "vahid məktəb forması özünü doğrultmur";

► Təkzibedic "V" mövqeyinin spikerləri "A" mövqeyini təkzib etməyə borcludurlar — bu onların başlıca vəzifəsidir. Həm də onlar təkzib etmədən sonra öz meyar və dəlillərini təklif edirlər. Məsələn, "A" mövqeyi evtanaziyanın leqallaşdırılmasının zəruri olduğunu sübut etdiyi halda, "V" mövqeyi "A" mövqeyinin zəif, inandırıcı olmayan cəhətlərini göstərir, sonra isə öz mövqeyinin düzgünlüyünü sübuta yetirməyə çalışır, yəni "evtanaziyanın leqallaşdırılması zəruri deyildir" (və ya leqallaşdırmaq olmaz);

► Hakimin vəzifəsi bu mövqələrdən hansının daha inandırıcı olduğunu öz şəxsi mövqeyindən asılı olmayaraq müəyyən etməkdir. O yalnız eşitdikləri əsasında nəticə çıxarır və öz seçimini edir. Çox vacibdir ki, o öz seçimini etdikdən sonra onu əsaslandırma bilsin.

3. Arqument (dəlil) – faktlar əsasında çıxarılan nəticədir; mövzunun tədqiqinin nəticəsidir. Arqument üzərində iş prosesi aşağıdakı hərəkətlərdən ibarətdir:

- ▶ arqument irəli sürülür;
- ▶ arqument izah edilir;
- ▶ arqument sübut edilir;
- ▶ nəticə.

4. Faktlar, dəstək, sübutlar. Debatların spikerləri arqumentləri irəli sürərkən, sübut-dəlilləri – onların mövqeyini təsdiq edən faktları, statistik göstəriciləri, mütəxəssislərin ekspert rəylərini də təqdim etməlidirlər.

5. "Çarpaz" suallar – debatlar zamanı bir mövqeyin spikerlərinin suallarından və digər mövqeyin spikerlərinin cavablarından ibarət olan və xüsusi fərqləndirilən raunduur. Verilən sualların və alınan cavabların keyfiyyəti iştirakçıların debatların mövzusunun nə dərəcədə dərinə və hərtərəfli mənimsədiklərini göstərir. Hazırlıq prosesində debatçılar idrak prosesinin mühüm ünsürlərindən olan sualların ifadə texnikası və məharətinə yiyələnirlər. Bu zaman həm də spikerin alınmış cavablardan nə dərəcədə ustalıqla opponentin mövqeyini zəiflətmək və öz mövqeyini gücləndirmək üçün istifadə edə bilməsi qiymətləndirilir.

Prezentasiya

Fəal təlim üsulları ilə aparılan dərslərin mühüm elementlərindən biridir. Bu zaman şagirdlər tədqiqat fəaliyyətinin nəticələrini təqdim edirlər. Təqdimat şifahi, yazılı, vizual, rollar üzrə oyun və s. formalarda ola bilər. Şagirdlər təqdimatı fərdi şəkildə və ya qrup halında keçirə bilərlər.

Müəllim təqdimatın növünü və onun keçirilmə şəraiti və şərtlərini şagirdlərlə birgə müəyyən edir. Şagirdlərin özü təqdimatın elə bir üsulunu seçə bilərlər ki, gördükləri iş barədə səmərəli şəkildə danışmaq və öz biliklərini bölüşdürmək üçün şərait və imkanları olsun. Şagird öz biliklərini və əqli vərdişlərini başqalarına ötürə bilmək üçün zəruri ünsiyyət vərdişlərinə malik olmalıdır.

Ünsiyyətin ən vacib ünsürlərindən biri şagirdin öz fikirlərini dəqiq və aydın ifadə edə bilməsidir. Şərhin aydınlığı informasiyanın təşkilindən asılıdır. Yaxşı təşkil edilmiş təqdimatın zəruri şərtləri – problemin mahiyyəti üzərində fikri cəmləyə bilmək bacarığı faktiki informasiyaya əsaslanan başlıca ideya və nəticələrə dəstək verən münasib nümunə və misalların mövcudluğudur. Yaxşı təşkil edilmiş təqdimat onun növündən asılı olmayaraq, şagirdlərin biliklərinin və əqli vərdişlərinin yüksək səviyyəsini göstərir.

Təqdimatın hər bir növünün müəllimin nəzərə almalı olduğu özünəməxsus qaydaları və əhəmələri vardır. Məsələn, şifahi təqdimat keçirilərkən, səsdən, jestlərdən, foto, video və digər əlavə materiallardan bacarıqla istifadə, illüstrasiyaların, fotoşəkillərin seçimi və s. faktlar nəzərə alınır.

Formalaşmış ünsiyyət vərdişlərinə malik olan şagirdlərin təqdimatı öz dəqiqliyi və yaxşı təşkil olunması, bu və ya digər təqdimat formasının keçirilməsi üzrə qaydalara və ümumi normalara riayət olunmasına xüsusi diqqətcilliyi ilə seçilir. Bu cür təqdimatlar həm də materialın dəqiq şərh, informasiyanın bacarıqla təşkili, illüstrasiya və nümunələrin yüksək keyfiyyəti, çıxarılan nəticələrin mükəmməlliyi ilə diqqəti cəlb edir. Artıq deyildiyi kimi, göstərdiyimiz bütün metodik üsullar fəal (interaktiv) xarakterə malikdir.

Sorğu vərəqləri və müsahibə

Bu üsullar araşdırılan məsələ ilə bağlı fakt və hadisələr haqqında müəyyən qrupların ictimai rəyini öyrənmək məqsədilə aparılır. Sorğu vərəqi tarix fənninin tədrisində araşdırılan məsələ ilə bağlı tərtib edilir və burada suallar qoyulur. Sorğuda iştirak edənlər bu vərəqi müstəqil doldurur. Müsahibə isə araşdırılan məsələ ilə bağlı məlumat almaq üçün aparılır.

Bu üsullardan istifadə edərkən aşağıdakı mərhələlər gözlənilərsə daha doğru olar:

1. Problemi müəyyən etmək;
2. İşni təşkil etmək (Sorğu və ya müsahibə keçirmək üçün suallar hazırlamaq);
3. Məlumatları toplamaq (Sualların cavablarını toplamaq);
4. Əldə edilmiş məlumatları təhlil etmək və ümümləşdirmək.

Qərarlar ağacı

Tarix fənninin tədrisində bu üsul qərarların qəbul edilməsi zamanı alternativ yolları araşdırmaq və təhlil etmək məqsədi daşıyır. Müzakirə olunacaq problem müəllim tərəfindən izah edilir və onun həlli yollarının bir neçə variantı şagirdlərlə birlikdə müəyyənləşdirilir. Məsələn, dünyanın üzləşdiyi hər hansı bir global problem müzakirəyə qoyulur. 4-6 nəfərdən ibarət qruplarda şagirdlər problemin həlli yollarının üstünlüklərini və çatışmazlıqlarını təhlil edir, onları (+) və ya (-) işarəsinin qarşısında müvafiq qaydada qeyd edirlər. Son nəticə cədvəlin qərar hissəsində yazılır və üstü örtülür. Bütün qrupların təqdimatından sonra müəllim əldə olunmuş nəticələri ümumiləşdirmək üçün müzakirə aparır.

“Üç cümlə üsulu”

Şagirdlərə verilmiş tapşırığı əsaslandırılmış şəkildə daha qısa həcmdə həll etmək tövsiyə edilir. Kim hekayəni daha qısa yazıbsa, o qalib gəlir. Bu zaman məzmun əsas götrülür.

Problemlə vəziyyət

Bu üsul tətbiqi tarix fənninin tədrisində tənqidi təfəkkürü, təhliletmə və ümumiləşdirmə vərdişlərini inkişaf etdirir. Müəllim əvvəlcədən problemi və müzakirə üçün sualları hazırlayır. Şagirdlər 4-5 nəfərlik qruplara bölünür. Problemlə vəziyyət əks olunmuş iş vərəqləri, məsələn, “Qarabağ məsələsi” və s. şagirdlərə paylanır. Hər qrup təklif edilən vəziyyətlərdən birini müzakirə edir və həlli yolunu göstərir. Qruplar öz işlərini bitirdikdən sonra sinifdə ümumi müzakirə aparılır.

Xəritələrlə iş

Tarixi məlumatın şagirdlərin yaddaşında möhkəmləndirilməsində mühüm vasitələrdən biri də xəritələrlə işdir. Xəritələrlə iş mühüm hadisələri məkanla (hadisə yeri ilə), həmçinin müasir dövrlə əlaqələndirməyə imkan verir.

Şagirdlərə müxtəlif mürəkkəblilik səviyyəsi olan tapşırıqlar verilir:

1. Xəritədə dünyanın hansı hissəsi təsvir olunur?
2. Öyrənilən ölkənin ən şimal, cənub, şərq və qərb nöqtələrini müəyyənləşdirin.
3. Xəritə üzrə öyrənilən ölkənin və ya yerin təbii şəraitini təsvir edin.
4. Ərazinin təbii şəraitinə əsasən buranın yerli əhalisi üçün hansı fəaliyyət növü daha sərfəli olardı?
5. Mühüm ticarət yollarının, hərbi yürüşlərin, dəniz ekspedisiyalarının və s. marşrutların hansı ölkələrdən keçdiyini xəritədə müəyyən edin.
6. Problemin həlli üçün xəritələrin müqayisəli təhlilindən istifadə edin.
7. Müqayisədə öz mövqeyinizi xəritənin köməyi ilə əsaslandırın.
8. Göstərilən ərazidə hansı müasir ölkələrin yerləşdiyini müəyyənləşdirin.

Bu prosesdə fəallıq növləri: qruplarda xəritə üzrə fikir mübadiləsi, xəritə haqqında rəy, kontur xəritələrlə iş, xəritənin yaradılması (əgər proqramda xəritə yoxdursa) və s. ibarətdir.

Zaman oxu ilə iş

Zaman oxu ilə işin təşkili tarix fənninin şagirdlərə öyrədilməsində ən əhəmiyyətli məsələlərdən biridir. Şagirdlərə müxtəlif mürəkkəblilik səviyyəsi olan tapşırıqlar verilir:

1. Zaman oxunda hansı tarixlər qeyd olunub?
2. Nəyə görə orada məhz bu tarixlər göstərilib?
3. Bu tarixlərdən hansı ən ilkindir (sonuncudur)?
4. Ən ilkin (son) tarixdən bu günə kimi neçə il keçib?
5. Zaman oxunda göstərilən bir hadisə ilə digəri arasında neçə il ötüb?
6. Zaman oxunda bir neçə hadisədən hansı ən tez (və ya gec) baş verib.

LAYIHƏ

Dərslərdə yoxdursa, Zaman oxunun ilk mənbələr, ədəbiyyat, xəritələr və digər sənədlərdən götürülmüş tarixlər hesabına tərtib edilməsi və onunla işin təşkili vacib məsələlərdən biridir.

Debat “Müzakirə” dərslər modeli

İki rəqib komanda iştirak edir – dəqiq müəyyənləşdirilmiş tezis, məsələn, “Gələcəkdə Azərbaycanın çiçəklənməsi labüddür” və ya “Azərbaycan neftin çıxarılmasından zərər görmüş və gələcəkdə də yalnız zərər görəcəkdir” tezislərindən birini təsdiq edən və inkar edən tərəflər.

Hər komandadan üç spiker çıxış edir: təsdiq edən tərəfdən T1, T2, T3 spikerlərin hər biri öz tezisinin müddəalarını müdafiə və təsdiq etməlidir; inkar edən tərəfdən isə İ1, İ2, İ3 spikerləri həmin tezisi inkar etməlidir.

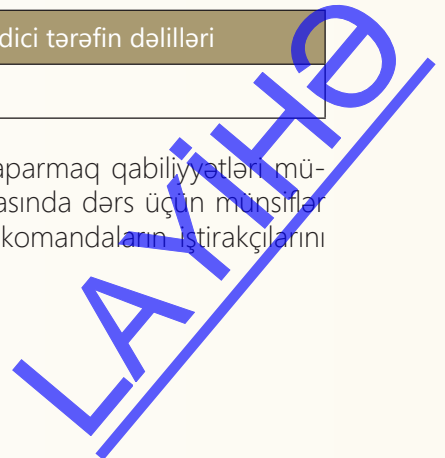
Debatda çıxışların ardıcılığı və vaxt cədvəl

Spiker	Vaxt	Rol
T1	3 dəq.	Tezisi izah edir, təsdiq edən tərəfin dəlillərini təqdim edir.
İ3-T1-ə	2 dəq.	İ3 dəlillərin əhəmiyyətini azaltmaq üçün T1-ə sual verir. T1 cavab verir.
İ1	3 dəq.	Bütün mümkün dəlilləri irəli sürür.
T3-İ1-ə	2 dəq.	T3 İ1-ə onun dəlillərinin əhəmiyyətini azaldan suallar verir. İ1 cavab verir.
T2	2 dəq.	İ1-in dəlillərini rədd edir, sübutlar gətirir, təsdiqedicini xətti gücləndirir.
İ1-T2-yə	2 dəq.	İ1-T2-yə çarpaz suallar verir. T2 cavab verir.
İ2	2 dəq.	T1 və T2-nin dəlillərini inkar edir, inkar edən xətti gücləndirir.
T1-İ2-yə	2 dəq.	T1 İ2-yə sual verir. İ2 cavab verir.
T3	3 dəq.	Rəqiblərinə son cavabını təqdim edir: onların dəlillərini inkar edir və təsdiqedicini xəttin sübutlarını gücləndirir.
İ3	3 dəq.	Rəqiblərinə son cavabını təqdim edir: onların dəlillərini inkar edir və təsdiqedicini xəttin sübutlarını gücləndirir.

Debatlarda şagirdlərdən bir nəfər taymkiper (vaxt ölçən) rolunu ifa edir. O, vaxta nəzarət edir və vaxtın sonuna yarım dəqiqə qalmış üstündə “30 saniyə” yazılmış vərəqə və ya lövhəni qaldırır. Sınıfın qalan şagirdləri debatların gedişini müşahidə edir və tərəflərin dəlillərini aşağıdakı cədvəldə qeyd edir:

Təsdiqedicinin tərəfin dəlilləri	İnkaredicinin tərəfin dəlilləri

Debatların sonunda dəlillərin inandırıcılığı, spikerlərin mübahisə aparmaq qabiliyyətləri müzakirə edilir və nəticədə qələbə tərəflərdən birinə verilir. Debat formasında dərslər üçün münsiflər heyətinin əvvəlcədən seçilməsi məqsəduyğundur. Münsiflər heyəti komandalara iştirakçılarını qiymətləndirir və debatların nəticələrini yekunlaşdırır.

İNSERT

Bu üsulundan dərsin dərkətmə mərhələsində istifadə olunur. Oxu zamanı şagirdlərin öz qavrayışını yoxlamasına imkan yaradır. Bu üsuldan istifadə iki mərhələdə həyata keçirilir. Birinci, üzərində əməliyyat aparılacaq mətn, istifadə olunacaq zəruri işarələr (bu işarələr şagirdlərin yaşına və hazırlıq səviyyəsinə görə müxtəlif ola bilər) müəyyən olunur. İkinci, şagirdlər tapşırığın məzmunu ilə tanış olur və onu yerinə yetirirlər. Məsələn

P	Əvvəldən bildiyiniz bir məlumatı təsdiq edən əlavə məlumatlara rast gəlmisinizsə, yoxlama (P) işarəsi qoyun.
-	Oxuduğunuz məlumatlar əvvəllər bildiyinizi rədd edirsə, yaxud ona ziddirsə, mənfi (-) işarəsi qoyun.
+	Müsbət (+) işarəsi o zaman qoyulur ki, rast gəldiyiniz məlumat sizin üçün təzə olsun.

Tarixi mənbələr ilə iş

Tarixi məlumatın şagirdlərin yaddaşında möhkəmləndirilməsində mühüm vasitələrdən biri də tarixi mənbələrlə işdir. Mənbələrlə iş şagirdlərdə tədqiqatçılıq bacarığının inkişaf etdirilməsi ilə yanaşı onları tənqidi düşünməyə sövq edir. Bu zaman şagirdlərə müxtəlif mürəkkəbliq səviyyəsi olan tapşırıqlar verilir.

Tarixi mənbə ilə iş zamanı şagirdlərə verilə biləcək sual və tapşırıqlar:

- Başlığı oxuyun (əgər o varsa)
- Tarixi mənbənin növünü adlandırın. Hansı şəraitdə o yaranıb? Mənbənin yaradılmasının məqsədi nə olub?
- Mənbənin müəllifinin adını oxuyun (əgər o varsa). Onun haqqında sizə nə məlum olduğunu yada salın və ya öyrənin.
- Mətni oxuyun. Tanış olmayan ifadələri və terminləri izah edin.
- Sualları oxuyun və cavabını tarixi mənbədən tapın.
- Bu sənəd sizə məlum olan hər hansı bir məlumatı təsdiq edirmi? Əgər sizin bildiklərinizlə ziddiyyət təşkil edən nəse varsa – o nədir?
- Mənbə əsasında hansı yeni məlumat əldə etdiniz?

İllüstrasiyalarla iş

İllüstrasiyalar dərslik və ya dərs üçün dizayn deyil, həm də şagirdlər üçün əlavə məlumat mənbəyi olmalıdır. Buna görə də illüstrasiyalarla iş üçün suallar və tapşırıqlar təklif edilməlidir.

İllüstrasiyanın təsviri və ondan məlumat alınması

Müxtəlif mürəkkəbliq səviyyəsi olan tapşırıqlar:

1. İllüstrasiyaya əsasən tarixi dövrü və məkanı (hadisə yerini) müəyyən et.
2. Göstərilmiş tarixi hadisələri və onların iştirakçılarını, şəraiti, mühiti təsvir et.
3. İllüstrasiyada əks olunan tarixi dövrün tipik nümayəndələrini müəyyənləşdir (geyim, davranış xüsusiyyətləri).
4. Süjet və detallara görə əsər müəllifinin əsas fikrini aydınlaşdır.
5. İllüstrasiya materiallarının növünü və onun müəllifinin əsas ideyasına müvafiqliyini müəyyənləşdir.
6. Şəkilaltı mətni (əgər varsa) illüstrasiyanın məzmunu ilə tutuşdur.
7. İllüstrasiya üzrə hekayə hazırla.

LAYIHƏ

İllüstrasiyalarla iş zamanı şagirdlərin fəallıq növləri:

1. İllüstrasiya üzrə ümumi söhbət.
2. İllüstrasiyaya imza toplamaq.
3. "Bərpaçının" vərəqəsinin tərtib olunması.
4. Cütlərdə "rəssamla" müsahibə.
5. Cütlərdə sualların qoyuluşu.

İllüstrasiyaların dərk olunması və tətbiqi. Müxtəlif mürəkkəblilik səviyyəsi olan tapşırıqlar:

1. Sizcə, illüstrasiya naturadan çəkilib, yoxsa sonradan yaradılıb?
2. Əgər o sonradan yaradılıbsa, onun mənbəyi nə olub?
3. İki və daha artıq eyni planlı illüstrasiyaları müqayisə edin.
4. Müxtəlif tip illüstrasiyalarda hadisələrin obrazlı əksini müqayisə edin.
5. Müxtəlif illüstrasiyalarda məzmunu və dəyərləndirici əlaqələri təyin edin.
6. İllüstrasiyanın dəyərlər sistemini və subyektivlik səviyyəsini müəyyən edin.
7. Müxtəlif planlı illüstrativ materialları qiymətləndirin və nəticə çıxarın.
8. Problemin həlli üçün illüstrasiya və mənbələrin müqayisəli təhlilindən istifadə edin.
9. Öz mövqeyini illüstrasiyanın köməyi ilə əsaslandırın.

Fəallıq növləri:

1. Qruplarda illüstrasiyalar üzrə fikir mübadiləsi aparmaq.
2. Cütlüklərdə müzakirə etmək.
3. Şəklin yaranması haqqında hekayə tərtib etmək.
4. İllüstrasiyalar haqqında rəy yazmaq.

Təqdimatlar

Təqdimat tarix fənni üçün çox əlverişli metoddur. Təqdimatlar müxtəlif formalarda (elektron təqdimat, qəzet, buklet, kollaj, veb sayt və sair) və müxtəlif xarakterli ola bilər. Təqdimat həm fərdi, həm də qrup şəklində tapşırıla bilər. Məqsəd şagirdləri fəaliyyətə, yaradıcılığa, tədqiqatçılığa sövq etməkdir. Şagirdlərin təqdimatları müxtəlif olduğundan onlara maraq çox yüksəkdir. Bu üsul həm də şagird özünüqiymətləndirməsində də səmərəlidir. Nəzərə almaq lazımdır ki, bu iş daha çox əmək tələb etdiyindən ona verilən vaxt da adekvat olmalıdır. Buna görə də təqdimatların hazırlanması həftədə bir saatlıq ümumi tarix fənni üçün ən münasib üsullardan biri hesab oluna bilər.

"Cavab əldə elə" metodu

Bu zaman şagird ayrı-ayrı mənbələrdən müxtəlif məlumatlar araşdırmağa məcbur olacaq. Şagirdlər onlara verilən məhdud vaxt ərzində aldıkları tapşırıqların cavablarını ya internet, ya da paylama materialları (kitab da ola bilər) əsasında hazırlamalıdır. Bu zaman tapşırığı elə qoymaq lazımdır ki, tapşırıq tədqiqatçılığa söykənmiş olsun. Yarışmanı xatırladan dərslərin sonunda tapşırığa daha tez və dəqiq cavab verən qrup qalib gəlir.

Mətn üzərində iş

Adından göründüyü kimi bu zaman şagirdlər onlara təqdim edilmiş mətn üzərində işini nəzərdə tutur. Bu üsul zamanı şagirdlərə aşağıdakı tapşırıqları vermək məqsədəuyğundur:

- Mətni oxuyun. Onu elə bitkin hissələrə bölün ki, hər birində fikir tamamlanmış olsun.
- Mətnin hər hissəsinə ad qoyun. Planın bəndlərinin adı formalaşdırıla bilər:
 - a) Sual kimi;
 - b) Mətnin əsas fikrini əks etdirən mətndəki bir ifadə kimi.
- Planın bəndlərinin bir-birini təkrar etməməsinə diqqət yetirin.
- Mürəkkəb plan quranda bəzi və ya bütün bəndlər yarım bəndlərin məzmununu əhatə etməlidir.

Müasir interaktiv dərslərdə aşağıda verilən tələblər əsas götürülür:

- Diqqət ilk növbədə şagirdin şəxsiyyətinin formalaşmasına yönəlir.
- Müəllim, ilk növbədə, təlim idrak fəaliyyətinin əlaqələndiricisi, şagirdlərin məsləhətçisi və köməkçisi kimi çıxış edir.
- Müəllim və şagird arasında əməkdaşlıq, məktəblilərin dəlillərinə və fəaliyyətinə böyük diqqət.
- Təlim məsələlərinin həlli prosesində bilik və bacarıqların tətbiqi dərslərin bütün mərhələlərində (yeni materialın mənimsənilməsi, onun möhkəmləndirilməsi və bilik, bacarıq səviyyəsinin yoxlanılması) əsas yer tutur. Nəticədə dərslərin müxtəlif mərhələ və funksiyalarının birləşməsi, təlim prosesinin fəallaşmasına yönəlmiş sintezi baş verir.
- Təlim prosesində şagirdlər arasında ünsiyyət olur, cüt, qrup və kollektiv şəkildə təlim fəaliyyəti həyata keçirilir.
- Müasir nəzəriyyə müxtəlif fənlərdən dərslərdə deyən bir neçə müəllim tərəfindən keçirilən fənlərarası dərsləri istisna etmir.
- Təhsilin məzmunu ilə yanaşı, şagirdlərin tərbiyə və inkişafında təlim metodları və təşkilati formalar da mühüm rol oynayır.
- Dərs tarixi yerlərə ekskursiyalar, tarixi abidələrə, muzey və sərğilərə baxış kimi təlim formaları ilə sıx əlaqəlidir.
- Ənənəvi olaraq digər formaların əlamətləri dərslərdə sayılan və ona qarşı qoyulan bəzi elementləri (məs.: seminar-dərs, oyun-dərs, yarış-dərs, konfrans-dərs və s.) assimilyasiya edir.
- Müəllimin funksiyalarının bir hissəsinin şagirdlərə verilməsi səciyyəvidir: bilik və bacarıqların yoxlanılması və qiymətləndirilməsi (qarşılıqlı və özünüqiymətləndirmə), işin planlaşdırılması, tədqiqat və özünü qiymətləndirmə elementləri.
- Təhsil islahatı programında təlimverici, tərbiyələndirici və inkişafetdirici təlim metodlarının geniş tətbiqinə diqqət verilməsi tövsiyə edilir.

Fəal təlim zamanı şagirdlər təlim prosesinin tamhüquqlu iştirakçıları olurlar və bilikləri onlar fəal axtarış və kəşflər zamanı mənimsəyirlər. Müəllim bu zaman şagird tərəfindən biliklərin əldə edilməsi yolunda bələdçi rolunu yerinə yetirir, şagirdlər isə tədqiqatçı olurlar.

Fəal təlim metodlarına aşağıdakı xüsusiyyətlər aiddir:

1. Şagirdlərin fəal öyrənmə mövqeyi;
2. Təfəkkürün müstəqilliyi və sərbəstliyi;
3. Əməkdaşlıq və qrupda qarşılıqlı fəaliyyət;
4. Həyatı məqsədlərə nail olmaq üçün biliklərin yaradıcı tətbiqi və s.

Şagirdlərdə tənqidi təfəkkür formalaşdırmaqla hadisələrə münasibət bildirmək, məlumatı qiymətləndirmək qabiliyyətini aşılamaq əsas məqsədlərdən biridir. Bu zaman şagirdlər onlara verilən məlumatı təhlil edərək baş vermiş prosesin və ya şəxsiyyətin müsbət və mənfi cəhətlərini göstərməklə qiymətləndirmək qabiliyyətinə malik olurlar.

Didaktik təfəkkür vasitəsilə hadisələrdə ziddiyyətlərin vəhdətini və mübarizəsini, yeniliklərin necə yarandığını görmək və onların inkişaf istiqamətlərini aşkar etmək nəzərdə tutulur.

Verilən sual və tapşırıqların köməyi ilə məntiqi təfəkkür – müqayisə, ümumiləşdirmə, təsnifat və sistemləşdirmə bacarıqları formalaşır.

Fəal dərsin quruluşu. Planlaşdırma

Planlaşdırmanın iki növü vardır: gündəlik və perspektiv. Müasir təhsil islahatının tələblərinə uyğun olaraq gündəlik və perspektiv planlaşdırma mahiyyətini əvvəlki formasından xeyli dəyişmiş interaktivliyə və nəticəyönümlülüyə şərait yaradan formada tərtib edilir.

Fəal – interaktiv təlimdə gündəlik dərsin mərhələləri aşağıdakı kimidir.

Dərsin birinci mərhələsi: motivasiya, problemin qoyulması.

Motivasiya – hər hansı fəaliyyətin mexanizmini işə salan sövqedic qüvvədir. Fəal dərsdə təfəkkür prosesini hərəkətə gətirən və şagirdlərin idrak fəallığını artıran motivasiya qismində ortaya qoyulmuş problem və onun həlli tələbatı ilə çıxış edir.

Dərsin ikinci mərhələsi: tədqiqatın aparılması.

Bu mərhələdə problemin həlli üçün irəli sürülən fərziyyələri təsdiq və ya təkzib edən, habelə, qoyulan tədqiqat sualına cavab verməyə kömək edə biləcək faktları tapmaq zərurəti ortaya çıxır. Bunun üçün də tədqiqat müxtəlif iş formalarında aparıla bilər.

Dərsin üçüncü mərhələsi: məlumatın mübadiləsi.

Bu mərhələdə iştirakçılar tədqiqatın gedişində əldə etdikləri tapıntıların, yeni informasiyanın mübadiləsini aparırlar. Qoyulmuş suala cavab tapmaq zərurəti tədqiqatın bütün iştirakçıları bir-birinin təqdimatını fəal dinləməyə sövq edir. Təqdimat bir növ yeni biliklərin dairəsini cızır və hələlik bu biliklər natamam və xotik xarakter daşıyır. Məhz bu mərhələdə yeni bir tələbat – həmin bilikləri qaydaya salmaq, sistemləşdirmək, müəyyən nəticəyə gəlmək üçün tədqiqat sualına cavab tapmaq zərurəti yaranır.

Dərsin dördüncü mərhələsi: məlumatın müzakirəsi və təşkili.

Bu, ən mürəkkəb mərhələdir və bütün zehni vərdişlərin, təfəkkürün müxtəlif növlərinin (məntiqi, tənqidi, yaradıcı) səfərbərliyini tələb edir. Müəllim fasilitasiya əsasında (yönəldici, köməkçi suallardan istifadə etməklə) əldə edilmiş faktların məqsədyönlü müzakirəsinə və təşkilinə kömək edir. İnformasiyanın təşkili bütün faktlar arasında əlaqələrin aşkara çıxarılmasına və onların sistemləşdirilməsinə yönəldilir.

Dərsin beşinci mərhələsi: ümumiləşdirmə və nəticə.

Şagird nəinki tək-cə əldə olunan bilikləri ümumiləşdirməli, həm də gəldiyi nəticəni tədqiqat sualı və irəli sürülmüş fərziyyələrlə (onların arasında düzgün olanı varmı?) tutuşdurmalıdır. Bu, çox mühüm məqamdır. Dərsin kulminasiyasını isə bilikləri özləri kəşf etdikləri üçün şagirdlərin duyduqları bənzərsiz sevinc və məmnuniyyət hissi təşkil edir.

Dərsin altıncı mərhələsi: yaradıcı tətbiqetmə.

Məlum olduğu kimi, biliklərin mənimsənilməsinin başlıca meyarı onun yaradıcı surətdə tətbiqidir. Yaradıcı tətbiqetmə biliyi möhkəmləndirir, uşağa onun praktiki əhəmiyyətini açıb göstərir. Buna görə müəllim imkan daxilində şagirdlərə təklif edə bilər ki, onlar müəyyən məsələlərin həlli üçün, yaxud hansısa yeni suallara cavab tapmaq üçün qazanılmış bilikləri tətbiq etməyə çalışsınlar. Əgər yaradıcı tətbiqetməni dərhal həyata keçirmək mümkün deyilsə və əvvəlcə biliklərin mənimsənilməsi yolunu sona qədər keçmək tələb olunursa, buna əməl etmək lazımdır. Lakin son nəticədə yaxşı olar ki, şagirdlərə, onların kəşf etdikləri biliklərin yaradıcı surətdə tətbiqinə dair çalışma verilsin, bu halda həmin bilik həmişəlik onların şüurunda həkk olunar. Bu mərhələ vaxt etibarilə yalnız bir akademik dərs saati ilə məhdudlaşdırılmaya da bilər, yəni onun realizəsi sonrakı dərslərdə də mümkündür.

Dərsin yeddinci mərhələsi: qiymətləndirmə və ya refleksiya.

Yuxarıda göstəriləyi kimi, fəal təlimin mühüm xüsusiyyətlərindən biri müstəqil təhsil (öyrətməyi öyrənmək), müstəqil inkişaf vərdişlərinə yiyələnmək imkanındır. Qiymətləndirmə istənilən prosesin təkmilləşdirilməsini təmin edən bir mexanizmdir. Təkmilləşmək üçün vaxtında öz qüsurlarını və öz məziyyətlərini aşkar etmək, uğur qazanılmasına nələrin mane olduğunu və nələrin

kömək etdiyini müəyyənləşdirmək vacibdir. Şagirdlərin təlim fəaliyyətinin qiymətləndirmə və refleksiya prosesləri məhz bu məqsədə xidmət etməlidir.

Buna görə dərs başa çatdıqdan sonra göstərilmiş proseduralardan birini qiymətləndirmə və refleksiyanı həyata keçirmək məqsədə uyğun olardı. Bəzən qiymətləndirmə və refleksiyanı dərsin müxtəlif mərhələlərinə daxil etmək olar, bunun özü də təlim prosesinin daha uğurla həyata keçməsinə kömək edər.

Şagirdlərin işinin səmərəlilik dərəcəsi həm kəmiyyət, həm də keyfiyyətə qiymətləndirilə bilər. Bu, müxtəlif üsullarla və müxtəlif formalarda həyata keçirilə bilər. Lakin müəllim yadda saxlamalıdır ki, qiymətləndirmə ilk növbədə şagird üçün özünüqiymətləndirmə və özünənəzarət vasitəsi rolunu oynamalıdır. Özünüqiymətləndirmə vərdişlərini formalaşdırmaq məqsədilə bütün sinfin və müəllimin şagirdlərə, onları yeni biliklərin kəşfinə gətirib çıxarmış təlim hərəkətlərinin alqoritmini izləməyə kömək edə biləcək bir neçə sual verməsi kifayətdir. Nəticədə şagird öz tədqiqat fəaliyyətinin əsas mərhələlərini və ünsürlərini dərk etmiş olur.

Refleksiya üçün verilə biləcək suallar.

Adətən, dərsin sonunda refleksiya üçün aşağıdakı formada suallardan istifadə etmək olar.

- Dərsdə hansı yeniliyi öyrəndiz?
- Sizin üçün dərsin ən önəmli nəticəsi nə oldu?
- Sizə nə aydın olmadı?
- Hansı suallarınız var?
- Yeni materialın öyrənilməsi sizə hansı təsiri bağışladı?
- Dərsdə qarşıya qoyulan hədəfə çatdınız mı?
- Yeni mövzu üzərində necə işlədiniz?
- Hansı mənbələrdən istifadə etdiniz?
- Sizə görə, hansı mənbələr daha inandırıcı və ya hansı mənbələr daha maraqlı idi?
- Dərsdə informasiya əldə etmənin hansı yeni metodunu öyrəndiniz? və.s

Motivasiya qurmaq üçün müəllimə məsləhət

Hörmətli müəllimlər! Sizə təqdim olunan dərslikdə paraqrafların sayı az (25 paraqraf) olsa da dərs saatlarının miqdarı (28 saat) çoxdur. Paraqrafların sayının az olması ya söhbətin bir mövzudan getdiyi səbəbindən, ya hadisənin eyni məkanda baş verməsindən, ya da haqqında bəhs edilən dövlətlərin bir-biri ilə bağlılığı səbəbindəndir.

Paraqrafların az olması avtomatik olaraq bizdə belə bir sual ortaya çıxarır; "Türk dövlətləri" başlıqlı mövzunun hər saatına (qeyd edək ki, bu mövzunun tədrisinə 2 saat vaxt ayrılıb) ayrıca motivasiya qurmaq lazımdır mı? Bu suala biz tərəfdən yekdil şəkildə - "xeyr, hər iki saata ayrı-ayrılıqda motivasiya qurmaq mütləq deyil!" cavabı veriləcək.

Bir paraqrafın ayrı-ayrı saatlarına motivasiyanın qurulması müəllimin mövzuya yanaşmasından, dərsinə necə qurmasından da asılıdır. Yeni dərsə motivasiyanın qurulması təkcə eyni mövzuya verilən çoxsaylı saatlar zamanı deyil, səhnələşdirilmiş, ekskursiya, disput və s. tipli dərslərin keçirildiyi vaxt, "oyunlar" keçirilən zaman da ixtisar edilə bilər.

FƏAL DƏRSİN PLANLAŞDIRILMASINA DAİR TÖVSIYYƏLƏR

Hər bir dərsin yeddi mərhələdən ibarət olması mütləq deyil. Ümumi götürüldə dərsi üç əsas mərhələyə ayırmaq olar.

LAYIHƏ

1. Şagirdi darsə maraqlandıрмаq;
2. Araşdırma;
3. Nəticəçixartma.

Dərsin neçə mərhələdən ibarət olması bir neçə amildən asılıdır. Təkcə dərsin məqsəd və vəzifələri, eləcə də forma və üsulundan asılı olaraq dərsin mərhələlərini azaltmaq (mərhələləri birləşdirmək və ya hər hansı bir mərhələyə müraciət etməməklə) mümkündür. Məsələn, ümumiləşdirici dərstdə motivasiya, yaradıcı tətbiqetmə, refleksiya kimi dərs mərhələlərindən istifadə etməmək mümkündür.

Dərsin neçə mərhələdən ibarət olmasına öyrəniləcək materialın həcmi, şagirdlərin paraqrafdakı məlumatlarla tanışlıq səviyyəsi, mənbələrin sayı, inteqrasiya imkanları, xəritə və ya kontur xəritə ilə işləmək imkanı, standartı (və ya standartları) reallaşdırmaq imkanı, şagirdlərin fəallıq səviyyəsi, dərs əsnasında diaqnostik qiymətləndirmənin aparılıb-aparılmamasının nəzərə alınması və s. də təsir göstərə bilər.

Perspektiv planlaşdırma

Kurikulum islahatı ilə əlaqədar olaraq müəllim perspektiv planlaşmanı aşağıdakı cədvəl əsasında hazırlamalıdır.

Standart	Tədris vahidi	Mövzu	İnteqrasiya	Resurslar	Qiymətləndirmə	Saat	Tarix

Perspektiv planlaşdırma hazırlanarkən tədris vahidi və mövzular üzrə dəqiqləşmələr aparılmalı, standartların reallaşdırılması üçün lazımi imkanlar müəyyən edilməli, tədris vahidlərinin və mövzuların ardıcılığı müəyyənləşdirilərkən sadədən mürəkkəbə, məntiqi və xronoloji ardıcılıq nəzərə alınmalıdır. Ümumi tarix fənni üçün bu ardıcılığı müəyyənləşdirərkən bir neçə prinsip nəzərə alınmalıdır ki, bunun da birincisi məzmun ardıcılığı baxımından məntiqi və xronoloji ardıcılıq prinsipidir.

İnteqrasiya imkanları müəyyən edilməli və planlaşdırılmada qeyd olunmalıdır. MMV-də sizlərə təqdim olunmuş illik planlaşdırma cədvəlində məzmun standartlarının digər fənlərlə inteqrasiya imkanları göstərilmişdir.

Əlavə resursların seçilməsi mövzunu, inteqrasiyanı müəyyənləşdirdikdən sonra aparılmalıdır. Mövzulara görə məqsədyönlü vaxt bölgüsünün aparılması mühüm bacarıqlardan biridir. Tədris planına əsasən 6-cı sinifdə Ümumi tarix fənninin tədrisinə ayrılan saatdan kənara çıxmamaq şərti ilə daha vacib, eyni zamanda şagirdlərin çətin qavradıqları mövzulara çox, asan mövzulara isə az vaxt ayıra bilərsiniz.

Dərslərin illik planlaşdırılması

Nö	Standart	Mövzu	Qiymətləndirmə	Saat
I Bölmə: Qədim Şərq və Avropa sivilizasiyaları				
1.	1.1.4., 2.1.1.	İbtidai cəmiyyət	Formativ	1
2.	1.1.3., 3.1.3., 5.1.1.	Qədim Misir və İkiçayarası (Mesopotamiya)	Formativ	1
3.	3.1.1., 4.1.1.	Qədim İran və Hindistan	Formativ	1
4.	1.1.2.,2.1.2.	Böyük Hun imperiyası və Qədim Çin	Formativ	1
5.	2.1.1., 3.1.2	Qədim Yunanıstan, Makedoniya və Roma	Formativ	1
Kiçik summativ qiymətləndirmə				1
II Bölmə: Dünya ölkələri III-XI yüzilliklərdə				
6.	1.1.3., 2.1.2., 3.1.1., 3.1.3., 4.1.2.	Türk dövlətləri	Formativ	2
7.	2.1.1., 3.1.2.	Ərəb xilafəti	Formativ	1
8.	1.1.2., 3.1.1.	Qərbi Avropa	Formativ	1
Kiçik summativ qiymətləndirmə				1
9.	1.1.3.,2.1.1.	Bizans	Formativ	1
10.	5.1.1.,5.1.2., 5.1.3.	Mədəniyyət	Formativ	1
III Bölmə: Dünya ölkələri XI- XV yüzilliklərdə				
11.	1.1.4., 4.1.1.	Böyük Səlcuq sultanlığı	Formativ	1
12.	2.1.2., 4.1.1.	Osmanlı dövləti	Formativ	1
Kiçik summativ qiymətləndirmə				1
13.	1.1.3., 3.1.2.	Dehli sultanlığı	Formativ	1
14.	1.1.1., 4.1.1., 4.1.2.	Böyük Monqol dövləti.Qızıl Ordu (məmlük)	Formativ	1
15.	1.1.2., 2.1.2.	Teymurilər dövləti	Formativ	1
16.	1.1.2., 2.1.2.	Xaç yürüşləri	Formativ	1
17.	3.1.1., 3.1.2.	Qərbi Avropada mərkəzləşmiş dövlətlərin yaranması	Formativ	1
18.	5.1.2., 5.1.2., 5.1.3	Mədəniyyət	Formativ	2
Kiçik summativ qiymətləndirmə				1

LAYIHƏ

IV Bölmə: Dünya ölkələri XVI-XVIII yüzilliklərdə				
19.	1.1.2., 2.1.1.	Avropada kilsə islahatları (30-illik müharibə)	Formativ	1
20.	3.1.2., 3.1.3.	İngiltərə və Fransa	Formativ	1
21.	1.1.1., 3.1.2., 4.1.2.	Böyük coğrafi kəşflər. ABŞ-ın yaranması	Formativ	1
22.	3.1.1.	Rusiya	Formativ	1
Kiçik summativ qiymətləndirmə				1
23.	2.1.1., 3.1.1.	Osmanlı dövləti	Formativ	1
24.	1.1.3., 3.1.2.	Böyük Moğol dövləti	Formativ	1
25.	5.1.2., 5.1.2., 5.1.3.	Mədəniyyət	Formativ	2
Kiçik summativ qiymətləndirmə				1
CƏM				34

DƏRSLƏRİN İCMALI VƏ TÖVSIYƏLƏR

Hörmətli müəllimlər, sizə təqdim edilmiş mövzuların icmalı tövsiyə xarakterlidir. Siz 10-cu sinif Ümumi tarix fənn kurikulumunun standartlarına uyğun olaraq qarşıya qoyduğunuz məqsədlərinizi mövzular vasitəsilə reallaşdırma bilərsiniz. Bu zaman siz forma və üsulların seçilməsində, eləcə də inteqrasiya imkanlarının reallaşdırılmasında sərbəstsiniz. İnteqrasiya kimi hansı dərslə hansı fənn standartının (və ya standartları) seçilməsində sizə Metodik vəsaitin 11-ci səhifəsində verilmiş "X sinif ümumi tarix fənni üzrə alt standartların inteqrasiya imkanları" cədvəli kömək etmiş olar.

Dərslərə resursların seçilməsi birbaşa sizin dərslə yanaşmanızdan irəli gələ bilər. İstənilən resursun Azərbaycanın hər bir guşəsində eyni formada əlçatan olmadığını nəzərə alaraq dərslə icmalı zamanı hansı resurslardan istifadə olunduğunu qeyd etməyi məqsədəmüvafiq saymadıq. Bununla da keçəcəyiniz dərslə uyğun olaraq resursların seçilməsini öhdənizə buraxdıq.

Bütün gündəlik dərslərin vaxt bölgüsü və planlaşdırılması da sizdən asılıdır. Tələblərə uyğun olaraq gündəlik planlaşmanın aparılması və qiymətləndirmənin həyata keçirilməsi sizin şagirdlərin xüsusiyyətinə və metodunuza uyğunlaşmış şəkildə reallaşdırlarsa, daha səmərəli nəticə əldə oluna bilər. Hər dərslənin sonunda şagirdlərin qiymətləndirilməsi səviyyələrini öz sinfinizin şagirdlərinin bacarıqlarına uyğun müəyyən etməklə formativ qiymətləndirməni həyata keçirin.

Hörmətli müəllimlər, kitabın fəal dərslənin quruluşu hissəsində biz fəal təlimdə gündəlik planlaşdırma zamanı dərslənin yeddi mərhələsini ardıcılıqla versək də, mövzuların icmalı zamanı biz bu ardıcılığa demək olar ki, riayət etməmiş və çox zaman dərslənin üçüncü və dördüncü mərhələlərini birləşdirib məlumatın mubadiləsi ilə müzakirəsi mərhələsi kimi vermiş, bəzən motivasiyaya, bəzən isə yaradıcı tətbiq etməyə yer ayırmamış, dərslənin yeni bir mərhələsi kimi ev tapşırığını, refleksiyanı qeyd etmişik. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, dərslə, ümumilikdə, üç əsas mərhələdən – şagirdi dərslə maraqlandırma, araşdırma və nəticəçuxartma mərhələsindən ibarət olduğundan hər bir müəllim şəraitinə, sinfinin səviyyəsinə, əldə etdiyi materiala, ən əsası, seçdiyi standarta və qarşısına qoyduğu məqsədə uyğun olaraq dərsləni planlaşdırma və keçə bilər.

Əsas odur ki, müəllim bir 45 dəqiqə ərzində seçdiyi standartı və qarşısına qoyduğu məqsədi reallaşdırın.

Hörmətli müəllimlər, inanırıq ki, sizə təqdim etdiyimiz tövsiyələr köməyinizə çatacaq və dərsləlikdən istifadənizi rahatlaşdıracaqdır.

İBTİDAI CƏMIYYƏT

Qədim insanlar, arxeologiya, daş dövrü, tunc alətlər, tayfa

Standartlar

1.1.4. Dünyada və Azərbaycanda baş verən hadisə, proses və təzahürlər arasında əlaqələri tarixi zaman baxımından izah edir.

2.1.1. Müxtəlif tarixi dövrlərdə ölkələrin və xalqların sosial-iqtisadi və mədəni həyatında baş verən dəyişiklikləri məkan baxımından qiymətləndirir.

Təlim məqsədləri

1. Dünyada və Azərbaycanda ibtidai icma quruluşunun yaranması arasında əlaqələri tarixi zaman baxımından izah edir.

2. İbtidai icma quruluşu dövründə insan birliklərinin sosial-iqtisadi və mədəni həyatında baş verən dəyişiklikləri məkan baxımından qiymətləndirir.

Təlim formaları: böyük qruplar

Təlim üsulları: beyin həmləsi, fasiləli oxu

Dərsin gedişi

Motivasiya: . Sizə mövzu ilə bağlı motivasiya qurmağın bir neçə yolunu təklif edirik. Siz təklif olunan üsullardan birini seçə, yaxud özünüz fərqli motivasiya qura bilərsiniz.

Birinci üsul: İbtidai icma quruluşu mövzusu tədris ilinin ilk mövzudur. Şagirdlər əvvəlki illərdən İbtidai icma quruluşu haqqında müəyyən bilik və bacarıqlara malikdilər. Bunu nəzərə alaraq aşağıdakı açar sözləri lövhədə yazıb şagirdlərə suallarla müraciət edə bilərsiniz.

- Arxeologiya
- "Ağıllı insan "
- Əkinçilik
- Əmək alətləri
- Maldarlıq
- İbtidai icma
- Qəbilə icması
- Tayfa

Şagirdlərə açar sözlərlə bağlı verəbiləcəyiniz suallar:

- Bu sözlər sizə tanışdırmı?
- Açars özlər haqqında nə deyə bilərsiniz?

Şagirdlərin fərziyyələrini dinləyin. Motivasiyanı qurduqdan sonra tədqiqatın aparılması mərhələsini reallaşdırın.

LAYIHƏ

İkinci üsul: Əgər sizing electron resurslardan istifadə etmək imkanınız varsa, şagirdlərə "Milyon il bundan öncə" filmindən fraqment təqdim edə və onlara aşağıdakı sualları ünvanlaya bilərsiniz.

- Bu fraqmentdən sizə nə anlaşıldı?
- Sizcə burada hansı dövrdən bəhs edilirdi?

Verilən cavabları ümumiləşdirib tədqiqat sualını elan edə bilərsiniz.

Tədqiqat sualı: Cəmiyyətin inkişafında ibtidai icma quruluşunun hansı rolu olmuşdur?

Tədqiqatın aparılması.

Bu mərhələni həyata keçirmək üçün fasiləli oxu üsulundan istifadə etmək olar. Qeyd edək ki, siz əvvəlki illərdən MV - də bu üsul barədə geniş məlumat almısınız. Ona görə də şagirdlərlə bu üsulun həyata keçirilməsi çətinlik törətməyəcəkdir. Şagirdlərə növbə ilə mövzunu oxudub müəyyən hissələrdə fasilələrə yol verirsiniz. Mövzu arası verilmiş sual və tapşırıqlar sizing fasilə edəcəyiniz hissələr ola bilər. Siz şagirdlərin səviyyəsindən aslı olaraq bu fasilələri mürəkkəb görünən və düşünməyə, eləcə də mülahizələr söyləməyə imkan yaradan hissələrdə də edə bilərsiniz.

- İnsanın yaranması haqqında hansı nəzəriyyəyə üstünlük verirsiniz? Doğru saydığınız nəzəriyyəni əsaslandırın.
- İbtidai insanlar heyvanlardan nə ilə fərqlənirdilər? Bu fərqliliyi sübut etmək üçün faktlar göstərin.
- Daş dövrü insanların əldə etdikləri nailiyyətlərin əhəmiyyəti nə idi?

Dərslərdə öz əksini tapmış və ya sizin önəmli saydığınız bu kimi sualları şagirdlərlə müzakirə edin. Onların fikirlərinə hörmətlə yanaşın. Çünki bu yaş dövrünün şagirdləri söylədikləri fikrin tənqid olunması ilə bərişməyə bilər və bu da şagirdin həvəsindən düşməsinə gətirib çıxara bilər. Şagirdlərin sual-cavaba təşviq edilməsi onların daha əvvəllər əldə etdikləri biliklərinin də üzə çıxması üçün imkan yaradır. Onlar dərslərdə verilən məlumatlardan nəticə çıxarmaqla yanaşı əvvəllər öyrəndikləri materiallara istinad etməklə faktlar söyləyəcəklər. Bu dərslərin üsulunun tətbiqi zamanı şagirdlərdə dərsləklə işləmək, nitq, analiz, sintez və müqayisə etmə, qiymətləndirmə, sərbəst öyrənmə bacarığı kimi müxtəlif bacarıqların formalaşmasına imkan verəcəkdir.

Mövzunun oxunuşu zamanı fasilə verməklə qısa vaxt ərzində şagirdlərin dəyərləndirməsini həyata keçirin. Tövsiyə edərdik ki, şagirdlər öz fikirlərini söyləyərkən ən zəruri sayılan məqamları lövhədə qeyd edin. Bunun özü sonda ümumiləşdirmə və nəticələrin əldə olunmasına istiqamət verəcəkdir.

Fasiləli oxu zamanı tək-cə mövzunu əhatə etmiş sual və tapşırıqlar deyil, şəkillər, illüstrasiyalar, istifadə edilən terminlər, sxemlər də diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Fasiləli oxu zamanı əslində dərslərin "**məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi**" mərhələsi də yekunlaşmış olur.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Dərslərin gedişindəki müzakirələr, eləcə də şifahi olaraq həyata keçirilən tədqiqat yönümlü tapşırıqlar və aşağıda verilmiş suallar nəticəsində şagirdlər dünyada və Azərbaycanda ibtidai icma quruluşunun yaranması arasında əlaqələri tarixi zaman baxımından izah edərək, ibtidai icma quruluşu dövründə insan birliklərinin sosial-iqtisadi və mədəni həyatında baş verən dəyişiklikləri məkan baxımından qiymətləndirmiş olacaqlar. Müəllim olaraq öz yekun sözlərinizlə şagirdləri son nəticələrə yönəldib tədqiqat sualına cavab tapın. Bu zaman siz şagirdlərə aşağıdakı sual və tapşırıqları verə bilərsiniz.

- İbtidai icma quruluşu dövründə dünyada və Azərbaycanda baş vermiş hadisələri zaman baxımından necə əlaqələndirmək olar?
- Sizcə ibtidai icma quruluşu nəyə əsasən dövrlərə bölünür?
- Sizcə nə üçün ilk əmək alətləri daşdan hazırlanmışdı?
- İbtidai icma quruluşunun dağılmasına səbəb olan amilləri izah edin.

- Metaldan istifadə bəşəriyyətin inkişafına necə təsir göstərdi?
- İbtidai icma dövründə dünyada və Azərbaycanda baş verən oxşar prosesləri sadalayıb, onların eyni dövrdə başvermə səbəblərini izah edin.

Yaradıcı tətbiqetmə: sinifə gətirdiyiniz əyilməyə davamlı olan çubuqları (nar, heyva və s.) və müvafiq ölçülərdə kəsilmiş ipləri şagirdlərə verib onlardan ibtidai insanların istifadə etdiyi atıcı silahın hazırlamasını istəyə bilərsiniz.

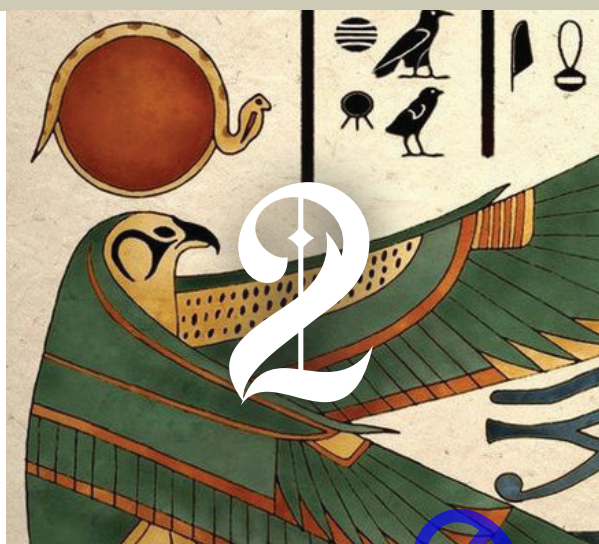
Qiymətləndirmə meyarları: izah etmə, qiymətləndirmə

Təlim məqsədinə uyğun olaraq aparılan qiymətləndirmə dərslərin bütün mərhələlərində həyata keçirilə bilər. Bu zaman siz öz sinfinizin şagirdlərini qiymətləndirmə standartlarına uyğun olaraq səviyyələri üzrə qiymətləndirməlisiniz. Bu səviyyələr meyarlara uyğun həyata keçirilməlidir. Qiymətləndirmə zamanı aşağıdakı formaya uyğun özünüqiymətləndirmə vərəqlərindən də istifadə edə bilərsiniz.

Tapşırığı başa düşdüm və fikrimi izah etdim.	Dərsdə diqqətli idim.	Məntiqli yanaşmam var idi.	Sual-cavabda aktiv idim.	Əməkdaşlıq etdim.	Etiket qaydalarına riayət etdim.

QƏDİM MİSİR VƏ MESOPOTAMIYA

Nilin töhfəsi, Misir ehramı, Firon I Tutmos, II Ramzes, Mesopotamiya, Hammurapi qanunları

Standartlar

1.1.3. Ölkələrdə baş verən oxşar mədəni hadisə və prosesləri baş verdiyi tarixi zamanla əlaqədə dəyərləndirir.

3.1.3. Mənbələr əsasında dövlətlərin tarixinə dair materialları toplayır və məruzələr hazırlayır.

5.1.1. Aqrar (ənənəvi) və sənaye cəmiyyətlərinin mədəniyyətlərin inkişafına təsirini izah edir.

LAKHTA

Təlim məqsədləri.

1. Qədim Misir və Mesopotamiyada baş verən oxşar mədəni hadisə və prosesləri baş verdiyi tarixi zamanla əlaqədə dəyərləndirir.
2. Mənbələr əsasında Qədim Misir və Mesopotamiyanın tarixinə dair materiallar toplayır və məruzələr hazırlayır.
3. Aqrar cəmiyyətin Qədim Misir və Mesopotamiyanın mədəniyyətlərin inkişafına təsirini izah edir.

Təlim forması. Böyük və kiçik qruplar

Təlim üsulları: beyin həmləsi, mühazirə, iş vərəqləri ilə iş

Dərsin gedişi

Motivasiya: Motivasiya qurmaq üçün sizə bir neçə üsul təklif edirik. Dərsin tədrisi zamanı bu üsullardan hər hansı birindən və ya özünüzdən hazırladığınız motivasiya formasından istifadə sizin seçiminizdədir.

Birinci üsul: Misir və Mesopotamiyanın qədim tarixini əks etdirən şəkillərdən istifadə edərək "PowerPoint" programından istifadə etməklə motivasiyanızı qura bilərsiniz. Şəkilləri slayd şəklində təqdim etdikdən sonra sinfə aşağıdakı suallarla müraciət edin.

- Bu şəkillər sizi hansı dövrə "səyahət" aparır?
- Gördüyünüz şəkillər haqda nə bilərsiniz?
- Şəkillər hansı dövlətə aiddir?

Şagirdlərin fərziyyələri dinlədikdən sonra fikirlərini ümumiləşdirib tədqiqat sualını elan edin.

İkinci üsul: Motivasiya qurmağı çox sadə bir yolla –Yaxın Şərqi və ya Ön Asiyanın xəritəsini lövhədən asmaq və şagirdlərə buna uyğun suallarla müraciət etməklə formalaşdırıla bilərsiniz.

- Qədim dünya kontekstindən yanaşaraq niyə məhz gördüyünüz bu xəritə?
- Köhnə biliklərə söykənərək şagirdlər Qədim Misir və Mesopotamiyanın adını söylədikdən sonra onlara növbəti sualı verə bilərsiniz.
- Sizə maraqlıdır mı Qədim Misir və Mesopotamiya dünya tarixində hansı izləri buraxmışdı?

Üçüncü üsul: Təvsiyə olunan motivasiya formalarından biri də Luvr muzeyinə virtual səyahət təşkil etmək ola bilər. Bu səyahət zamanı şagirdlərə Mesopotamiya və Misir zalları təqdim edilir və onlardan bu tarixi eksponatların hansı ölkələrə məxsus olması soruşulur. Sonra isə əlaqəli olaraq bu eksponatların onlarda hansı təəsürat oyatdığına dair suallar verə bilərsiniz. Şagirdlərin fərziyyələri dinlənir və ümumiləşdirilmə aparılaraq onların diqqətini tədqiqatın aparılması mərhələsinə yönəldə bilərsiniz.

Tədqiqat sualı: Qədim Misir və Mesopotamiya tarixdə hansı iz qoya bilmişdi?

Tədqiqatın aparılması: Mövcud dərsi qruplarla işlə qurmağınız məqsəduyğun olardı. Tədqiqat işinə başlamazdan əvvəl hər iki dövlət barədə mühazirə söyləyə bilərsiniz. Bu mühazirə zamanı ecazkar Luvr muzeyinin Misir və Mesopotamiya zalında olan tarixi lal yaddaşının yadigar qalmış izindən şifahi şəkildə danışa bilərsiniz. Əgər görüntülü təqdimata imkan varsa, mühazirə görüntü ilə sintez şəkildə reallaşsa, maraqlı effekt yaradar. Digər bir təvsiyə Misir və Mesopotamiya haqqında geniş bilikləri olan şagirdlərdən hər hansı birinin mühazirəsini də dinləmək olar. Bir şeyi qeyd edək ki, bütün tarix müəllimləri yaxşı bilir ki, istedadlı və maraqlı dairəsi geniş olan şagird mütləq keçiriləcək mövzuları nəzərdən keçirir, o barədə müstəqil şəkildə araşdırma da aparır. Yeniyetməlik yaş dövrünün xüsusiyyəti olan özünü təsdiq hissi və ya "mən daha güclü-

yəm" fikri onların dərslər zamanı daha çox məlumat vermək istəyi ilə nəticələnir. Siz bu şagirdlərin bacarığını yerindəcə boğmayın. Lazım gələrsə, onların bu qabiliyyətlərindən də istifadə edin. Bütün sadalananlar sizin sinif üçün keçərli deyilsə, onda ən sadə yol, dərslərdə öz əksini tapmış mətnlə tanışlığı şagirdlərə tapşırın. Araşdırma məqsədilə şagirdləri qruplara bölüb aşağıda verilmiş tapşırıqların icrasını iş vərəqləri paylamaqla həyata keçirin. Qrup bölgüsü sizin öz seçiminizdən aslıdır. Bu bölgü rəqəmlər, rənglər və s. ola bilər. Əvvəlcədən hazırlanmış iş vərəqləri sövqəddici olmalıdır. Verilmiş tapşırıqlar məqsədə çatmaq üçün vasitə olmalıdır. Tapşırıqlar hazırlayarkən mövzu boyu verilmiş sual və tapşırıqlardan da istifadə etməyiniz məqsədamüvafiq olardı. Tədqiqatın aparılması üçün müəyyən vaxt ayırın və bu vaxta riayət olunmasını tapşırın. Qrup işinin iş vərəqlərini hazırlayarkən sinfinizin xüsusiyyətlərini nəzərə alın. Ola bilər ki, dərslərdə verilmiş hər hansı bir sual və tapşırıq sizin sinif üçün maraq doğuran məqamlardandır və onların araşdırılması zəruridir.

I qrup. "Nilin töhfəsi" – Qədim Misirin necə güdrətli dövlətə çevrildiyini dəyərləndirin.

II qrup. Aqrar cəmiyyətin Qədim Misir mədəniyyətinin inkişafına təsirini izah edin.

III qrup. Aqrar cəmiyyətin Şumer mədəniyyətinin inkişafına təsirini izah edin.

IV qrup. Mesopotamiyanın ilk imperiyasının yaranması və inkişafı prosesini faktlar göstərməklə izah edin.

V qrup. Mesopotamiya sivilizasiyasının yaradıcıları olan Şumer şəhər-dövlətlərində baş verən prosesləri baş verdiyi tarixi zamanla əlaqədə dəyərləndirin.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Qrup işinə ayırdığınız vaxt bitdikdən sonra məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi mərhələsini həyata keçirin. Təqdimatın edilməsindən öncə, yəni qrup işlərinin icrası başladığı vaxtdan qrup işinin qiymətləndirilməsi meyarını lövhədən asın. Sizə Metodik Vəsaitin ön səhifələrində qrup qiymətləndirmə meyarları ilə bağlı tövsiyələr verilmişdir. Aşağıda təqdim edilmiş qrup qiymətləndirmə meyarları nümunəsi də belə tövsiyələrdəndir.

Qruplar	Mübadilədən düzgün istifadə	Təqdim etmə	Tapşırıq vaxtında yerinə yetirilib	Əməkdaşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					
V					

Qruplar işlərini təqdim edərkən nəticələri ümumiləşdirmək vacibdir. Qədim Misirin və Mesopotamiyanın ümumi xüsusiyyətlərini, onların tarixdə qoyduğu izi, dövlətçilik tarixi və s. bu kimi məsələləri bir - bir nəzərdən keçirilməli, nümunə olunaq məqamlar müqayisəli şəkildə təhlil ediləməlidir. Qeyd edək ki, qrup işlərinin müzakirəsi zamanı siz, dərslərdə verilmiş digər sual və tapşırıqları qrup üzvlərinə verməklə müzakirəni daha canlı edə bilərsiniz. Həm də bu diqqətdən kənar qala biləcək məqamların da olmaması üçün şərait yaradacaqdır.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Bu mərhələdə dərs müddətində araşdırılan bütün faktlar bir növ gözdən keçirilir. Qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün tətbiq olunan metodlar nəticənin əldə edilməsində şagirdin iştirakı üçündür. Çalışın son nəticəni şagirdlər çıxarsın. Dərsi ümumiləşdirib gözlədiyiniz nəticələri əldə etmək üçün sizə aşağıdakı sual və tapşırıqlar kömək edə bilər.

- Sizcə nə üçün Herodot Misiri "Nilin töhfəsi" adlandırır?
- Misir və Şumer sivilizasiyalarının qarşılıqlı əlaqələrini necə dəyərləndirərdiniz?
- Mədəniyyətlərarası qarşılıqlı əlaqələr nədir? Fikrinizi əsaslandırın.
- Sarqonun Şumer şəhər-dövlətini işğal etməsini aslaşdıran səbəb nə idi?
- Akkad dövlətinin tənəzzülünün səbəbləri nə idi və Şumer şəhər-dövlətlərinin tənəzzülü ilə hansı oxşarlıqları var idi?
- Şumer mədəniyyəti bütün Mesopotamiyaya necə yayıldı?
- Sivilizasiyaların yaranması və inkişafına ətraf mühit necə təsir göstərir?

Yaradıcı tətbiqetmə: Bu mərhələdə şagirdlərə ayrıca bir vərəqdə dərsliyin 15, 16 və 17-ci səhifələrindəki cədvəllərinin doldurulması tapşırığını verə bilərsiniz. Yaxşı olar ki tapşırıqları siz özünüz şagirdlər arasında böləsiniz.

Ev tapşırığı: Mənbələr əsasında Qədim Misir və İkiçayarasının tarixinə dair materiallar toplayıb və məruzələr hazırlayın.

Qiymətləndirmə meyarları: dəyərləndirmə, materiallar toplayıb və məruzələr hazırlama, izah etmə

Məqsədə uyğun çıxarılmış meyar əsasında formativ qiymətləndirməni səviyyələrə görə həyata keçirin. Siz əgər tövsiyə olunduğu kimi qrup işi reallaşdıracaq olsanız, o zaman qrup qiymətləndirilməsini mütləq həyata keçirin. Bu zaman bal, qiymət və s. simvollarından istifadə etməklə qrupların fəaliyyətini qiymətləndirə bilərsiniz.

İkinci meyar olan "mənbələr əsasında Qədim Misir və İkiçayarasının tarixinə dair materiallar toplayır və məruzələr hazırlayır" meyarı üzrə şagirdləri qiymətləndirmək onlara verilən ev tapşırığının sizə təqdim edilməsindən sonra mümkün olar.

Bununla yanaşı siz refleksiya üçün aşağıdakı suallardan da istifadə edə bilərsiniz.

- Dərsdə sizin üçün ən önəmli nəticə nə oldu?
- Sizə nə aydın olmadı?
- Hansı suallarınız var? və. s

QƏDİM İRAN VƏ HİNDİSTAN

Arilər, satraplıq, I Dara, kasta, raca, Mauriya
sülaləsi, Aşoka

Standartlar

3.1.1. Cəmiyyətin inkişafının kapitalizimə qədərki dövründə dövlətlərin (Afrika ölkələri, Asiya, Avropa və Amerikanın aparıcı dövlətləri) yaranması və inkişafı prosesini, geosiyasi dəyişiklikləri izah edir.

4.1.1. Tarixi şəxsiyyətləri (II Ramzes, Hamurapi, II Kir, I Dara, İsgəndər, Yuli Sezar, Konstantin, Attila, Məhəmməd Peyğəmbər, Böyük Karl, Alp Arslan, Çingiz xan, II Mehmet Fateh, Əmir Teymur, Sultan Süleyman Qanuni, Şah İsmayıl, I Təhmasib, IV İvan) mənsub olduqları dövlətlərin mənafeyi baxımından qiymətləndirir.

Təlim məqsədləri.

1. Cəmiyyətin inkişafının kapitalizimə qədərki dövründə Qədim İran və Hindistanın yaranması və inkişafı prosesini, geosiyasi dəyişiklikləri izah edir.

2. II Kir və I Daranı mənsub olduqları dövlətlərin mənafeyi baxımından qiymətləndirir.

Təlim forması. Böyük qruplar, cütlərlə

Təlim üsulları: BİBÖ, Venn diaqramı, iş vərəqləri ilə iş

Dərsin gedişi

Motivasiya: Motivasiya qurmaq üçün sizə bir neçə üsul təklif edirik. Dərsin tədrisi zamanı bu üsullardan hər hansı birindən və ya özünüzdən hazırladığınız motivasiya formasından istifadə sizin seçiminizdədir.

Birinci üsul: Dərs üçün motivasiyanı BİBÖ üsulunu seçməklə həyata keçirə bilərsiniz. Bunun üçün lövhədə dərsə başlayanda BİBÖ cədvəlini çəkin. Çəkilməmiş cədvəli dərsin sonunadək silməyin. Çünki BİBÖ dərsin motivasiya mərhələsindən başlayaraq sonadək doldurulması zəruri olan üsullardan biridir.

Bilirəm	İstəyirəm Biləm	Öyrəndim

LAYIHƏ

Cədvəli çəkəndən sonra aşağıdakı məlumatı şifahi şəkildə şagirdlərə çatdırın.

"Köçəri-maldar həyat tərzini sürən bu tayfalar Şərqi Avropa çöllərində yaşayırdılar. E.ə. II minillikdə Avropada kəskin iqlim dəyişikliyi baş verdiyindən onlar əlverişli ərazilər tapmaq məqsədilə köç etmiş, Cənubi Qafqaz və Mərkəzi Asiyadan keçərək bir hissəsi İranda, digər hissəsi isə Hindistanda məskunlaşmışdı".

Sonra isə şagirdlərdən bu tayfaların kimlər olduğunu soruşun. Şagirdlərdən keçmiş yaddaşına söykənərək ari tayfalarının adını çəkəcəklər. Əgər ari tayfalarının adı çəkilsə, motivasiyanı davam edin. Şagirdlərdən bu tayfaların məskunlaşdığı ərazilərin adını, yəni əhali ilə qaynaq-qarışıqdan sonra hansı xalqların yarandığını və s. bu kimi bilgiləri soruşun. Şagirdlərin bütün bildikləri BİBÖ cədvəlinin "Bilirəm" hissəsində qeyd edilməlidir. "Bilirəm" hissə doldurulduqdan sonra bir iki cümlə ilə yeni dərslə keçid edib tədqiqat sualını elan edə bilərsiniz.

İkinci üsul: Smartfonunuzun köməyi ilə dərslərinizi hind və ya İran musiqisi səsləndirməklə başlaya bilərsiniz. Musiqi bitəndən sonra şagirdlərə aşağıdakı suallarla müraciət edə bilərsiniz.

- Eşitdiyiniz musiqi sizdə hansı hissləri oyatdı?
- Sizcə bu hansı ölkənin musiqisidir?
- Bu ölkənin harda yerləşdiyi və ya bu ölkənin qədim tarixi haqda yeni bilgilər öyrənmək istərdinizmi?

Aldığınız cavabları ümumiləşdirdikdən sonra dərslərinizi tədqiqat mərhələsinə keçid edə bilərsiniz.

Unutmayın ki, motivasiya üçün yaradılan situasiya mütləq şagirdlərin fərziyyələrinə səbəb olmalıdır.

Tədqiqat sualı: Qədim İran və Hindistan tarixində yaddaşında nə kimi iz qoya bilmişdir?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqatın aparılmasını cütlərlə iş formasında keçirməsini məqsəddüyük hesab edərdik. Bu zaman şagirdləri cütlərə bölərək hər cüt şagirdə iş vəzifələri paylayırsız. Əgər sınıfta şagirdlərin sayı çoxdursa onda siz üstünlük verdiyiniz hər hansı iş vəzifəni və ya vəzifələrini təkrarən cütlərə verə bilərsiniz. Bu sonda həm sizin işinizi yüngülləşdirər, həm də eyni problemin həllinə müxtəlif yanaşma formasının meydana gəlməsinə şərait yaradır. Cütlərə verilmiş işin icrası üçün vaxt elan edin. Vaxtı elan etməzdən öncə cüt işinin qiymətləndirilməsi meyarı cədvəlini divardan asıb meyarları elan edin. Bu meyarlar aşağıdakı kimi ola bilər.

Cütlərdə işləyən şagirdlərin adı	Fəallıq səviyyəsi (zəif, orta, yüksək)	Əməkdaşlıq etmə	Qaydalara əməl olunması	Tapşırığın icrası zamanı müzakirə etmə	Ümumi rəyə gəlmə
I					
II					

Tədqiqat sualına cavab tapmaq üçün cütlərə aşağıdakı tapşırıqları vermək olar.

I cüt. Qədim İran və Hindistanın yaranmasını Venn diaqramı əsasında müqayisə edin.

II cüt. Əhəməni dövlətinin yaranmasının Ön Asiyada hansı geosiyasi dəyişikliklərə gətirdiyini izah edin.

III cüt. II Kirin Əhəməni dövləti üçün oynadığı rolu qiymətləndirin.

IV cüt. I Daranın Əhəməni dövləti üçün oynadığı rolu qiymətləndirin.

V cüt. I Daranın daxili siyasətini qiymətləndirin.

VI cüt. Mohenco-Daro və Harappa mədəniyyəti nədən xəbər verir? Bu mədəniyyətin tarixi əhəmiyyətini izah edin.

VII cüt. Racələrin Hindistan tarixində oynadığı rolu izah edin.

VIII cüt. Qədim Hindistan dövlətinin yaranması və inkişafı prosesini izah edin.

IX cüt. Makedoniyalı İsgəndərin Şərqrə hücumu Yaxın Şərqrədə hansı geosiyasi dəyişikliklərə gətirdiyini izah edin.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Cüt işinə ayrılmış vaxt bitdikdən sonra dərsin mübadilə və müzakirə mərhələsini həyata keçirin. Bu mərhələdə şagirdlər onlara verilmiş tapırıqların cavablarını təqdim edirlər. Mübadilə prosesi cütlərə iş verilərkən uzun çəkən proses hesab olunur. Ona görə də mübadilə üçün konkret vaxt elan edin. Mübadilə olunan işlərin müzakirəsini təşkil edərkən cütlüklərin bir-birlərinə müzakirə üçün suallar verməsinə şərait yaradın. Bu dərsinin canlı və öyrədici keçməsinə şərait yaradar. Müzakirə zamanı uzunçuluğa və məqsəddən yayınma hallarına yol verməyin. Çünki bu vaxt itkisi dərsinizi normal yekunlaşdırmanıza mane ola bilər. Cüt təqdimatı zamanı cavabları diqqətlə dinləyib, dağınıq faktlar arasında əlaqə qurulması, fikirlərin lazımı məcraya yönəldilməsi vacibdir.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Bu mərhələ ən önəmli mərhələlərdən biridir. Çünki gördüyünüz və istiqamət verdiyiniz bütün işlərin sonu bu mərhələ ilə yekunlaşır. Yəni dərslə müddətində göstərdiyiniz əziyyət boşa getməmiş olmalıdır. Şagirdlər nəticədə Hindistan və İrənin özünəməxsus xüsusiyyətlərini bilməklə yanaşı, bu ərazilərdə mövcud olan dövlətçilik ənənəsinin, özünəməxsus mədəniyyətin müsbət tərəflərini müəyyən etməli, baş vermiş uğursuzluqların səbəb - nəticə əlaqələrini qiymətləndirməlidir. Bunun üçün də siz aşağıda sizə təqdim edilən suallara uyğun olaraq əvvəlcədən hazırladığınız suallarla şagirdlərə müraciət edə bilərsiniz.

- “Əhəməni dövləti cahanşumul dövlətinə çevrildi” cümləsinin izahını necə verərdiniz?
- Sizcə nəyə görə farslar Midiya idarəetmə sistemini mənimsədilər?
- Sizcə dövləti daxilən möhkəmləndirmək üçün I Daranın hansı tədbirini daha yüksək qiymətləndirmək olar?
- I Daranın hansı tədbirinin beynəlxalq ticarətin inkişafına yol açdığını söyləmək olar?
- Sizcə Qavqamela döyüşündən əvvəl İsgəndərin “qələbəni oğurluqla qazanmaq istəmirəm” cavabı verməsi onun hansı xarakterindən irəli gəlirdi? Fikrinizi əsaslandırın.
- Hindistanda ilk dövlətlərin Hind çayı vadisində yaranmasının səbəbini nə ilə izah etmək olar?
- Böyük çayların ətrafında yaranmış daha hansı sivilizasiyaları tanıyırsınız?
- Mövzudan çıxış edərək dövlətin hansı əlamətlərini sadalamaq olar?

Dərslə ümumiləşdirilməsi bitəndən sonra BIBÖ cədvəlini tamamlamağı yaddan çıxarmayın.

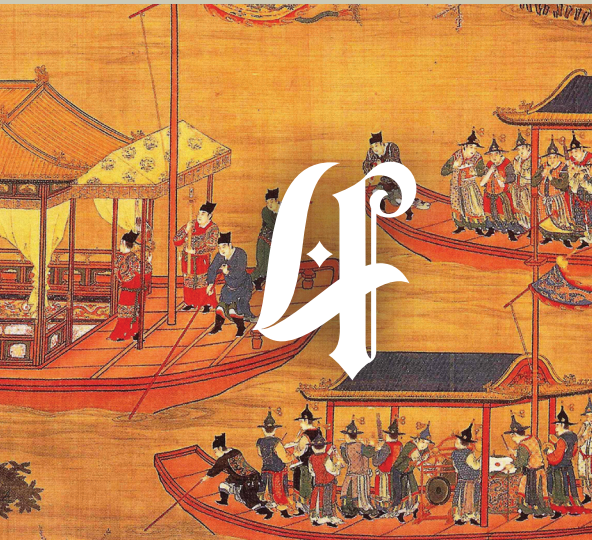
Yaradıcı tətbiqetmə: I Daranın daxili siyasətini sistemləşdirin.

Ev tapşırığı: Kastalar haqqında məlumat toplayıb təqdimat hazırlayın.

Qiymətləndirmə meyarları: izah etmə, qiymətləndirmə

Yuxarıdakı meyarlar əsasında şagirdlərin formativ qiymətləndirməsini həyata keçirin. Bu zaman sinfin bir neçə şagirdini səviyyələr üzrə qiymətləndirməni məqsədamüvafiq olardı. Bu proses şagirdlərin bugünkü dərslə zəif və ya güclü çıxış etmələrindən aslı olmayaraq aparılmalıdır.

LAYIHƏ

BÖYÜK HUN DÖVLƏTİ. ÇİN

Hun, Teoman , Çin səddi, Mete, Pinçen sazişi, Sin Şi Xuandi, Xan sülaləsi, Sansarıqlılar üsyanı

Standartlar

1.1.2. Ölkələrdə baş verən oxşar sosial-iqtisadi hadisə və prosesləri zaman baxımından tarixi şəraitlə əlaqədə müqayisə edir və dəyərləndirir.

2.1.2. Dünya ölkələrində baş verən geosiyasi dəyişiklikləri müxtəlif formalarda (xəritə, sxem, cədvəl) təqdim edir

Təlim məqsədləri.

1. Böyük Hun dövləti və Çində baş verən oxşar sosial-iqtisadi hadisə və prosesləri zaman baxımından tarixi şəraitlə əlaqədə müqayisə edir və dəyərləndirir.

2. Böyük Hun dövləti və Çində baş verən geosiyasi dəyişiklikləri cədvəl formasında təqdim edir.

Təlim forması. Böyük və kiçik qruplarla iş

Təlimüsulları: Beyin həmləsi, mətnə əsasən cədvəlin doldurulması, "X-O oyunu".

Dərsin gedişi

Motivasiya: Mövzu ilə bağlı dərs qurmaq üçün motivasiya qurmağın bir neçə üsulunu təklif edirik:

Birinci üsul: Bu dərs üçün VI sinifdə əldə edilən biliklərdən istifadə etmək mümkündür. İlk əvvəl şagirdlərə bir ipək parça tikəsi (olmasa adi bir parça da göstərə bilərsiniz lakin bu zaman verdiyiniz sualları ona uyğun qurmalı olarsınız.) göstərib onlara aşağıdakı suallarla müraciət edin.

- Gördüyünüz nədir?
- Sizcə bu hansı parça nümunəsidir?
- Azərbaycanda da istehsal olunana bu məşhur parça növünün necə istehsal olunması haqda məlumatınız varmı?
- İpəkçiliyin vətəninin hara olduğuna dair məlumatınız varmı?

İstədiyiniz cavabı alandan sonra Hunlarla bağlı dərsə bir-iki cümləlik giriş edib tədqiqat sualınızı elan edə bilərsiniz.

İkinci üsul: Çin səddi imperatorlar tərəfindən məhz hun basqınlarının qarşısını almaq üçün tikildiyindən motivasiyanı Böyük Hun imperiyası ilə Çini bir-birinə bağlayan Çin səddinin üzərindən qura bilərsiniz. Bunun üçün aşağıdakı yönləndirici suallardan istifadə etmək olar:

- Uzunluğu minlərlə kilometr olan eramızdan əvvəl tikilməyə başlayan müdafiə səddi haqda kimin məlumatı var?

Əgər şagirdlərdən kimsə Çin səddi haqda bir-neçə cümləlik məlumat verməyi bacarsa onda bu sizin dərslərinizin motivasiyası rolunu oynaya bilər. Yox əgər verilən məlumat size qane etməsə onda şagirdlərlə sual cavabı davam etdirə bilərsiniz.

- Bilirsinizmi bu sədd kimlərə qarşı tikilmişdir?
- Əgər belə böyük bir sədd hunlara qarşı tikilmişsə, Hun imperiyasının hüdudları nə qədər böyük ola bilərdi?

Aldığınız cavabları ümumiləşdirib yeni dərslə keçid edə bilərsiniz.

Bu mənada tədqiqat sualını da bu suallara uyğun tərtib edə bilərsiniz?

Tədqiqat sualı: Böyük Hun dövləti və Çində baş verən geosiyasi dəyişikliklərin hansı səbəbləri var idi.

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat sualı elan olunandan sonra kiçik qruplarla iş formasında "mətnə əsasən cədvəlin doldurulması" təlim üsulundan istifadə etməklə dərslərinizi qura bilərsiniz. Adından göründüyü kimi bu təlim üsulu zamanı şagirdlər onlara verilən cədvəli mətnə əsasən dolduracaqlar. Qruplara tədqiqat üçün aşağıdakı tapşırıqları verə bilərsiniz.

I qrup.

	Yaşayış tərzı	Təsərrüfat həyatı	Din	Əlavə qeyd
Hunlar				

II qrup.

	Yaşayış tərzı	Təsərrüfat həyatı	Din	Əlavə qeyd
Çinlilər				

III qrup.

	İk hökmdarları və gördüyü tədbirlər	Daxili qarşdurma	Din	Əlavə qeyd
Böyük Hun dövləti				
Çin				

IV qrup.

	Dövləti gücləndirən hökmdarları və gördüyü tədbirlər	Xarici qarşdurma	Din	Əlavə qeyd
Böyük Hun dövləti				
Çin				

LAYIHƏ

Məlumatın müadiləsi və müzakirəsi. Qruplara verilən tapşırıqlar bitdikdən sonra onun mübadiləsi və müzakirəsi mərhələsini həyata keçirməyiniz zəruridir. Şagirdlərin cavabları diqqətlə dinlənir, müzakirə olunur və əlavələr edilir. Səhv nəticələrin səbəbləri araşdırılır, dağınıq faktlar arasında əlaqə yaradılır, şagirdlərin düşüncəsi lazımi istiqamətə yönəldilir və yeni biliklər sistemləşdirilir. Müzakirələr zamanı bütün sinif şagirdlərinin fəallığının təmin olunması vacibdir. Şagirdlərin müzakirələrdə fəal iştirakı sizə nəticələrin alınmasında yardımçı olar.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması. Şagirdlərə verilən yönləndirici suallar vasitəsilə ümumiləşdirilmə aparıla bilər. Bu da, öz növbəsində, tədqiqat sualına cavab tapmağa kömək etmiş olacaqdır. Bununla belə tədqiqat sualının tam cavabını almaqdan ötrü müəllimlər aşağıdakı suallardan da istifadə edə bilərlər:

- Sizcə, nəyə görə hunlar döyüş təlimi keçməyə ehtiyac duymurdular?
- Hunlara qarşı siyasətdə Çin nə üçün nikah diplomatiyasına üstünlük verirdi?
- Sizcə Hun ordusunun saylara bölünməsi hansı zərurətdən irəli gələ bilərdi?
- Böyük Hun imperiyasının malik olduğu ərazilərdə indiki dövrdə hansı dövlətlər yerləşir?
- Çinin təsərrüfat həyatı ilə mərkəzləşmiş dövlətin yaranmasında bağlılıq görürsünüzmü? Fikrinizi əsaslandırın.
- Sizcə Qədim Çində yazı hansı zərurətdən meydana gəlmişdi?
- Sizcə Çinin vahid dövlətdə birləşdirilməsinin hansı üstünlükləri var idi?

Yaradıcı tətbiqetmə: Bu zaman şagirdlərə hər birimizin uşaqlıqda oynadığımız "X-O" oyununu xatırladan bir üsul təklif edə bilərsiniz. Bunun üçün ilk növbədə şagirdlərə aşağıdakı kimi bir vərəq paylamağınız vacibdir.

Nümunə: 1

1	2	3
4	5	6
7	8	9

Vərəqlər paylandıqdan sonra şagirdlərə bildirsiniz; indi sizə bir cümlə səsəndirəcəyəm. Əgər siz o cümlənin doğru olduğunu fikirləşirsinizsə onda sizə verdiyim cədvəlin birinci xanasına böyük bir "O" işarəsini çəkin. Yox əgər sizə səsəndirdiyim cümlə sizin fikrinizcə səhvdirsə onda cədvəlin birinci xanasına böyük bir "X" işarəsi çəkin. Beləcə siz onlara 9 cümlə səsəndirməli və hər cümlədən sonra şagirdlərin cədvəl üzərində müvafiq qeyd aparmalarını istəməlisiniz. Səsəndirdiyiniz cümlələrin 4-ü səhv, 5-i isə düz (və ya əksinə-buna siz özünüz qərar verməlisiniz) olamlıdır.

Şagirdlərə səsəndirəcəyiniz cümlələr aşağıdakı formada olmalıdır:

1. Hunlar Orxon və Selenqa çayları arasında yaşayırdılar.
2. Sarısarıqlılar üsyanı 184-cü ildə baş verdi.
3. Pinçen şəhəri yaxınlığında döyüşdə qalib gəldi –Çinlilər.
4. Konfutsi təlimi rəsmi ideologiya səviyyəsinə çatdı -Sin sülaləsi dövründə.
5. Böyük Çin səddinin tikilməsinə başlandı –e.ə. 214-cü ildə.
6. Avropalılar Sıma Tsyanı "Çin tarixinin Aristoteli" adlandırırdılar.
7. Qırmızıqışlılar üsyanı Sarısarıqlılar üsyanından sonra baş vermişdir..
8. Çin qaynaqları "Tanrı qutu" adlandırırdılar –Meteni.
9. Qərbi Hun dövləti süqut etdi –e.ə. 58-ci ildə

LAYIHƏ

Səsləndirdiyiniz cümlələrə şagirdlər tərəfdən doğru cavab verilsə cədvəliniz aşağıdakı formada doldurulacaq:

Qeyd: Praktikumızdan deyə bilərik ki bu "oyun" şagirdlərin həddən artıq xoşuna gəlir və bunun növbəti dərslərdə də keçirilməsinin xahişini edirlər. Lakin buna əsla getməyin. Çünki bir üsul hər dərs təkrarlandıqda dərs yenidən cansız və yeknəsək dərslərə çevrilə bilər. Ən əsası isə oyunu xatırlaya biləcək hər fəal təlim üsulu dərslərinizin məqsədinə xidmət etməlidir.

Ev tapşırığı: Böyük İpək yolu haqqında məlumat toplayıb təqdimat hazırlayın.

Nümunə: 2

1 0	2 0	3 X
4 X	5 0	6 X
7 X	8 0	9 X

Qiymətləndirmə meyarları: dəyərləndirmə, cədvəl formasında təqdim etmə.

Formativ qiymətləndirmə müəllimin dərsi izləməsi nəticəsində baş verməlidir. Bununla belə müxtəlif suallar verməklə də müəllim təlim prosesində izləmiş olduğu şagirdin hansı meyarla cavab verdiyini dəqiqləşdirə bilər. Qiymətləndirmə zamanı şagirdlər yuxarıdakı meyarlara uyğun olaraq səviyyələr üzrə qiymətləndirməlidir. Qiymətləndirmə meyarlarını reallaşdırarkən Metodik Vəsaitin əvvəlində nümunə kimi verdiyimiz özünüqiymətləndirmə vərəqindən və ya digər qiymətləndirmə vasitələrindən də istifadə edə bilərsiniz.

QƏDİM YUNANISTAN, MAKEDONIYA VƏ ROMA

Polis, yunan koloniyaları, Solon, Sparta, Yunan – Əhəməni müharibəsi, Makedoniyalı İsgəndər, Respublika, Roma imperiyası

Alt standartlar.

2.1.1. Müxtəlif tarixi dövrlərdə ölkələrin və xalqların sosial-iqtisadi və mədəni həyatında baş verən dəyişiklikləri məkan baxımından qiymətləndirir.

3.1.2. Geosiyasi dəyişikliklərin cəmiyyətin sosial-iqtisadi həyatına təsirini şərh edir.

LAYIHƏ

Təlim məqsədləri.

1. Müxtəlif tarixi dövrlərdə Qədim Yunanıstan, Makedoniya və Romanın sosial-iqtisadi və mədəni həyatında baş verən dəyişiklikləri məkan baxımından qiymətləndirir.
2. Geosiyasi dəyişikliklərin Qədim Yunanıstan, Makedoniya və Romanın sosial-iqtisadi həyatına təsirini şərh edir.

Təlim forması. Böyük qruplar və cütlərlə iş

Təlim üsulu. Beyin həmləsi, "iki həqiqət və bir yalan"

Dərsin gedişi.

Motivasiya. Qədim Yunanıstan və Roma güdrətli quldar dövlət olmaqla yanaşı həm də müasir hüququn, demokratik dövlət prinsiplərinin əsasını qoyan sivilizasiyalar olduğundan, dərsin motivasiyasını quldarlığın üzərində qurmaq məqsədamüvafiq olardı. Bunun üçün şagirdlərə aşağıdakı suallarla müraciət edə bilərsiniz.

- Qədim dövrdə qula sahib olmaq nə demək idi?
- Qulu necə əldə edirdilər?
- Qədim dövrlərdə hansı halda dövlətlər daha güdrətli hesab olunurdu?
- Hansı güdrətli quldar dövlətləri tanıyırsınız?

Şagirdlər Yunanıstanın və Romanın adını çəkəndən sonra tədqiqat sualını elan edə bilərsiniz.

Tədqiqat sualı: Qədim Yunanıstan, Makedoniya və Roma geosiyasi dəyişikliklərdə hansı rolu oynamışlar?

Tədqiqatın aparılması: "İki həqiqət və bir yalan" üsulunun köməyi ilə dərsin tədqiqatın aparılması mərhələsini həyata keçirə bilərsiniz. Bu zaman sinfi cütlərə bölüb, hər cütə bir mövzu verib onlara növbəti tapşırığı verin:

- Bu mövzuya haqqında üç fikir yazın.
- Yazdığınız bu üç fikirdən ikisi doğru, biri isə yalan olmalıdır. Bu zaman yalan doğruya bənzəməli, doğru fikirlər isə bir qədər qəribə görünməlidir.
- Yazdığınız fikirlər kitab cümləsi olmasın.

Təlim üsuluna uyğun olaraq cütlərə aşağıdakı tapşırıqları verə bilərsiniz.

I cüt. Qədim Romada padşahlıq və respublika dövrlərini şərh edin: 1. _____ 2. _____ 3. _____	II cüt. Roma işğallarını qiymətləndirin: 1. _____ 2. _____ 3. _____
III cüt. Yunanıstan mədəniyyətini qiymətləndirin: 1. _____ 2. _____ 3. _____	IV cüt. Roma imperiyasının yaranması və süqutu şərh edin: 1. _____ 2. _____ 3. _____

V cüt. Krit-Mikena sivilizasiyası və yunan polisleri qiymətləndirin: 1. _____ 2. _____ 3. _____	VI cüt. Afina dövlətini qiymətləndirin: 1. _____ 2. _____ 3. _____
VII cüt. Sparta dövlətini qiymətləndirin: 1. _____ 2. _____ 3. _____	VIII cüt. Makedoniya imperiyasını şərh edin: 1. _____ 2. _____ 3. _____
IX cüt. Yunan-Əhəməni müharibəsini şərh edin: 1. _____ 2. _____ 3. _____	X cüt. Afina-Sparta müharibəsini şərh edin: 1. _____ 2. _____ 3. _____
XI cüt. Roma mədəniyyətini qiymətləndirin: 1. _____ 2. _____ 3. _____	

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Tədqiqatın aparılması mərhələsi üçün nəzərdə tutduğunuz vaxt bitdikdən sonra hər bir cütün təqdimatı etməsini təşkil edin. Bu zaman digər cütlər təqdim edilən bu üç fikirlərdən hansının səhv olduğunu təxmin etməlidir. Müzakirələr zamanı özünüzdən də dərslin məqsədinə söykənəcək üç fikir söyləməyiniz (təbii ki ikisi doğru, biri yalan) məqsədmüvafiq olardı. Bu sizin qarşınıza qoyduğunuz məqsədə çatmağa kömək etmiş olar.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Dərslin bu mərhələsində şagirdlərə verdiyiniz yönləndirici suallar vasitəsi ilə dərslə yekunlaşdırıla bilərsiniz. Bunun üçün şagirdlərə aşağıdakı suallarla müraciət edə bilərsiniz.

- Şəhər-dövlətlərin olması Yunanıstanın siyasi inkişafına necə təsir göstərirdi?
- Ticarətin və sənətkarlığın inkişafı Yunanıstanın siyasi həyatına necə təsir göstərdi?
- Sparta cəmiyyətində qoyulan məhdudiyyətlər onun inkişafına necə təsir göstərə bilərdi?
- Yunan şəhər-dövlətləri arasındakı müharibələr onların tarixi inkişafına necə təsir göstərdi?
- Solon və Periklin islahatlarını necə müqayisə etmək olar?
- Plebeylər və patrisilər arasındakı fərqlər Romada demokratiyanın inkişafına necə mane oldu?
- Niyə romalılar yunanlardan daha böyük binalar inşa edə bildilər?

Ev tapşırığı: Dərsləyin 32-ci səhifəsində verilmiş cədvəlin doldurulmasını istəyə bilərsiniz..

Qiymətləndirmə meyarları: qiymətləndirmə, şərh etmə

Yuxarıda verilmiş meyarlar əsasında meyarlar cədvəli hazırlayın. Hazırladığınız meyarlar cədvəlinə uyğun cütləri, şagirdləri isə fərdi şəkildə səviyyələrə görə qiymətləndirə bilərsiniz.

LAYIHƏ

TÜRK DÖVLƏTLƏRİ

Hunlar, Attila, "Turan taktikası", göytürklər, Xəzər xaqanlığı, qaraxanlılar, Sultan Mahmud Qəznəli

Qeyd: "Türk dövlətləri" mövzusunun tədrisinə iki saat ayrılmışdır. Bu paraqraf dərsləyin 36-45- ci səhifələrini əhatə edir. Hər tədris saatına uyğun olaraq bölgünü aşağıdakı qaydada həyata keçirtmək məqsədamüvafiq olardı:

- Birinci dərş səhifə 36-dan başlayaraq 40-cı səhifədə yerləşən "Göytürk xaqanlığı" yarım-başlığınadək olan məlumatları əhatə edir. Təbii ki bu səhifələrdə yer alan xəritə, şəkil, illüstrasiya və mənbələrə xüsusi diqqət yetirmək vacibdir.
- Paraqrafın 40- 45-ci səhifələrində yerləşən Göytürk xaqanlığı, Avar, Bulqar və Xəzər dövlətləri, Uyğur xaqanlığı, Qaraxanlı və Qəznəli dövləti yarımbaşlıqları ikinci dərş saatın tədrisi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Müəllim olaraq bu bölgünün dəyişilməsində və yeni bölgü forması yaratmaq sahəsində siz tam müstəqilsiz.

Standartlar

1.1.3. Ölkələrdə baş verən oxşar mədəni hadisə və prosesləri baş verdiyi tarixi zamanla əlaqədə dəyərləndirir.

3.1.3. Mənbələr əsasında dövlətlərin tarixinə dair materiallar toplayır və məruzələr hazırlayır.

4.1.2. Tarixi şəxsiyyətlərin fəaliyyətinə dair məruzə və referatlar hazırlayır.

Təlim məqsədləri.

1. Avropa Hun və Ağ Hun dövlətlərində baş verən oxşar mədəni hadisə və prosesləri baş verdiyi tarixi zamanla əlaqədə dəyərləndirir.

2. Mənbələr əsasında Avropa Hun dövlətinin tarixinə dair məruzələr hazırlayır.

3. Attilanın fəaliyyətinə dair referatlar hazırlayır.

Təlim forması. Böyük və kiçik qruplarla iş

Təlimüsulları: Beyin həmləsi, Tərcüməçi üsulu.

Dərşin gedişi

Motivasiya: Motivasiyanın düzgün qoyuluşu şagirdin dərşə marağının artmasına gətirib çıxarar. Bu maraq, ilk növbədə, dərş prosesində formalaşmalıdır. Ona görə də müəllimin üzərinə müəyyən yük düşür. Bunu nəzərə alaraq mövzu ilə bağlı motivasiya qurmağın bir neçə üsulunu təklif edirik:

Birinci üsul: Açar sözlərdən də istifadə etməklə dərsə motivasiyanı qura bilərsiniz. Bunun üçün lövhədə aşağıdakı sözləri yazıb və şagirdlərə -bu sözləri birləşdirən ümumi cəhət hansıdır? sualını ünvanlamaq lazımdır.

- Attila
- Sultan Mahmud
- Göytürk xaqanlığı
- Xəzər xaqanlığı
- Avropa Hun dövləti
- Qəznəli dövləti

Türk dövlətləri cavabını alandan sonra tədqiqat sualını elan edib yeni dərsə keçid edə bilərsiniz.

İkinci üsul: Şagirdlərə Azərbaycan Respublikasının bayrağını göstərib onlardan bayrağın rənglərinin mənasını soruşun. Şagirdlər göy rəngin türkçülüyü bildirdiyini deyəndən sonra onlara növbəti sual verin.

- Türkləri bir-birinə hansı amillər birləşdirir?
- Hansı türk xalqlarını tanıyırsınız?

Aldığınız cavabları ümumiləşdirdikdən sonra yeni dərsə keçid edə bilərsiniz.

Tədqiqat sualı: Avropa Hun və Ağ Hun dövlətləri tarixdə necə iz qoydu?

Tədqiqatın aparılması: "Tərcüməçi" üsulunun köməyi ilə kiçik qruplarla iş formasında dərsin qurulmasını təklif edərdik. Bu zaman şagirdlərə mənbələrdən hissələr verib onlara bu mənbəni öz sözləri ilə izahlı şəkildə nəql etmək tapşırığını vermək olar. Dərsin keçilməsini bütünlüklə mənbələr əsasında mümkün olmadığını nəzərə alaraq hər qrupa bir xırda mənbə ilə işləməklə yanaşı digər tapşırıqların verilməsi də məqsədamüvafiqdir.

I qrup.

Tapşırıq 1. Dərsləyin 36-cı səhifəsindəki mənbəni öz sözlərinizlə izahlı şəkildə nəql edin.

Tapşırıq 2. Attilanın hakimiyyəti dövrünü dəyərləndirin.

II qrup.

Tapşırıq 1. Dərsləyin 37-ci səhifəsindəki mənbəni öz sözlərinizlə izahlı şəkildə nəql edin.

Tapşırıq 2. Hunların Azərbaycanla qarşılıqlı əlaqələrini dəyərləndirin.

III qrup.

Tapşırıq 1. Dərsləyin 39-cu səhifəsindəki mənbəni öz sözlərinizlə izahlı şəkildə nəql edin.

Tapşırıq 2. Ağ Hun dövlətini güclü bir dövlət kimi dəyərləndirin.

IV qrup.

Tapşırıq 1. Dərsləyin 40-cı səhifəsindəki mənbəni öz sözlərinizlə izahlı şəkildə nəql edin.

Tapşırıq 2. Ağ Hun -Sasani qarşıdurmasını "güç dövlətlərin mübarizəsi" kimi dəyərləndirin.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Dərsin bu mərhələsində qruplara müəyyən vaxt verib tapşırıqlarını təqdim etmələrini tapşırın. Qrup təqdimatı zamanı digər qrupların onlara sual vermələrinə şərait yaradın. Beləliklə təqdim edilən cavablar diqqətlə dinlənir, müzakirə olunur və əlavələr edilir.

LAYIHƏ

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Dərsin bu mərhələsində siz şagirdlərə verdiyiniz yönləndirici suallar vasitəsi ilə ümumiləşdirmə apara bilərsiniz. Bu da öz növbəsində sizə tədqiqat sualınıza cavab tapmağa kömək etmiş olar. Bununla belə tədqiqat sualının tam cavabını almaqdan ötrü sizə aşağıdakı suallar da yardımçı ola bilər.

- Avropa Hun dövləti necə yarandı?
- Bu dövlətin hüdudları haqqında nə deyə bilərsiniz?
- Sizcə nə üçün Attilaya "Tanrı qırmancı" deyirdilər?
- Katalaun çölündəki döyüşü necə dəyərləndirərdiniz?
- Ağ Hun dövləti necə yarandı?
- Avropa Hunları ilə Ağ Hunların Azərbaycanla hansı bağlılıqları var?
- Avropa Hun və Ağ Hun dövlətləri tarixində baş verən oxşar hadisə və prosesləri baş verdiyi tarixi zamanla əlaqədə necə dəyərləndirərdiniz?
- Sizcə Avropa Hunları tarixdə hansı izi qoydu?
- Sizcə Ağ Hunlar tarixdə nə ilə yadda qaldı?

Ev tapşırığı: Attilanın fəaliyyətinə dair referat hazırlayın.

Qiymətləndirmə meyarları: dəyərləndirmə, məruzə hazırlama, referatlar hazırlama.

Qruplar qrup qiymətləndirmə meyarları əsasında qiymətləndirilməlidir. Bu zaman meyarlara əlavələr etməkdə sərbəstsiz.

Qruplar	Mübadilədən düzgün istifadə	Təqdimetmə	Tapşırıq vaxtında yerinə yetirilib	Əməkdaşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					
V					

Qiymətləndirmə bütün dərs boyunca aparılır. Hər bir şagirdin fəaliyyəti nəzarətdə saxlanılır. Meyarlara və səviyyələrə görə formativ qiymətləndirilmə yazılır. Sonuncu meyar üzrə qiymətləndirmə şagirdlərə verdiyiniz ev tapşırığı yerinə yetirdikdən sonar mümkün olacaqdır.

LAYIHƏ

TÜRK DÖVLƏTLƏRİ

II saat

Hunlar, Attila, "Turan taktikası", göytürklər, Xəzər xaqanlığı, qaraxanlılar, Sultan Mahmud Qəznəli

Standartlar

2.1.2. Dünya ölkələrində baş verən geosiyasi dəyişiklikləri müxtəlif formalarda (xəritə, sxem, cədvəl) təqdim edir.

3.1.1. Cəmiyyətin inkişafının kapitaliziməqədərki dövründə dövlətlərin (Afrika ölkələri, Asiya, Avropa və Amerikanın aparıcı dövlətləri) yaranması və inkişafı prosesini, geosiyasi dəyişiklikləri izah edir.

Təlim məqsədləri.

1. Türk dövlətlərində baş verən geosiyasi dəyişiklikləri xəritə formalarda təqdim edir.
2. Cəmiyyətin inkişafının feodalizm dövründə türk dövlətlərinin yaranması və inkişafı prosesini, geosiyasi dəyişiklikləri izah edir.

Təlim forması. Fərdi iş

Təlimüsulları: Auksion

Dərsin gedişi

Motivasiya: Altıncı mövzunun ikinci saati olduğundan mövcud dərsə motivasiya qurmağı məsləhət bilmədik. Dərsi tədris edən müəllim olaraq motivasiya qurmaq istəyində olacağınız təqdirdə bur məsələdə müstəqilsiniz.

Tədqiqat sualı: Qədim Yunanıstan, Makedoniya və Roma geosiyasi dəyişikliklərdə hansı rolu oynamışlar?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat sualı elan olunduqdan sonra fəal təlimin mərhələlərindən biri olan tədqiqatın aparılması mərhələsini reallaşdırmaq üçün "auksion" üsulundan istifadə etmək məqsədamüvafiq olardı. Bunun üçün şagirdlərə materialla tanışlıq üçün vaxt verib onlara bu dərs üsulunun qaydalarını xatırlada (materialla tanış olmaq üçün veriləcək müddət bitdikdən sonra sizə, bir sual veriləcək. 1, 2, 3 saynadək sualı cavablandırma bilməsəz cavab vermək şans digər sinif yoldaşınıza keçər.) bilərsiniz.

Qarışıqlığın və sual "itkisi"nin olmaması üçün şagirdlərdən 5 nəfər ayıraraq onları sıra ilə düzün. (Bu zaman qeydlər aparmaq üçün də bir nəfər lövhə qarşısında qalsa daha yaxşı olar.) Sıradakı birinci şagirdə auksion üsulunun qaydasına uyğun olaraq sual verin. Deyilən vaxtda cavablandırma

LAYIHƏ

bilməzsə həmin sualı yanındakı şagirddən cavablandırılmasını istəyin. O da bilməzsə növbəti şagirddən cavab istəyin. Beləcə beşinci şəxsədək.

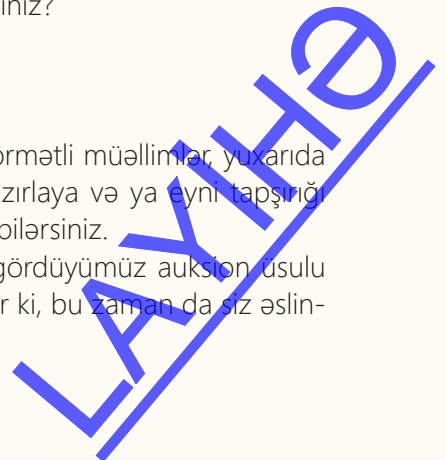
Qeyd: Əslində hazırda sizə bahs etdiyimiz bu üsul "auksion" üsulunun bir az təcrübədə sına-nılmış "improvizə" edilmiş formasıdır. Şagirdlərə daha maraqlı olması üçün hazırlanan sualları qeyd dəftərinizdə nömrələyin və hər sualın nömrəsini də lövhədə yazın. Proses zamanı şagirdlərin müstəqil şəkildə hər hansı nömrəni seçməsinə şərait yaradın. Bir mövzudan bahs edən suallar dərslərdəki məlumata uyğun olaraq qarışıq olmalıdır. Yəni xronoloji və ya məzmun ardıcılığı göz-lənilməməlidir. Hazırladığınız və nömrələdiyiniz suallarla yanaşı ehtiyat üçün 3-5 nömrələnməmiş sualınızın da olması daha yaxşı olardı. Şagirdlər nömrələri seçildikcə lövhədən həmin rəqəmi silin. Hər bir şagirdə 3 və ya 4 sualın cavablandırılmasına şərait yaradın. İlk şagird ona verilən sualları "açıb" onları cavablandırdıqdan sonra yerinə oturur və onun yerinə sinifdən digər şagird sıraya qatılır. Hansı şagirdin neçə suala düzgün cavab verməsini lövhə qarşısında saxladığınız şagird qeyd edir. Lövhədə aparılan bu qeydlərin bütün şagirdlərin görməsi şagirdlərə əlavə stimül verir. Təcrübə göstərir ki, bəzən imrovizə edilmiş bir üsul daha yaxşı effekt verir.

Bu üsulun tətbiqi zamanı aşağıdakı suallardan və düzülüş formasından istifadə etmək olar.

1. Göytürk –Çin qarşıdurmasının izahını verin.
2. Avar xaqanlığı nə vaxt yarandı?
3. Aşina sülaləsi hansı dövləti qurmuşdu?
4. Alptəkinin hansı tarixi xidməti olmuşdur?
5. Xəzər torpaqları əvəllər hansı dövlətlərin tərkib hissəsi olub?
6. Göytürk dövləti necə yaranmışdır?
7. Bilgə xaqanın fəaliyyəti nə ilə yadda qalır?
8. Avar xaqanlığının süqutu səbəblərinin izahını verin.
9. Uyğur –Çin münasibətlərinin izahını necə verərdiniz?
10. Nə üçün Sultan Mahmudun hökmdarlıq dövrü Qəznəvilərin yüksəliş dövrü hesab edilir?
11. Kür Şad üsyanı nə vaxt olmuşdur?
12. Böyük Bulqar xaqanlığının necə qurulduğunu izah edin.
13. Uyğur dövləti necə yarandı?
14. Çin mənbələri kimləri mahir oxçular adlandırır?
15. Sultan Mahmud Qəznəvilərin elmin himayə etdiyini onun hansı addımında görmək olar?
16. Qaraxanlı dövlətinin paytaxtı idi?
17. Qaraxanlılar dövlətində mərkəzi hakimiyyətin zəifləməsinə gətirib çıxaran hadisə hansı idi?
18. Xəzər xaqanlığı hansı siyasi proses nəticəsində yarandı?
19. Xəzər xaqanlığında məhkəmə hakimiyyəti necə qurulmuşdu?
20. Göytürk dövlətinə necə son qoyulmasının izahını verin.
21. Xəzərlər –ərəb münasibətlərini necə izah edərdiniz?
22. Göytürk dövləti niyə parçalanır?
23. Satuk Buğra xanın islam dinini qəbul etməsinin nəticələrini necə izah etmək olar?
24. Uyğur dövlətinin paytaxtı idi?
25. Xəzər dövlətinin tənəzzülə uğraması səbəbini necə izah edərdiniz?
26. Yabqu sözünün izahını verin.
27. Uyğur xaqanlığının zəifləməsi nəyə gətirib çıxartdı?

Qeyd: Təbii ki yuxarıda verdiyimiz suallar nümunə xarakterlidir. Hörmətli müəllimlər yuxarıda verilmiş tapşırıqlar azlıq təşkil edərsə siz özünüz əlavə tapşırıqlar hazırlaya və ya eyni tapşırığı (təbii ki tam cavablandırılmayan tapşırığı) təkrarən digər şagirdə verə bilərsiniz.

Məlumatın müadiləsi və müzakirəsi: Dərsi yuxarıda məsləhət gördüyümüz auksion üsulu ilə keçən zaman sinifin bütün diqqəti bu "bilik yarışına" cəmlənmiş olur ki, bu zaman da siz əslin-

də dərslin tədqiqatın aparılması mərhələsində məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi mərhələsini də yekunlaşdırmış olursunuz.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Dərslin bu mərhələsində müəllim olaraq öz yekun sözlərinizlə şagirdləri son nəticələrə yönəldib tədqiqat sualına cavab tapın. Bu zaman siz şagirdlərə aşağıdakı sualları verə bilərsiniz.

- I Göytürk dövlətinin yaranması Asiyanın tarixi inkişafına hansı təsiri göstərdi?
- Sizcə Avar xaqanlığı Avropada hansı rol oynamışdır?
- Sizcə hansı türk dövlətləri islam dinini dünyaya yayılmasına vəsilə olublar?
- Sultan Mahmud Qəznəlinin ərazilər tutmaqdan savahı hansı əməlini təqdir edirsiniz?

Ev tapşırığı: Türk dövlətlərində baş verən geosiyasi dəyişiklikləri kontur xəritə üzərində işarələyib təqdim edin.

Qiymətləndirmə meyarları: təqdim etmə, izah etmə.

Formativ qiymətləndirmə sizin dərslə izləmənin nəticəsində baş verməlidir. Bununla belə bu mərhələ zamanı siz müxtəlif suallar verməklə də təlim prosesini izləyərək diqqətdə saxladığınız şagirdin hansı meyarla cavab verdiyini dəqiqləşdirə bilərsiniz. Qiymətləndirmə zamanı şagirdlərin yuxarıdakı meyarlara uyğun olaraq müəyyənləşdirdiyiniz səviyyələri üzrə qiymətləndirməli olduğunuzu unutmayın. Birinci meyar üzrə şagirdləri onlara verdiyiniz ev tapşırığının yerinə yetirilməsindən sonra mümkün olacaqdır.

Dərslin sonunda refleksiya üçün aşağıdakı sualları da verə bilərsiniz.

- Sizə nə aydın olmadı?
- Hansı suallarınız var?
- Dərs əsnasında qarşıya qoyulan hədəfə çatdınız mı?

ƏRƏB XİLAFƏTİ

Kəbə, İslam, Məhəmməd peyğəmbər, ərəb dövləti, xilafət

Standartlar.

2.1.1. Müxtəlif tarixi dövrlərdə ölkələrin və xalqların sosial-iqtisadi və mədəni həyatında baş verən dəyişiklikləri məkan baxımından qiymətləndirir.

3.1.2. Geosiyasi dəyişikliklərin cəmiyyətin sosial-iqtisadi həyatına təsirini şərh edir.

LAYIHƏ

Təlim məqsədləri:

1. Ərəblərin sosial-iqtisadi və mədəni həyatında baş verən dəyişiklikləri məkan baxımından qiymətləndirir.
2. Ərəb istilalarının cəmiyyətin sosial-iqtisadi həyatına təsirini şərh edir.

Təlim forması. Böyük qruplarla iş

Təlim üsulu. Beyin həmləsi, "mikrofon" üsulu.

Dərsin gedişi

Motivasiya: Standartların reallaşması baxımından motivasiyanın düzgün seçilməsi gərəkdir. Bu mənada, həcc ziyarəti haqqında şagirdlərə suallar ünvanlaya bilərsiniz.

- Həcc ziyarəti haqda nə bilirsiniz?
- Bu hansı dini mərasimdir?
- Bu mərasim hansı dinə məxsusdur?
- Həcc ziyarəti hansı şəhərdə baş tutur?

Aldığınız cavablara düzəlişlər etdikdən sonra növbəti sualınızı vermək vacibdir.

- Sizcə islam dinin böyük bir əraziyə yayılmasının səbəbi nə ola bilərdi?

Verilən cavablardan sonra tədqiqat sualınızı elan edib dərsin tədqiqat mərhələsinə keçid edə bilərsiniz.

Tədqiqat sualı: Ərəb istilası necə böyük dəyişikliklərə gətirib çıxartdı?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqatın aparılması mərhələsinə reallaşdırmaq üçün "mikrofon" üsulundan istifadə etmək məqsədmüvafiq olardı. Bunun üçün şagirdlərə materialla tanışlıq üçün vaxt verin. Sonra onlara bu dərs üsulunun qaydalarını qısaca xatırladın: -Uşaqlar sizə bir sual və ya tapşırıq verərəm. Kim ki bu haqda 0.5-1 dəqiqə danışa bilərsə əlini qaldırsın və mən də "mikrofonu" ona verim. Onlara şərti mikrofon kimi təsəvvür edilən hansısa əşyanı (qələm, kərandaş və s.) təklif edin. Şagirdlərə aşağıdakı sual və tapşırıqları vermək məqsədmüvafiq olardı.

- Ərəbistanın təbii-coğrafi mövqeyini şərh edin.
- Məkkəni dini, siyasi və ticarət mərkəzi kimi qiymətləndirin.
- İslam dininin Ərəb dövlətinin yaranmasında oynadığı rolu qiymətləndirin.
- Hicrət hadisələrini necə şərh edərdiniz?
- Ərəb dövlətinin yaranmasını şərh edin.
- Məhəmməd peyğəmbərin ərəblərin tarixində oynadığı rolu qiymətləndirin.
- İslam dininin hansı ölkələrə yayılmasını şərh edin.
- Ərəblər işğal etdikləri ölkələrdə hansı dəyişikliklər etdilər?
- Ərəb xilafətinin tənəzzülü səbəblərini müəyyənləşdirin.
- Ərəb xilafətinin sosial-iqtisadi həyatını şərh edin.
- "Quran" haqda öyrəndiklərinizi şərh edin.

Səsələnən ilk suala hazır olanlardan birinə ilk sözü –mikrofonu verin. Dərs prosesində mikrofonun bir şagirddən növbə ilə digər şagirdə keçməsinə nəzarət edin. Yalnız şərti mikrofonu alana söz verin. Dərsin bu mərhələsində cavabları şərh etməyin və şagirdləri qiymətləndirməyin. Çünki bunun özü şagirdlərdə səhv etmək, səhv danışmaq qorxusunu yarada bilər ki, bu da dərslə şagird fəallığını aşağı sala bilər.

Məlumatın müadiləsinə müzakirəsi: Dərsin tədqiqatın aparılması mərhələsi bitəndən, şagirdlər çıxışlarını yekunlaşdırandan sonra fikirlərinizi ifadə edib dərsin növbəti mərhələsinə keçə bilərsiniz. Bu zaman şagirdlərdən əlavə fikirlər əlaqə onları da müzakirədə iştirakına şərait yaratmanız daha yaxşı olardı.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Nəticənin çıxarılması ümumiləşdirmə əsasında aparılır. Bunun üçün təlim məqsədlərinə, şagirdlərə verilən tapşırıqların yerinə yetrilməsinə nəzər yetirmək və müzakirə sualları zamanı aşkar edilən əlaqələrə diqqət etmək, eləcə də şagirdlərə yönləndirici suallar vermək gərəkdir.

Bu zaman aşağıdakı və ya hazırladığınız suallarla şagirdlərə müraciət edə bilərsiniz.

- İslam dini dağınıq ərəb tayfalarını birləşdirə bildimi? Fikrinizi əsaslandırın.
- İslam dini ərəblərin həyatında hansı müsbət münasibətlərin formalaşmasına gətirib çıxardı?
- İslamın hansı şərti insanları xeyrxahlıq göstərməyə sövq edir?
- Hansı amillər ərəb dövlətinin dini dövlət olduğunu sübut edir?
- Məhəmməd peyğəmbərdən sonra müsəlmanlara rəhbərlik edən xəlifələrin dövrünü necə qiymətləndirmək olar?
- Ərəb dövlətinin qısa müddətdə geniş ərazili imperiyaya çevrilməsinə hansı amillər səbəb oldu?
- Əməvilər sülaləsinin hakimiyyəti dövrünü necə qiymətləndirərdiniz?
- Abbasilərin sülaləsinin hakimiyyəti dövrünü necə qiymətləndirərdiniz?
- Sizcə xilafətdə müxtəlif torpaq mülkiyyəti formalarının olması nədən irəli gəlirdi?

Ev tapşırığı: Məhəmməd peyğəmbər haqqında referat hazırlayın.

Qiymətləndirmə meyarları: qiymətləndirmə, şərh etmə

Təlim məqsədinə uyğun olaraq qiymətləndirmə dərsin hər mərhələsində həyata keçirilir. Bu zaman qiymətləndirmə qaydalarına uyğun olaraq əvvəlcədən təqdim edilmiş meyarlar əsasında aparılır. Şagirdlərin bilik və bacarıqlarının dörd səviyyə əsasında qiymətləndirməli olduğunuzu unutmayın. Bu səviyyələr meyar uyğun həyata keçirilməlidir. Bu səviyyələr ən zəif bacarığa malik olan şagirddən tutmuş ən bacarıqlı şagirdə görə dəyişə bilər. Qiymətləndirmə zamanı özünüqiymətləndirmə vərəqlərindən də istifadə edə bilərsiniz.

LAYIHƏ

QƏRBİ AVROPA

Hlodviq, Frank krallığı, Karl Martel, Böyük Karl, Verden müqaviləsi, Vikinq yürüşləri, feodalizm

Standartlar:

1.1.2. Ölkələrdə baş verən oxşar sosial-iqtisadi hadisə və prosesləri zaman baxımından tarixi şəraitlə əlaqədə müqayisə edir və dəyərləndirir.

3.1.1. Cəmiyyətin inkişafının kapitalizməqədərki dövründə dövlətlərin (Afrika ölkələri, Asiya, Avropa və Amerikanın aparıcı dövlətləri) yaranması və inkişafı prosesini, geosiyasi dəyişiklikləri izah edir.

Təlim məqsədləri.

1. V-XI əsrlərdə Qərbi Avropada baş verən oxşar sosial-iqtisadi hadisə və prosesləri zaman baxımından tarixi şəraitlə əlaqədə müqayisə edir və dəyərləndirir.

2. Cəmiyyətin inkişafının feodalizm dövründə Qərbi Avropa dövlətlərinin yaranması və inkişafı prosesini, geosiyasi dəyişiklikləri izah edir.

Təlim forması. Böyük qruplarla iş

Təlimüsulları: Beyin həmləsi, ardıcıl suallar, "X-O" üsulu.

Dərsin gedişi

Motivasiya: Birinci üsul: Mövcud dərs üçün motivasiya qurmaq üçün lövhədən Qərbi Avropanın xəritəsini asıb "beyin həmləsi" üsulundan istifadə etməklə şagirdlərə aşağıdakı sualları ünvanlaya bilərsiniz.

- Gördüyünüz xəritə hansı ərazidir?
- Bu ərazidə eramızdan əvvəl hansı dövlətin olduğunu xatırlayırsınız?
- Qədim Roma dövlətinin sonu nə oldu?
- Necə oldu Qərbi Roma dövləti süqut etdi?

Verilən cavabları formalaşdırıb tədqiqat sualını elan edə bilərsiniz.

İkinci üsul: Motivasiyanı mövcud dərsliyin 6-cı mövzusunə (Avropa Hun dövlətinə) istinadən qurmaq olar. Bu zaman verəcəyiniz sualların hunların Avropaya köçü, Attila, Kataloun döyüşü və bu kimi hun – Avropa əlaqələrinə dair olması məqsədamüvafiqdir. Verəcəyiniz sualların cavabları alınandan sonra fikirləri ümumiləşdirib dərsin növbəti mərhələsinə keçid ala bilərsiniz.

Tədqiqat sualı: V-XI əsrlərdə Qərbi Avropada feodal münasibətləri necə yaranıb inkişaf etdi?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat sualına cavab tapmaq üçün ardıcıl suallar üsulu ilə dərsin keçilməsini tövsiyyə edərdik. Bu zaman mətni abzaslara bölərək hər abzası bir şagirdə ucadan oxudub digər bir şagirdi bir növ ona appanent təyin edirsiniz. Abzasın oxunması bitdikdən sonra appanent şagird mətni oxuyana oxuduğu abzasdan bir və ya bir neçə sual verir, birinci şagird onun sualını cavablandırır. Sonra sual verən şagird oxumağa davam edir, ikinci isə oxunan abzasdan ona sual verir. Bu üsulun tətbiqi ilə şagirdlərdə ünsiyyət, mətnlə müstəqil işləmək, oxuyub analma verdişləri ilə yanaşı sual qoymaq, sualı cavablandırmaq, müstəqil düşünmək kimi idraki bacarıqlar formalaşdırmaq mümkündür.

Ardıcıl suallar üsulu ilə dərsin keçilməsi nəticəsində dərsin tədqiqatın aparılması mərhələsində məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi mərhələsi də həyata keçirilmiş olur.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Müzakirə başa çatdıqdan sonra nəticələr ümumiləşdirilir. Siz aşağıdakı yönəldici suallar vasitəsi ilə tədqiqat sualına cavab ala bilərsiniz. Sualları əvvəlcədən hazırlaya bilərsiniz və ya dərslikdəki suallardan istifadə edə bilərsiniz

- Frank dövləti necə yarandı?
- Alaman cəmiyyəti necə yarandı?
- Sizcə nəyə görə Frank imperatoru Karla böyük deyirdilər?
- Puatye döyüşü nə ilə nəticələndi?
- V-XI əsrlərdə Qərbi Avropada hansı oxşar sosial-iqtisadi hadisələr baş verdi?
- V-XI əsrlərdə Qərbi Avropada baş verən oxşar sosial-iqtisadi hadisə və prosesləri necə dəyərləndirmək olar?
- Hakimiyyəti möhkəmləndirmək məqsədi ilə dini amildən istifadəni necə dəyərləndirirsiniz?
- Vikinqlərin Avropanı işğal etməsinə hansı amillər şərait yaratdı?
- Qərbi Avropadakı yeni sosial nizamı necə dəyərləndirərdiniz?

Yaradıcı tətbiqetmə: Bu zaman şagirdlərə əvvəlki mövzuların tədrisi zamanı istifadə edilən "X-O" oyunu xatırladan üsulu təklif edə bilərsiniz. Bunun üçün ilk növbədə şagirdlərə aşağıdakı kimi bir vərəq paylamağınız vacibdir.

1	2	3
4	5	6
7	8	9

Vərəqlər paylandıqdan sonra şagirdlərə bildirirsiniz; indi sizə bir cümlə səsləndirəcəyəm. Əgər siz o cümlənin doğru olduğunu fikirləşirsinizsə onda sizə verdiyim cədvəlin birinci xanasına böyük bir "0" işarəsini çəkin. Yox əgər sizə səsləndirdiyim cümlə sizin fikrinizcə səhvdirsə onda cədvəlin birinci xanasına böyük bir "X" işarəsi çəkin. (lövhədə və ya şagirdlərə payladığınız vərəqlərin altında "Səhv cavbı yerində -X, düz cavab yerində -O yazın" məlumatını qeyd etsəz yaxşı olar.) Beləcə siz onlara 9 cümlə səsləndirməli və hər cümlədən sonra şagirdlərin cədvəl üzərində müvafiq qeyd aparmalarını istəməlisiniz. Səsləndirdiyiniz cümlələrin 4-ü səhv, 5-i isə düz (və ya əksinə-buna siz özünüz qərar verməlisiniz) olamlıdır.

Şagirdlərə səsləndirəcəyiniz cümlələr aşağıdakı formada olmalıdır:

- İspaniya və İtaliyanı işğala etdilər –vestqotlar.
- Frank krallığını yaratdı –Karl.
- Vassal feod alan şəxsə deyirdilər.

LAYIHƏ

- Şimali Amerikaya gedib çıxmışdılar –qallar.
- Roma imperiyasından sonra ilk dəfə Qərbi Avropanı yenidən İngiltərə birləşdirdi.
- Ərəblərin Avropaya irəlləməsinin qarşısı Puatye döyüşündə alındı.
- Frank imperiyası parçalandı -800 cü ildə.
- IX əsrə qədər Avropada rəsmi dil latın dili idi.
- Alman cəmiyyətində cinayətə görə ödənen ödənişlər sosial statusa görə dəyişirdi.

Səsəndirdiyiniz cümlələrə şagirdlər tərəfdən doğru cavab verilsə cədvəliniz aşağıdakı formada doldurulacaq:

Ev tapşırığı.

Dərslidə verilmiş şəkillər əsasında orta yüzillikdə Avropada mövcud sosial təbəqələr və onların həyat tərzini sözlə təsvir edin.

Qiymətləndirmə meyarları: İzah etmə, dəyərləndirmə.

Təlim məqsədlərinə uyğun olaraq aparılan qiymətləndirmə dərslin bütün mərhələlərində həyata keçirilə bilər. Bu zaman qiymətləndirmə qaydalarına uyğun olaraq siz öz sinfinizin şagirdlərinə səviyyələr yazı bilərsiniz.

1 0	2 X	3 0
4 X	5 X	6 0
7 X	8 0	9 0

BİZANS

Şərqi Roma, "Qızıl körpü", Yustinian, "Yustinian məcəlləsi"

Standartlar.

1.1.3. Ölkələrdə baş verən oxşar mədəni hadisə və prosesləri baş verdiyi tarixi zamanla əlaqədə dəyərləndirir.

2.1.1. Müxtəlif tarixi dövrlərdə ölkələrin və xalqların sosial-iqtisadi və mədəni həyatında baş verən dəyişiklikləri məkan baxımından qiymətləndirir.

Təlim məqsədləri.

1. Bizansda baş verən oxşar mədəni hadisə və prosesləri baş verdiyi tarixi zamanla əlaqədə dəyərləndirir.

2. Müxtəlif tarixi dövrlərdə Bizansın sosial-iqtisadi həyatında baş verən dəyişiklikləri məkan baxımından qiymətləndirir.

Təlim forması. Böyük qruplarla iş

Təlim üsulları. Beyin həmləsi, akvarium, krossvord qurma

Dərsin gedişi.

Motivasiya: Lövhədə Qədim Roma imperiyasının xəritəsi göstərilir və yönləndirici suallarla müraciət edilir.

- Roma imperiyası nə zaman parçalandı?
- Coğrafi baxımdan o hansı hissələrdən ibarət idi?
- Şərqi Roma imperiyası necə adlanırdı?

Şagirdlərdən "Qərbi və Şərqi Roma", "Balkan yarımadası", "Bizans" anlayışlarını alandan sonra Bizans imperiyasının hansı qitələrdə yerləşdiyini, üç qitədə yerləşən dövlətin necə idarə olunduğuna dair qısa məlumat verdikdən sonra dərsin növbəti mərhələsinə keçid edə bilərsiniz.

Tədqiqat sualı: Bizans imperiyası tarixin yaddaşında necə qaldı?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqatın aparılmasını böyük qruplarla iş formasında aparılmasını tövsiyyə edərdik. Bu zaman siz akvarium metodundan yararlana bilərsiniz. Bu iş üsulu üçün siz sinifi iki dairəyə -iç və çöl dairələrinə bölüb iç dairəyə müəyyən vaxt müddətində müəyyən bir problemin müzakirəsini tapşırıla bilərsiniz. Sonra akvarium dərs üsulunun qaydalarına uyğun olaraq dairədəki şagirdlər yerlərini dəyişib müzakirəni davam etdirməlidir. Müzakirə üçün aşağıdakı tapşırıqlardan istifadə edə bilərsiniz.

- "Qızıl körpü" anlayışını necə qiymətləndirərdiniz?
- Bizansın "qızıl əsrini" necə dəyərləndirərdiniz?
- Necə oldu Bizans imperiyası tənəzzül etdi?
- Bizans imperiyası tarixin yaddaşında necə qaldı?

"Akvariumda" iş zamanı əslində dərsin məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi mərhələsinə də həyata keçirmiş olursuz. "Akvariumda" iş üçün ayrılmış vaxt bitdikdən sonra dərsin növbəti mərhələsinə həyata keçirin.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Dərsin sonunda əldə olunan nəticələri müəyyən edin. Yardımçı suallar kimi aşağıdakı suallardan istifadə edə bilərsiniz.

- Bizans imperiyası necə yarandı?
- Bizansda imperator hakimiyyətini necə qiymətləndirmək olar?
- Konstantinopol haqqında mənbədə verilən məlumatları dərslikdə yazılanlarla necə təsdiq etmək olar?
- Sizcə "Yustinianın məəcəlləsi"nin dövrün digər qanunlarından fərqi nədə ola bilərdi?
- İmperator Yustinianın Bizans tarixində oynadığı rolu necə qiymətləndirərdiniz?
- Xarici müdaxilənin Bizans tarixinə təsirini necə dəyərləndirmək olar?

Beləliklə, şagirdlər "Akvarium"da olan zaman və sizin onlarla apardığınız sual -cavab nəticəsində əldə etdikləri biliklərlə Bizansda baş verən oxşar mədəni hadisə və prosesləri baş verdiyi tarixi zamanla əlaqədə dəyərləndirməyi, müxtəlif tarixi dövrlərdə Bizansın sosial-iqtisadi və mədəni həyatında baş verən dəyişiklikləri məkan baxımından qiymətləndirməyi bacaraçaqlar.

LAYIHƏ

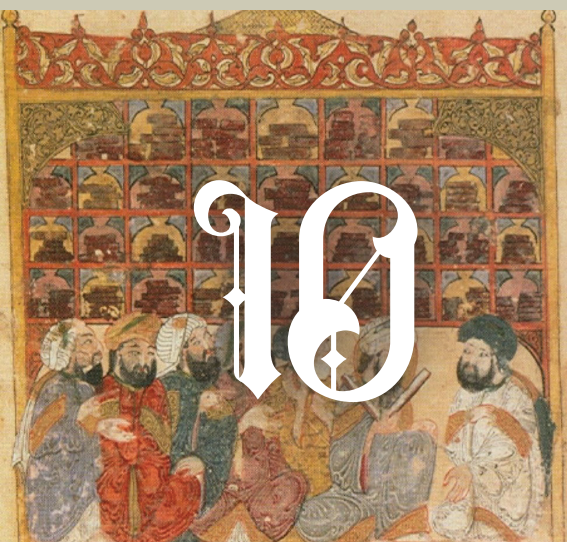
Yaradıcı tətbiqetmə: Bu mərhələdə şagirdlər öyrəndiklərini yaradıcı şəkildə reallaşdırırlar. Bunun üçün şagirdlərə mətndən əldə etdiyiniz məlumatlar əsasında 7-8 sözdən ibarət krosso-vord qurmağı tapşırıq kimi verə bilərsiniz.

Ev tapşırığı.

Xəritə əsasında XII əsrə qədər Bizansın hansı torpaqları itirməsini müəyyənləşdirin.

Qiymətləndirmə meyarları: dəyərləndirmə, qiymətləndirmə.

Qiymətləndirmə meyarlara əsasən səviyyələrə görə aparılır. Bu proses dərs izləməsi nəticəsində baş verməlidir. Bu mərhələ zamanı siz müxtəlif suallar verməklə də təlim prosesində izləmiş olduğunuz şagirdin hansı meyara cavab verdiyini dəqiqləşdirə və qiymətləndirə bilərsiniz.

MƏDƏNİYYƏT

Orxon-Yenisey abidələri, Bilik evi, İbn Sina,
Paytaxt xəbərləri, Bizans memarlığı

Standartlar.

5.1.1. Aqrar (ənənəvi) və sənaye cəmiyyətlərinin mədəniyyətlərin inkişafına təsirini izah edir.

5.1.2. Aqrar (ənənəvi) və sənaye cəmiyyətlərinin mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası əlaqələrə təsirini əsaslandırır.

5.1.3. Aqrar (ənənəvi) və sənaye cəmiyyətlərinin mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası əlaqələrə təsiri ilə bağlı referat və məruzələr hazırlayır

Təlim məqsədləri:

1. Aqrar cəmiyyətin mədəniyyətlərin inkişafına təsirini izah edir.

2. Aqrar cəmiyyətin mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası əlaqələrə təsirini əsaslandırır.

3. Aqrar cəmiyyətin mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası əlaqələrə təsiri ilə bağlı referat hazırlayır

Təlim formaları: Böyük qruplarla və cütlərlə iş

Təlim üsulları: Anlayışın çıxarılması, "iki həqiqət və bir yalan", Venn diaqramı

Dərsin gedişi.

Motivasiya: Mövcud dərs üçün sizə motivasiya qurmağın bir neçə yolunu təklif edirik:

Birinci üsul: Anlayışın çıxarılması, üsulundan istifadə etməklə şagirdləri dərsə motivə edə bilərsiniz. Bunun üçün lövhədə aşağıdakı formada dairələr cızmalısınız. Bunun ardınca açar sözləri səsləndirib şagirdlərə aşağıdakı sualla müraciət edin:

- Gördüyünüz bu ifadələri birləşdirən ümumi cəhət nədir? Yəni bu sənət sahələri nəyin tərkib hissəsidir?

Səsləndirdiyiniz izahlar bitdikdən sonra mərkəzdəki sualın cavabını şagirdlərin köməyi ilə elan edin.

İkinci üsul: Motivasiya qurmaq üçün şagirdlərə bir həzin musiqi səsləndirib və onlara aşağıdakı suallarla müraciət edə bilərsiniz.

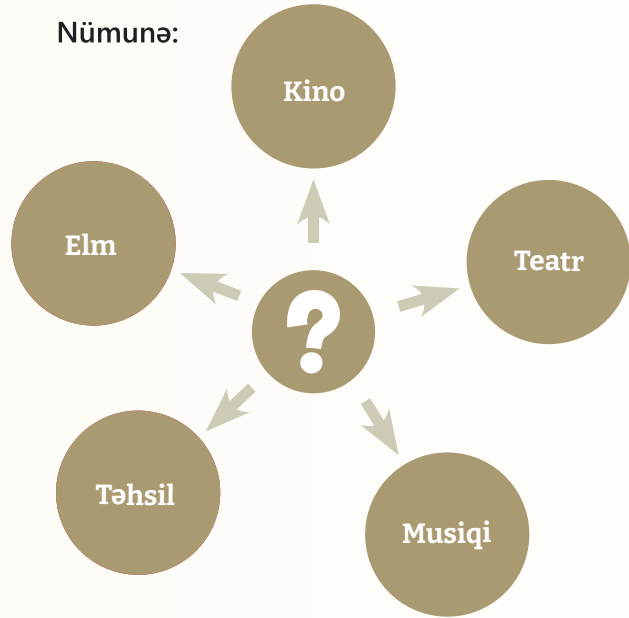
- Dinlədiyiniz nədir?
- Daha geniş düşünsək buna musiqidən savayı daha hansı adı vermək olar?

Veriliş cavabları ümumiləşdirdikdən sonra şagirdlərə tədqiqat sualını elan edə və dərsin növbəti mərhələsinə keçə bilərsiniz.

Tədqiqat sualı: Aqrar cəmiyyətin hakim olduğu dövrdə mədəniyyət necə inkişaf etdi?

Nümunə:

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqatın

aparılmasını cütlərlə iş formasında "iki həqiqət və bir yalan" üsulu ilə həyata keçirilməsini tövsiyyə edərdik. Çox sadə və yarışmanı xatırladan bu dərs metodu şagirdləri həddən artıq dərsə maraqlandıracaqdır. Sınıf cütlərə böləndən sonra hər cütə bir mövzu verib onlara növbəti tapşırığı verin:

- Bu mövzu haqqında üç fikir yazın.
- Yazdığınız bu üç fikirdən ikisi doğru, biri isə yalan olmalıdır. Bu zaman yalan doğruya bənzəməli, doğru fikirlər isə bir qədər qəribə görünməlidir.
- Yazdığınız fikirlər kitab cümləsi olmasın.

Təlim üsuluna uyğun olaraq qruplara aşağıdakı tapşırıqları verə bilərsiniz.

I cüt. Türk xalqlarının islamaqədərki mədəniyyəti haqqında fikirlərinizi yazın:

1. _____
2. _____
3. _____

II cüt. Türk xalqlarının islam dövrü mədəniyyəti haqqında fikirlərinizi yazın:

1. _____
2. _____
3. _____

LAYIHƏ

<p>III cüt. Antik dövr mədəniyyətinin öyrənilməsinə dair fikirlərinizi yazın:</p> <p>1. _____</p> <p>2. _____</p> <p>3. _____</p>	<p>IV cüt. Memarlıq haqda fikirlərinizi yazın:</p> <p>1. _____</p> <p>2. _____</p> <p>3. _____</p>
<p>V cüt. İncəsənət haqqında fikirlərinizi yazın:</p> <p>1. _____</p> <p>2. _____</p> <p>3. _____</p>	<p>VI cüt. Bizans mədəniyyəti haqqında fikirlərinizi yazın:</p> <p>1. _____</p> <p>2. _____</p> <p>3. _____</p>
<p>VII cüt. Ərəb xilafətinin yaranmasının mədəniyyətin inkişafına təsiri haqqında fikirlərinizi yazın:</p> <p>1. _____</p> <p>2. _____</p> <p>3. _____</p>	<p>VIII cüt. Xilafət dövründə məktəblər haqqında fikirlərinizi yazın:</p> <p>1. _____</p> <p>2. _____</p> <p>3. _____</p>
<p>IX cüt. Avropada təhsil haqqında fikirlərinizi yazın:</p> <p>1. _____</p> <p>2. _____</p> <p>3. _____</p>	<p>X cüt. Elmi ixtiralar haqqında fikirlərinizi yazın:</p> <p>1. _____</p> <p>2. _____</p> <p>3. _____</p>

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Cütlərə hazırlaşmaq üçün ayrılmış vaxt bitdikdən sonra hər bir cüt təqdimatını edir. Hər cüt təqdim edilən bu üç fikirlərdən hansının səhv olduğunu təxmin etməlidir. Müzakirələr zamanı özünüzdən də dərslərin məqsədinə söykənəcək üç fikir söyləməyiniz (təbii ki ikisi doğru, biri yalan) məqsədamüvafiq olardı. Bu həm sizin qarşınıza qoyduğunuz məqsədə çatmağa, həm də şagirdlərə dərslərin üsulunun tələblərinə uyğun olaraq doğru və yanlış fikirlərin necə formalaşdırılmalı olduğunu nümunə əsasında göstərmiş olar.

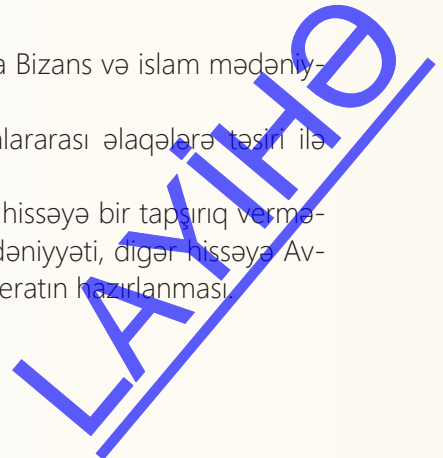
Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Cütlərin təqdimatları ilə dərslərin məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi bitdikdən sonra siz dərslərin yekunlaşdırmaq üçün şagirdlərə aşağıdakı suallara müraciət edə bilərsiniz. Bu zaman dərslərdə verilmiş suallardan istifadə etmək olar.

- Orxon-Yenisey abidələrinin türk xalqlarının tarixinin öyrənilməsi baxımından nə kimi əhəmiyyəti vardır?
- İslam dininin təhsilin inkişafındakı rolu nədən ibarət olmuşdur?
- Antik dövr mədəniyyətinə maraq göstərilməsi nədən irəli gəlirdi?
- Sizcə türk-islam dünyasında elmi tərəqqinin səbəbləri nə ola bilərdi?
- Sizcə Avropada mədəni tənəzzülün səbəbləri nə ola bilərdi?
- Dövrün hansı alimini daha çox qiymətləndirərdiniz? Fikrinizi əsaslandırın.
- Dövrün hansı ixtirasını daha çox qiymətləndirərdiniz? Fikrinizi əsaslandırın.
- Sizcə orta əsrlərdə Avropada əsasən din xadimlərinin savadlı olmasının səbəbləri nə ola bilərdi?

Yaradıcı tətbiqetmə: Bu mərhələdə şagirdlərə Venn diaqramında Bizans və islam mədəniyyətinin müqayisə edilməsi tapşırığını verin.

Ev tapşırığı: Aqrar cəmiyyətin mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası əlaqələrə təsiri ilə bağlı referat hazırlayın.

Qeyd: ev tapşırığını verərkən sinifin müəyyən hissələrə bölüb hər hissəyə bir tapşırıq verməyiniz məqsədamüvafiq olardı. Məsələn –bir hissəyə türk xalqları mədəniyyəti, digər hissəyə Avropa mədəniyyəti, başqa bir hissəyə isə islam mədəniyyəti ilə bağlı referatın hazırlanması.

BÖYÜK SƏLCUQ DÖVLƏTİ

Qınıq boyu, Səlcuq bəy, Sultan Toğrul, Malazgird döyüşü, Məlikşah

Standartlar

1.1.4. Dünyada və Azərbaycanda baş verən hadisə, proses və təzahürlər arasında əlaqələri tarixi zaman baxımından izah edir.

4.1.1. Tarixi şəxsiyyətləri (II Ramzes, Hamurapi, II Kir, I Dara, İsgəndər, Yuli Sezar, Konstantin, Attila, Məhəmməd Peyğəmbər, Böyük Karl, Alp Arslan, Çingiz xan, II Mehmet Fateh, Əmir Teymur, Sultan Süleyman Qanuni, Şah İsmayıl, I Təhmasib, IV İvan) mənsub olduqları dövlətlərin mənafeyi baxımından qiymətləndirir.

Təlim məqsədləri.

1. Yaxın Şərqdə və Azərbaycanda baş verən hadisə, proses və təzahürlər arasında əlaqələri tarixi zaman baxımından izah edir.

2. Sultan I Toğrulu və Alp Arslanı Səlcuq dövlətinin mənafeyi baxımından qiymətləndirir.

Təlim forması. Böyük qruplarla iş

Təlim üsulları: Anlayışın çıxarılması, "tərcüməçi" üsulu

Dərsin gedişi

Motivasiya: Birinci üsul: Mövcud dərsə motivasiya qurmaq üçün "Alparslan Böyük Selcuklu" və ya "Uyanış: Böyük Selcuklu" filmlərindən bir kadr şagirdlərə izlədə və onlara aşağıdakı suallarla müraciət edə bilərsiniz.

- İzlədiyiniz kadrlardan sizə nə aydın oldu?
- Sizcə bu kadrlarda kimlərdən bəhs edilir?
- Sizcə keçəcəyimiz dərs hansı dövlətə aid ola bilər?

Alacağınız cavabları ümumiləşdirib, tədiqat sualınızı elan edib yeni dərsə başlaya bilərsiniz.

İkinci üsul: Motivasiyanın bir formasını anlayışın çıxarılması dərs üsulu ilə həyata keçirə bilərsiniz. Bunun üçün lövhədə bir dairə cızıb onun ortasına böyük bir sual işarəsi qoymalısınız. Daha sonra çəkdiyiniz "oxların" köməyi ilə bir neçə yerdən dairəyə izahlar və ya suallar qoymalısınız. Saat əqrəbi istiqamətində səsləndiriyiniz izah və (sizcə söhbət kimlərdən gedir?) sualdan sonra mərkəzdəki sualın cavabını şagirdlərə bildirə bilərsiniz.

LAYIHƏ

Tədqiqat sualı: Sultan I Toğrul və Alp Arslan Səlcuq dövləti tarixində hansı rolu oynadı?

Tədqiqatın aparılması: "Tərcüməçi" üsulunun köməyi ilə kiçik qruplarla iş formasında dərsin qurulmasını təklif edərdik. Bu zaman şagirdlərə mənbələrdən hissələr verib onlara bu mənbəni öz sözləri ilə izahlı şəkildə nəql etmək tapşırığını vermək olar. Dərsin keçilməsini bütünlüklə mənbələr əsasında mümkün olmadığını nəzərə alaraq hər qrupa bir xırda mənbə ilə işləməklə yanaşı digər tapşırıqların verilməsi də məqsədamüvafiqdir.

I qrup.

Tapşırıq 1. Dərsliyin 68-ci səhifəsindəki mənbəni öz sözlərinizlə izah edin.
Tapşırıq 2. Sultan Məlikşahın hakimiyyəti dövrünü qiymətləndirin.

II qrup.

Tapşırıq 1. Dərsliyin 69-cu səhifəsindəki mənbəni öz sözlərinizlə izah edin.
Tapşırıq 2. Sultan Alp Arslanın hakimiyyəti dövrünü qiymətləndirin.

III qrup.

Tapşırıq 1. Dərsliyin 72-ci səhifəsindəki mənbəni öz sözlərinizlə izah edin.
Tapşırıq 2. Sultan I Toğrulun hakimiyyəti dövrünü qiymətləndirin.

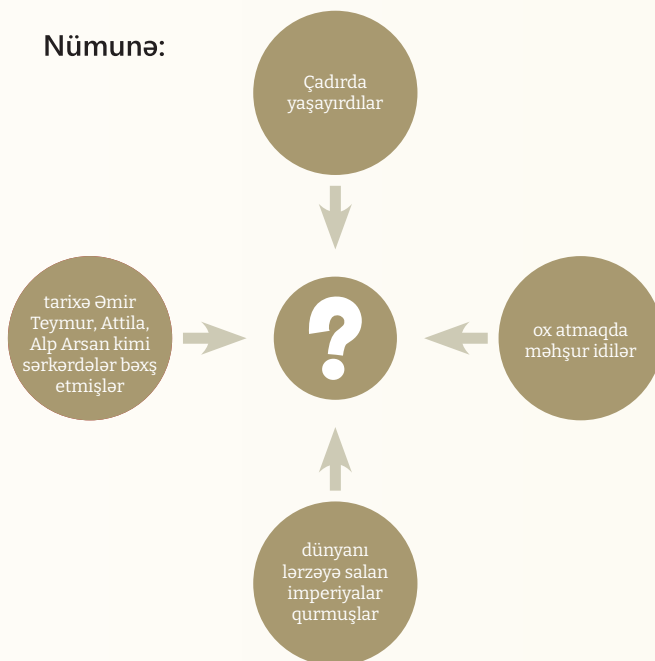
IV qrup.

Tapşırıq 1. Dərsliyin 70-ci səhifəsindəki mənbəni öz sözlərinizlə izah edin.
Tapşırıq 2. Çağrı və Toğrul bəyin fəaliyyətin qiymətləndirin.

Məlumatın müadiləsi və müzakirəsi. Qruplara verilən tapşırıqlar bitdikdən sonra onun müadiləsi və müzakirəsi mərhələsini həyata keçirməyiniz zəruridir. Şagirdlərin cavabları diqqətlə dinlənir, müzakirə olunur və əlavələr edilir. Səhv nəticələrin səbəbləri araşdırılır, dağınıq faktlar arasında əlaqə yaradılır, şagirdlərin düşüncəsi lazımi istiqamətə yönəldilir və yeni biliklər sistemləşdirilir. Müzakirələr zamanı bütün sinif şagirdlərinin fəallığının təmin olunması vacibdir. Şagirdlərin müzakirələrdə fəal iştirakı sizə nəticələrin alınmasında yardımçı olar.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Dərsin bu mərhələsində əldə olunan nəticələri müəyyən edin. Qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün siz yardımçı suallardan istifadə etməli olarsınız. Yardımçı suallar kimi aşağıdakı suallardan istifadə edə bilərsiniz. Bu zaman sizə dərslikdəki suallar da kömək edə bilər.

Nümunə:

- Dərs əsnasında Səlcuqların Azərbaycanla hansı bağlılıqlarını gördüz?
- Səlcuq dövləti necə yaradıldı?
- Sultan I Toğrulun Tiflisi, Anini və Qarsı tutmasının Azərbaycan üçün hansı əhəmiyyəti ola bilərdi?
- Malazgird döyüşünün səlcuqlar üçün əhəmiyyəti nə oldu?
- Sizcə I Məlikşahın islahatlar keçirməsinin nəticəsi nə oldu?
- Sizcə Böyük Səlcuq dövlətinin süqutu səbəbləri nə idi?
- Böyük Səlcuq imperiyasının süqutunun Azərbaycan üçün hansı əhəmiyyəti oldu?

Ev tapşırığı.

Böyük Səlcuq sultanı Alp Arslana dair teferat hazırlayın.

Qiymətləndirmə meyarları: izah etmə, qiymətləndirmə.

Şagirdlərin qiymətləndirilməsi sizin dərs izləmənin nəticəsində baş verməlidir. Bu mərhələ zamanı siz müxtəlif suallar verməklə də təlim prosesində izləmiş olduğunuz şagirdin hansı meyara cavab verdiyini dəqiqləşdirə və əvvəlcədən müəyyənləşdirdiyiniz səviyyələr üzrə qiymətləndirə bilərsiniz.

OSMANLI İMPERİYASI

Osman qazi, Sultan I Murad, Ankara döyüşü, Qayı boyu, Konstantinopolun fəthi

Standartlar.

Standartlar.

2.1.2. Dünya ölkələrində baş verən geosiyasi dəyişiklikləri müxtəlif formalarda (xəritə, sxem, cədvəl) təqdim edir.

4.1.1. Tarixi şəxsiyyətləri (II Ramzes, Hamurapi, II Kir, I Dara, İsgəndər, Yuli Sezar, Konstantin, Attila, Məhəmməd Peyğəmbər, Böyük Karl, Alp Arslan, Çingiz xan, II Mehmet Fateh, Əmir Teymur, Sultan Süleyman Qanuni, Şah İsmayıl, I Təhmasib, IV İvan) mənsub olduqları dövlətlərin mənafeyi baxımından qiymətləndirir.

Təlim məqsədləri.

1. Osmanlı dövlətində baş verən geosiyasi dəyişiklikləri cədvəl formasında təqdim edir.
2. Tarixi şəxsiyyətləri Osmanlı dövlətinin mənafeyi baxımından qiymətləndirir.

LAYIHƏ

Təlim forması. Böyük qruplarla, fərdi iş

Təlim üsulları. Beyin həmləsi, "əgər mən təbiət hadisəsi olsaydım", mətnə əsasən cədvəlin doldurulması

Dərsin gedişi.

Motivasiya: Motivasiya kimi siz şagirdlərə YouTube-dan (<https://youtu.be/bJG-VUWno0>) yüklədiyiniz Bursanın fəthindən bəhs edən filmin ilk dəqiqələrini nümayiş etdirə bilərsiniz. Sonra şagirdlərə aşağıdakı və ya o suallara oxşar sualları verib dərsin motivasiyasını qura bilərsiniz.

- Gördüyünüz kadrlar sizə nə deyir?
- Kadrlarda nədən bəhs edilirdi?
- Sizcə bu günkü dərsimiz hansı dövlətdən bəh edər?

Alınan cavabları ümumiləşdirib, lazımı məcraya yönəldib tədqiqat sualını elan edə bilərsiniz.

Tədqiqat sualı: Osmanlı sultanlığı necə qüdrətli imperatorluğa çevrildi?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqatın aparılmasını fərdi iş formasında aparılmasını tövsiyə edərdik. Tədqiqat sualı elan olunandan sonra "əgər mən təbiət hadisəsi olsaydım" (bu üsulun adı şərtidir) təlim üsulundan istifadə etməklə dərsinizi qura bilərsiniz. Bunun üçün məsləhət olar ki şagirdlərə aşağıdakıları bildirəsiniz:

- Sizə verdiyim tapşırıqda yarımçıq bir cümlə yazılıb. Hər kəs ona verilən cümləni tamamlasın. Fikrinizi 2-3 cümlə ilə də tamamlaya bilərsiniz.
- Sizə verilən tapşırığı yerinə yetirmək üçün 2 dəqiqə vaxt verirəm.

Şagirdlərə verəcəyiniz vaxt nisbidir. Bunu sinifin səviyyəsinə və cari dərs planlaşdırılmasına uyğun olaraq artır və ya azalda bilərsiniz. Şagirdlərdən birini ekspert təyin edin (ilk dərslərdə ekspert qismində özünüz çıxış etsəz daha yaxşı olar). Ekspertə təkrar olunmayan bütün fikirləri qeydə almaq tapşırığını verin.

Bu zaman şagirdlərə tədqiqat üçün aşağıdakı tapşırıqları verə bilərsiniz. Bir tapşırığın bir neçə şagirdə verməli olduğunuz qaçılmazdır. Bunun özü belə dərsin daha canlı, maraqlı alınmasına, qarşınıza qoyduğunuz məqsədə çatmağınıza yardım edər.

Qeyd: mövcud paraqrafda mənbələrin sayı çoxdur. Bəzən elə olur ki şagirdlər mənbələrə elə də əhəmiyyət vermirlər. Bu üzdən də onlara mənbələrə xüsusi diqqətlə yanaşmağı tapşırmağınız yaxşı olardı. Şagirdlər verilmiş mənbələrə xüsusi önəm verməsi onlar tərəfdən mövzunun tam mənimsənilməsinə gətirib çıxarar.

Tapşırıq № 1.

Əgər mən Ərtoğrul olsaydım _____

Tapşırıq № 2.

Əgər mən Qayı boyu bəyi olsaydım _____

Tapşırıq № 3.

Əgər mən Osman Qazi olsaydım _____

Tapşırıq № 4.

Əgər mən Orxan Qazi olsaydım _____

Tapşırıq № 5.

Əgər mən Bizans imperatoru olsaydım _____

Tapşırıq № 6.

Əgər mən I Murad olsaydım _____

Tapşırıq № 7.

Əgər mən I Bəyazid olsaydım _____

Tapşırıq № 8.

Əgər mən II Mehmet olsaydım _____

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Dərsin tədqiqat mərhələsinə ayrılmış vaxt bitdikdən sonra məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi mərhələsinə həyata keçirin. Bu mərhələdə müəyyən edilmiş zaman ərzində şagirdlər cavabları hazırlayaraq təqdim edirlər. Cavablar diqqətlə dinlənir. Təyin etdiyiniz ekspert qeydlərini aparır. Bütün şagirdlərin cavabları dinləndikdən sonra ekspert əldə edilmiş nəticələri şərh edir. Dərsin bu mərhələsi bitəndən sonra mövbəti mərhələyə keçid ala bilərsiniz.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Qarşıya qoyduğunuz məqsədə çatmaq, ümumiləşdirmələr aparmaq və müəyyən nəticələrə gəlmək üçün şagirdlərə suallar verməniz yaxşı olardı. Verəcəyiniz sualları əvvəlcədən hazırlamağınız məqsədamüvafiqdir. Bu zaman dərslikdəki suallardan da istifadə edə bilərsiniz.

- Ərtoğrul bəyin Bizans hüduqlarında möhkəmlənə bilməməsinin səbəbləri nə idi?
- Osmanlı dövləti necə yarandı?
- Sizcə Osman bəylə Bizans feodallarının münasibətlərinin pisləşməsinin səbəbi nə idi?
- Sizcə Anadolu Səlcuq sultanlığının Osman Qazinin fəthlərini dəstəkləməsi nədən irəli gəlirdi?
- II Mehmetin Osmanlı tarixində oynadığı rolu necə qiymətləndirərdiniz?
- Sizcə Ankara döyüşü olmasaydı osmanlılar Konstantinopulu fəth edə bilərdimi? Fikrinizi əsaslandırın.

Yaradıcı tətbiqetmə: yaradıcı tətbiqetmə kimi şagirdlərə mətnə əsasən cədvəlin doldurulmasını təklif edin. Adından görüldüyü kimi, bu üsuldən istifadə zamanı şagirdlər onlara təqdim edilən mətnə əsasən cədvəli tamamlamalıdırlar.

Hökmdarlar			
	Dövlət yaradan	Paytaxı köçürən	Konstantinopulu tutan
Tutduqları torpaqlar			
Qazandığı qələblər			
Varisi			

LAYIHƏ

Qiymətləndirmə meyarları: təqdim etmə, qiymətləndirmə.

Siz dərs izləməsi nəticəsində qiymətləndirməni meyarlar üzrə aparmalısınız. Bununla belə şagirdləri fərdi şəkildə qiymətləndirmək üçün təlim fəaliyyətini izləməyə kömək edəcək bir neçə yardımçı sual verməklə - məsələn, biz bu nəticəyə necə gəlib çıxdıq? Bütün bu hadisələrin baş verməsinə səbəb nə idi? və s. də qiymətləndirməni yekunlaşdırma bilərsiniz.

DEHLİ SULTANLIĞI

Qütbəddin Aybək, xələclər, monqol hücumları, tuğlaqilər, dövlət torpaqları

Standartlar.

1.1.3. Ölkələrdə baş verən oxşar mədəni hadisə və prosesləri baş verdiyi tarixi zamanla əlaqədə dəyərləndirir.

3.1.2. Geosiyasi dəyişikliklərin cəmiyyətin sosial-iqtisadi həyatına təsirini şərh edir.

Təlim məqsədləri:

1. Hindistanda baş verən hadisə və prosesləri baş verdiyi tarixi zamanla əlaqədə dəyərləndirir.

2. Geosiyasi dəyişikliklərin Hindistanın sosial-iqtisadi həyatına təsirini şərh edir.

Təlim formaları: Kollektiv, fərdi, cütlərlə iş

Təlim üsulları: BİBÖ, bir dəqiqə

Dərsin gedişi.

Motivasiya: Dərs üçün motivasiyanı BİBÖ üsulunu seçməklə həyata keçirə bilərsiniz. Bunun üçün lövhədə dərsə başlayanda BİBÖ cədvəlini çəkməlisiniz. Çəkilmiş cədvəl dərsin sonunadək silməyin. Çünki BİBÖ dərsin motivasiya mərhələsindən başlayaraq sonadək doldurulması zəruri olan üsullardan biridir.

Bilirəm	İstəyirəm Biləm	Öyrəndim

Cədvəli çəkildikdən sonra şagirdlərdən Hindistan, Dehli sultanlığı haqqında nə bildiklərini soruşun. Şagirdlərin keçmiş yaddaşına söykənərək bütün bildikləri BİBÖ cədvəlinin "Bilirəm" hissəsində qeyd edilməlidir. "Bilirəm" hissə doldurulduqdan sonra bir iki cümlə ilə yeni dərsə keçid edib tədqiqat sualını elan edin.

Tədqiqat sualı: XIII əsrdə Hindistanda baş verən geosiyasi dəyişikliklər ölkənin inkişafına necə təsir etdi?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat sualı elan olunduqdan sonra dərsin tədqiqatın aparılması mərhələsini reallaşdırmaq üçün "bir dəqiqə" üsulundan istifadə etmək məqsədmüvafiq olardı. Bunun üçün şagirdlərə materialla tanışlıq üçün vaxt verib onlara bu dərs üsulunun qaydalarını xatırlada (materialla tanış olmaq üçün veriləcək müddət bitdikdən sonra sizə, bir sual və ya bir cümlə bildiriləcək. Siz də öz növbənizdə səsləndirilən problemi bir dəqiqə ərzində durmadan şərh etməlisiz.) bilərsiniz. Bu üsulun tətbiqi zamanı aşağıdakı sual və tapşırıqlardan istifadə etmək məqsədmüvafiq olardı.

- Dehli sultanlığının qurulmasından əvvəl Hindistanın siyasi vəziyyətini şərh edin.
- Qütbəddin Aybəyin yeni dövlət yaratmasını necə dəyərləndirmək olar?
- Dehli sultanlığı necə quruldu?
- Qütbəddin Aybəklə Sultan Mahmud Qəznəlini fəaliyyətləri baxımında müqayisə edin.
- Şəmsəddin Eltutmuşun Dehli sultanlığında oynadığı rolu dəyərləndirin.
- Dehli sultanlığı və monqol münasibətlərini şərh edin.
- Dehli sultanlığının yüksəlişini dəyərləndirin.
- Xələclər sülaləsinin Dehli sultanlığında oynadığı rolu dəyərləndirin.
- Dehli sultanlığının zəifləməsini şərh edin.
- Dehli sultanlığının idarəedilməsini şərh edin.
- Dehli sultanlığındakı torpaq mülkiyyəti formalarını şərh edin.
- Dehli sultanlığında və eyni dövrdə Azərbaycanda mövcud olan torpaq mülkiyyəti formalarını müqayisə edin.

Qeyd: Hörmətli müəllimlər, yuxarıda verilmiş tapşırıqlar azlıq təşkil edərsə siz özünüz əlavə tapşırıqlar hazırlaya və ya eyni tapşırığı (təbii ki tam cavablandırılmayan tapşırığı) təkrarən digər şagirdə verə bilərsiniz.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Dərsin tədqiqatın aparılması mərhələsi bitdikdən sonra dərsin məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi mərhələsinə keçə bilərsiniz. Burada siz şagirdlərə əlavə olaraq sual və tapşırıqlar verə bilərsiniz. Şagirdlərin verdikləri cavablar dinlənir. Deyilən arqumentlər lövhədə qeydə alınır. Səslənmiş fikirlər müzakirə edildikdən sonra dərsin bu mərhələsini yekunlaşdırma bilərsiniz. Yaddan çıxartmaq lazım deyil, dərsin məqsədlərinə və tədqiqat sualına yönəlmiş olan sualları əvvəlcədən hazırlamalısınız.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Dərsi ümumiləşdirmək üçün siz şagirdlərə aşağıdakı ümumiləşdirici suallarla müraciət edə bilərsiniz.

- Sizcə türk dövlətlərinin Hindistana xüsusi diqqət yetirmələrinin səbəbi nə ola bilərdi?
- Sizcə monqollar Dehli sultanlığını ələ keçirsə idi ölkədə hansı dəyişikliklər baş verərdi?
- Sizcə hərbcilərə xidmət müqabilində torpaq əvəzinə maaş verilməsini nə kimi əhəmiyyəti var idi?
- Baş vəzirin dövlət idarəçiliyində oynadığı rolu necə dəyərləndirərdiniz?
- XIII əsrdə Hindistanın tarixində hansı önəmli hadisələr baş verdi? Fikrinizi əsaslandırın.
- Dehli sultanlığının qurulması Hindistanın sosial-iqtisadi həyatına hansı təsiri göstərdi?

Dərsin gedişindəki müzakirələrlə yanaşı ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması mərhələsində aparılan müzakirələr nəticəsində şagirdlər Hindistanda baş verən hadisə və prosesləri baş verdiyi tarixi zamanla əlaqədə dəyərləndirməyi, geosiyasi dəyişikliklərin Hindistanın sosial-iqtisadi həyatına təsirini şərh etməyi bacararlar.

Dərsin ümumiləşdirilməsi bitəndən sonra BİBÖ cədvəlini tamamlamağı yaddan çıxarmayın.

Yaradıcı tətbiqetmə: Bu zaman şagirdlərə cütlərlə iş formasında Dehli sultanlığının idarə etmiş sülalələrlə bağlı sxem hazırlamağı tapşırı bilərsiniz. Şagirdlərin yuxarı yaş qrupuna daxil olduqlarını nəzərə alaraq onlara sxem qurmaqda sərbəstlik verin. Bu sərbəstliyin verilməsi onların müxtəlif yaradıcılıq nümunələrinin ortaya qoymasını şərtləndirər.

Qiymətləndirmə meyarları: dəyərləndirmə, şərh etmə

Göstərilən meyarlar əsasında şagirdlərin formativ qiymətləndirməsini həyata keçirin. Bu zaman şagirdlərin səviyyələri üzrə qiymətləndirməli olduğunuzu unutmayın. Səviyyələri əvvəlcədən hazırladığınız məqsədmüvafiq olardı.

BÖYÜK MONQOL DÖVLƏTİ. QIZIL ORDU

Temuçin, monqol, bahadur, Çingiz xan, işğallar,
Böyük Yasa

Standartlar.

1.1.1. Asılı və müstəmləkə xalqlarının milli-azadlıq hərəkatını tarixi zamanla əlaqədə dəyərləndirir.

4.1.1. Tarixi şəxsiyyətləri (II Ramzes, Hamurapi, II Kir, I Dara, İsgəndər, Yuli Sezar, Konstantin, Attila, Məhəmməd Peyğəmbər, Böyük Karl, Alp Arslan, Çingiz xan, II Mehmet Fateh, Əmir Teymur, Sultan Süleyman Qanuni, Şah İsmayıl, I Təhmasib, IV İvan) mənsub olduqları dövlətlərin mənafeyi baxımından qiymətləndirir.

4.1.2. Tarixi şəxsiyyətlərin fəaliyyətinə dair məruzə və referatlar hazırlayır.

Təlim məqsədləri:

1. Asılı xalqların mübarizəsini tarixi zamanla əlaqədə dəyərləndirir.
2. Çingiz xanı Monqol dövlətinin mənafeyi baxımından qiymətləndirir.
3. Çingiz xanın fəaliyyətinə dair referat hazırlayır.

Təlim formaları: böyük və kiçik qruplarla iş

Təlim üsulları: beyin həmləsi, ardıcıl suallar, afişaların yaradılması

Dərsin gedişi

Motivasiya. Motivasiya qurmaq üçün mövzu ilə bağlı şagirdlərə "PowerPoint" proqramının köməyi ilə çöl həyatından (monqollara aid çadır, aul, köçəri maldarlıq, döyüşçü və s.) bəhs edən təqdimat hazırlayıb nümayiş etdirə və onlara aşağıdakı suallarla müraciət edə bilərsiniz:

- Gördüyünüz slaydlar sizə nə barədə məlumat verir?
- Gördüyünüz təqdimatda ən çox diqqətinizi nə cəlb etdi?
- Sizcə, bu slaydlar kimlərə aid ola bilər?

Monqollar, çöl həyatı yaşayan maldar tayfalar cavablarını (və ya bunlara oxşar cavablar) aldıqdan sonra cavabları ümumiləşdirib tədqiqat sualını elan edin.

Tədqiqat sualı: Çingiz xan dünya əhəmiyyətli imperiyanı necə qurdu?

Tədqiqatın aparılması. Tədqiqatın ardıcıl suallar üsulundan istifadə edilməsi ilə aparılması tövsiyə olunur. Mətn abzaslara bölünür, əvvəlki dərslərdə göstəriləni qayda üzrə icra edilir. Bu üsulun tətbiqi ilə şagirdlərdə ünsiyyət, mətnlə müstəqil işləmək, oxuyub analma verdişləri ilə yanaşı, sual vermək, sualı cavablandırmaq, müstəqil düşünmək kimi idraki bacarıqlar formalaşdırmaq mümkündür.

Ardıcıl suallar üsulu ilə dərsin keçilməsi dərsin məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi mərhələsi ilə tədqiqatın aparılması mərhələsi birləşdirilmiş olur.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması. Aparılan tədqiqatın ümumi nəticəsini çıxartmaq üçün bu mərhələdə siz şagirdlərə aşağıdakı suallarla müraciət edə bilərsiniz.

- Necə oldu böyük Monqol dövləti yarandı?
- Monqollarda hərbi təşkilat necə qurulmuşdu?
- "Böyük yasa"nın yaradılmasında Çingiz xanın rolunu necə qiymətləndirmək olar?
- "Böyük yasa" kimlərin mənafeyini müdafiə edirdi?
- Monqol dövlətinin yaradılmasında Çingiz xanın rolunu necə qiymətləndirmək olar?
- Çingiz xanın qısa müddət ərzində böyük bir ərazini tutması faktını necə izah edərdiniz?
- Çingiz xanın dövləti uluslara bölməsi Qızıl Ordu dövlətinin yaradılmasında hansı rol oynadı?
- Qızıl Ordu dövlətinə tabe olan ölkələrdə müstəqillik meyllərin artmasına təkan verən səbəblər hansılar idi?
- Tək çayı sahilindəki məğlubiyyət Qızıl Ordu dövlətinə hansı təsiri oldu?
- "Uqra görüşü"nin nəticəsi nə oldu?
- Qızıl Ordu dövlətinin süqutunun səbəbləri hansılar idi?

Yaradıcı tətbiqetmə. Dərsin bu mərhələsində şagirdlərdən asılı xalqların müstəmləkəçilərə qarşı mübarizəsinə dair afişa yaradılmasını istəyə bilərsiniz.

Ev tapşırığı. Çingiz xanın fəaliyyətinə dair referat hazırlayın.

Qiymətləndirmə meyarları: dəyərləndirmə, qiymətləndirmə, referat hazırlama.

Dərsin sonuncu mərhələsi olan qiymətləndirmə yuxarıda verilmiş meyarlar nəzərə alınmaqla müəyyənləşdirdiyiniz səviyyələri üzrə həyata keçirməlisiniz. Bu mərhələ zamanı siz müxtəlif suallar verməklə də təlim prosesində izləmiş olduğunuz şagirdin hansı meyarla cavab verdiyini dəqiqləşdirə bilərsiniz. Sonuncu meyar üzrə şagirdlərin qiymətləndirilməsini onlar verdiyiniz ev tapşırığının icrasından sonra həyata keçirə bilərsiniz.

TEYMURİLƏR DÖVLƏTİ

Cağatay ulusu, Barlas qəbiləsi, Teymur, sərbədarilər, Səmərqənd, fəthlər, Ankara döyüşü

Standartlar:

1.1.4. Dünyada və Azərbaycanda baş verən hadisə, proses və təzahürlər arasında əlaqələri tarixi zaman baxımından izah edir.

4.1.1. Tarixi şəxsiyyətləri (II Ramzes, Hamurapi, II Kir, I Dara, İsgəndər, Yuli Sezar, Konstantin, Attila, Məhəmməd Peyğəmbər, Böyük Karl, Alp Arslan, Çingiz xan, II Mehmet Fateh, Əmir Teymur, Sultan Süleyman Qanuni, Şah İsmayıl, I Təhmasib, IV İvan) mənsub olduqları dövlətlərin mənafeyi baxımından qiymətləndirir.

Təlim məqsədləri.

1. Əmir Teymurun Azərbaycana və digər ərazilərə hücumlarını tarixi zaman baxımından izah edir.
2. Əmir Teymurun Teymurilər dövlətinin mənafeyi baxımından qiymətləndirir.

Təlim forması. Böyük və kiçik qruplarla iş, fərdi iş

Təlim üsulları. Anlayışın çıxarılması, "iki həqiqət və bir yalan", bitməmiş cümlələr.

Dərsin mərhələləri.

Motivasiya: Şagirdlərin hafizəsi əsasında anlayışın çıxarılması metodundan istifadə edərək dərsin motivasiyasını qura bilərsiniz.

Əmir Teymur sözünü alandan sonra şagirdləri yeni dərsə kökləyib tədqiqat sualınızı elan edin.

Tədqiqat sualı: Əmir Teymur Teymurilər dövləti tarixində hansı rolu oynadı?

Tədqiqatın aparılması: "iki həqiqət və bir yalan" üsulunun köməyi ilə dərsin

Nümunə:

tədqiqatın aparılması mərhələsini həyata keçrə bilərsiniz. Bu zaman sinfi kiçik qruplara bölüb, hər qrupa bir mövzu verib onlara növbəti tapşırığı verin:

- Bu mövzuya haqqında üç fikir yazın.
- Yazdığınız bu üç fikirdən ikisi doğru, biri isə yalan olmalıdır. Bu zaman yalan doğruya bən-zəmali, doğru fikirlər isə bir qədər qəribə görünməlidir.
- Yazdığınız fikirlər kitab cümləsi olmasın.

Təlim üsuluna uyğun olaraq qruplara aşağıdakı tapşırıqları verə bilərsiniz.

<p>I qrup. Əmir Teymurun tarixi şəxsiyyət kimi qi-yimətləndirin.</p> <p>1. _____</p> <p>2. _____</p> <p>3. _____</p>	<p>II qrup. Əmir Teymurun Ön Asiyaya hücumlarını tarixi zaman baxımından izah edin:</p> <p>1. _____</p> <p>2. _____</p> <p>3. _____</p>
<p>III qrup. Teymurilər dövləti ilə Qızıl Orda qarşıdur-masını şərh edin:</p> <p>1. _____</p> <p>2. _____</p> <p>3. _____</p>	<p>IV qrup. Teymurilər dövlətinin yaradılmasında Əmir Teymurun rolunu qiymətləndirin:</p> <p>1. _____</p> <p>2. _____</p> <p>3. _____</p>

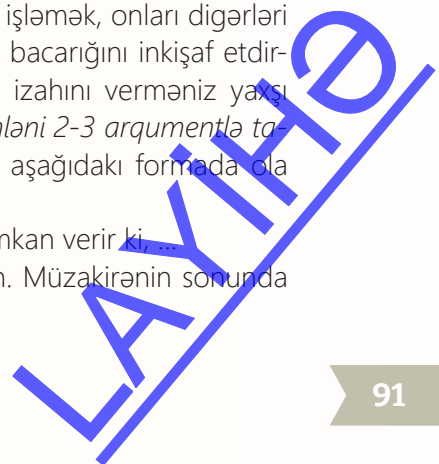
Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Tədqiqatın aparılması mərhələsi üçün nəzərdə tutdu-ğunuz vaxt bitdikdən sonra hər bir qrupun təqdimat etməsini təşkil edin. Bu zaman digər qrup-lar təqdim edilən bu üç fikirlərdən hansının səhv olduğunu təxmin etməlidir. Müzakirələr zamanı özünüzdən də dərslin məqsədinə söykənəcək üç fikir söyləməyiniz (təbii ki ikisi doğru, biri yalan) məqsədəmüvafiq olardı. Bu sizin qarşınıza qoyduğunuz məqsədə çatmağa kömək etmiş olar.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Dərsin bu mərhələsində şagirdlərə verdiyiniz yön-ləndirici suallar vasitəsi ilə dərslə yekunlaşdırıla bilərsiniz. Bunun üçün şagirdlərə aşağıdakı suallara müraciət edə bilərsiniz.

- Əmir Teymurun uğurlarının səbəbləri nə idi?
- Teymurilər dövləti necə yaradıldı?
- Sərbadarilər üsyanının Əmir Teymurun hakimiyyətə gəlməsində hansı rolu oynadı?
- Əmir Teymurun "Teymurun qanunları" adlı qanunlar toplusunu qəbul etməsinin səbəbi nə idi?
- Toxtamışın Əmir Teymurla mübarizə aparmasının səbəbi nə idi?
- Əmir Teymurun yürüşlərində iqtisadi məqsəd nə idi?
- 1402-ci il Ankara döyüşünün səbəbi nə idi?
- Teymurilər dövlətinin süqutunun səbəbləri nə idi?

Yaradıcı tətbiq etmə: Dərsin bu mərhələsində "bitməmiş cümlələr" üsulunun köməyi ilə şagird-lərə öz ideyalarının söylənilməsi formaları üzərində diqqətlə və dərinlən işləmək, onları digərləri ilə müqayisə etmək, təklif olunmuş mövzu üzrə daha sərbəst danışmaq bacarığını inkişaf etdir-mək imkanı vermiş olarsınız. Bunun üçün şagirdlərə qısaca bu üsulun izahını verməniz yaxşı olardı. "Uşaqlar indi mən sizə bir bitməmiş cümlə deyərəm və siz bu cümləni 2-3 arqumentlə tə-mamlamalısınız". Sizin şagirdlərə səsəndirəcəyiniz "bitməmiş cümlələr" aşağıdakı formada ola bilər.

- Əmir Teymur haqda informasiya bizə belə bir nəticə çıxarmağa imkan verir ki, ... Səsəndirdiyiniz cümlənin tamamlanmasını bir necə şagirddən istəyin. Müzakirənin sonunda

lazım gələcəyi halda müəllim olaraq öz fikrinizi ifadə edib şagirdlərin fikirlərini yekunlaşdırma bilərsiniz.

Qiymətləndirmə meyarları: izah etmə, qiymətləndirmə.

Yuxarıda verilmiş meyarlar əsasında, dərslərin izləməsi nəticəsində şagirdlərin qiymətləndirilməsini həyata keçirin. Bu mərhələ zamanı siz müxtəlif suallar verməklə də təlim prosesində izləmiş olduğunuz şagirdin hansı meyarla cavab verdiyini dəqiqləşdirə və əvvəlcədən müəyyənləşdirdiyiniz səviyyələri üzrə qiymətləndirə bilərsiniz.

XAÇLI YÜRÜŞLƏRİ

II Urban, Xaçlı dövlətləri, Səlahəddin Əyyubi,
Latın imperiyası, Rekonkista

Standartlar.

1.1.2. Ölkələrdə baş verən oxşar sosial-iqtisadi hadisə və prosesləri zaman baxımından tarixi şəraitlə əlaqədə müqayisə edir və dəyərləndirir.

2.1.2. Dünya ölkələrində baş verən geosiyasi dəyişiklikləri müxtəlif formalarda (xəritə, sxem, cədvəl) təqdim edir.

Təlim məqsədləri:

1. Aralıq dənizi sahili ölkələrində baş verən oxşar sosial-iqtisadi hadisə və prosesləri zaman baxımından tarixi şəraitlə əlaqədə müqayisə edir və dəyərləndirir.

2. Avropa ölkələrində baş verən geosiyasi dəyişiklikləri cədvəl formasında təqdim edir.

Təlim forması. Böyük və kiçik qruplarla iş

Təlim üsulları. Beyin həmləsi, mətnə əsasən cədvəlin doldurulması.

Dərsin gedişi.

Motivasiya: Tədris etdiyiniz dərslə motivasiya qurmaq üçün lövhədə "Quran, Tövrat, Zəbur, İncil, Avesta" sözlərini yazıb şagirdlərdən soruşa bilərsiniz.

- Bu sözləri birləşdirən ümumi cəhət nədir?

Dini kitab, müqəddəs kitab və ya din cavablarını alandan sonra növbəti sualınızı verin.

- Hansı təkallahlı dinləri tanıyırsınız?
- Sizcə Avropa ölkələrində əhalinin əsas hissəsi hansı dinə sitayiş edir?

Lazımı cavabı alandan sonra onları ümumiləşdirib şagirdlərin diqqətini feodalizm dövründə Qərbi Avropanın katolik kilsəsinə yönəldib, tədqiqat sualınızı elan edib, yeni dərsə keçid edin.

Tədqiqat sualı: Xaçlı yürüşləri Avropaya nə verdi?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat sualı elan olunandan sonra kiçik qruplarla iş formasında “mətnə əsasən cədvəlin doldurulması” təlim üsulundan istifadə etməklə dərsinizi qura bilərsiniz. Adından görüldüyü kimi bu təlim üsulu zamanı şagirdlər onlara verilən cədvəli mətnə əsasən dolduracaqlar. Qruplara tədqiqat üçün aşağıdakı tapşırıqları verə bilərsiniz.

I qrup.

	Bəhanə	Səbəb	Nəticə
Şərq ölkələrinə təşkil edilən xaç yürüşləri			

II qrup.

	Rekonkista
Mənası	
Tarixi	
İştirakçıları	
Səbəbi	
Nəticəsi	

III qrup.

Xaç yürüşləri	Tarixi	İştirakçıları	Nəticəsi
I			
II			
III			
IV			

LAYIHƏ

IV qrup.

Xristian kilsəsi	Mənası	Ziddiyyətin səbəbləri	Toqquşmaları
Katolik			
Provaslav			

Məlumatın müadiləsi və müzakirəsi. Mətnə əsasən cədvəlin doldurulması bitdikdən sonra mövzu ilə yekun müzakirə aparıb dərsin məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi mərhələsinə keçid əldə edə bilərsiniz. Burada siz şagirdlərə əlavə olaraq papanın mütləq hakimliyi, onun gəlir mənbələri, xaç yürüşlərinin səbəb və nəticə əlaqələri ilə bağlı əlavə sual və tapşırıqlar verə bilərsiniz. Şagirdlərin verdikləri cavablar dinlənilir. Deyilən arqumentlər lövhədə qeyd alınır. Səslənmiş fikirlər müzakirə edilir. Bununla da siz dərsin bu mərhələsini yekunlaşdırmış olarsınız. Yaddan çıxartmaq lazım deyil, dərsin məqsədlərinə və tədqiqat sualına yönəlmiş olan sualları əvvəlcədən hazırlamağınız vacibdir.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Dərsi ümumiləşdirmək üçün siz şagirdlərə aşağıdakı ümumiləşdirici sual və tapşırıqlarla müraciət edə bilərsiniz.

- Xaçlı yürüşlərindən papanın gözləntisi nə idi?
- Sizcə dini təbliğat siyasi məqsədlərə xidmət edə bilərmi? Fikrinizi əsaslandırın.
- Papaların Qərbi Avropada nüfuzlu olduğunu hardan görmək olar?
- Priney yarımadasında səlibçilərin uğur qazanmasının səbəbi nə idi?
- Xaçlı yürüşlərinin iqtisadi səbəbləri hansılar idi?
- Xaçlı yürüşlərinin siyasi səbəbləri hansılar idi?
- Xaçlı yürüşləri nəticəsində Qərbi Avropada hansı geosiyasi dəyişikliklər baş verdi?
- Rekonkistanı Şərqlə edilən xaçlı yürüşü ilə necə müqayisə etmək olar?
- Şərqlə edilən xaçlı yürüşlərini tarixi zaman baxımından necə dəyərləndirmək olar?

Dərsin gedişindəki müzakirələrlə yanaşı ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması mərhələsində aparılan müzakirələr nəticəsində şagirdlər Aralıq dənizi sahili ölkələrində baş verən oxşar sosial-iqtisadi hadisə və prosesləri zaman baxımından tarixi şəraitlə əlaqədə müqayisə edib və dəyərləndirməyi bacaracaqlar.

Ev tapşırığı: Səlahəddin Əyyubinin həyatı və fəaliyyəti haqqında təqdimat hazırlayın.

Qiymətləndirmə meyarları: Dəyərləndirmə, təqdim etmə.

Təlim məqsədinə uyğun olaraq aparılan qiymətləndirmə dərsin bütün mərhələlərində həyata keçirilə bilər. Şagirdləri bilik və bacarıqlarını əsasən 4 səviyyə üzrə qiymətləndirmə məqsəd-müvafiq olardı. Bu səviyyələr meyar uyğun həyata keçirilməlidir. Bu səviyyələr ən zəif bacarığa malik olan şagirddən tutmuş ən yüksək bacarıqlı şagirdə görə dəyişə bilər.

QƏRBİ AVROPADA MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ DÖVLƏTLƏRİN YARANMASI

Norman işğalı, Vilhelm, Böyük azadlıqlar xartiyası, Parlament, IV Filipp, Baş ştatlar, Yüzillik müharibə, "qara ölüm"

Standartlar

3.1.1. Cəmiyyətin inkişafının kapitalizimə qədərki dövründə dövlətlərin (Afrika ölkələri, Asiya, Avropa və Amerikanın aparıcı dövlətləri) yaranması və inkişafı prosesini, geosiyasi dəyişiklikləri izah edir.

3.1.2. Geosiyasi dəyişikliklərin cəmiyyətin sosial-iqtisadi həyatına təsirini şərh edir.

Təlim məqsədləri.

1. XI-XV əsrlərdə Qərbi Avropada mərkəzləşdirilmiş dövlətlərin yaradılması və inkişafı prosesini, geosiyasi dəyişiklikləri izah edir.

2. XI-XV əsrlərdə Qərbi Avropada baş verən geosiyasi dəyişikliklərin cəmiyyətin sosial-iqtisadi həyatına təsirini şərh edir.

Təlim forması. Böyük qruplar, fərdi iş

Təlim üsulları: Söz assosiasiyası, bitməmiş cümlələr

Dərsin gedişi

Motivasiya. Mövcud dərs üçün sizə motivasiya qurmağın bir neçə yolunu təklif edirik:

Birinci üsul: Motivasiyanın reallaşdırılması üçün müxtəlif vasitələrdən istifadə edə bilərsiniz. Bu vasitələrdən biri Qərbi Avropanın XI və XV əsr xəritələri ola bilər. Şagirdlərin diqqətini Qərbi Avropaya cəlb edin. Şagirdlərdən xəritədə gördükləri dövlətlərin sadalanmasını istəyin. Bunun ardınca şagirdlərə Qərbi Avropanın XI və XV əsr xəritələri arasında hansı fərqin olduğuna dair sual verin. Şagirdlərdən cavab alınandan sonra xəritələrdə olan hansı ölkələrdə oxşarlıqları görmək olar sualını verməklə motivasiyanı tamamlamaq olar.

İkinci üsul: Söz assosiasiyası üsulundan istifadə etməklə də motivasiyanı qurmaq mümkündür. Bunun üçün lövhədə parlament, baş ştatlar, yüzillik müharibə, mərkəzləşdirilmiş dövlət, Anql-saks krallığı, Norman işğalı və s. sözləri yazılır və şagirdlərə;

- Bu sözlər sizə nə deyir?
- Bu sözlərlə birləşdirən ümumi cəhətlər hansılardır? kimi suallarla müraciət olunur.

Motivasiyanın hansı yollarla reallaşdırılmasından aslı olmayaraq əsas odur ki, şagirdlərdə fərdiyyətlər yaransın, eləcə də motivasiya uzun vaxt aparmasın. Düşündürücü və 4-5 dəqiqəyə baş

LAYIHƏ

tutacaq olarsa daha səmərəli olar. Motivasiya reallaşdırıldıqdan sonra tədqiqat sualının qoyulması zəruridir.

Tədqiqat sualı: Qərbi Avropada mərkəzləşdirilmiş dövlətlərin yaradılmasının hansı nəticələri oldu?

Tədqiqatın aparılması: Dərsin bu mərhələsində "bitməmiş cümlələr" üsulunun köməyi ilə şagirdlərə öz ideyalarının söylənilməsinə şəraiti yaradın. Bu zaman siz şagirdlərə səsləndirdiyiniz fikir ətrafında diqqətlə və dərinlən işləmək, onları digərləri ilə müqayisə etmək, təklif olunmuş mövzu üzrə daha sərbəst danışmaq, fikirlərini müstəqil şərh etmək bacarığını inkişaf etdirmək imkanı vermiş olarsınız. Bunun üçün şagirdlərə qısaca bu üsulun izahını verməniz yaxşı olardı. "Uşaqlar indi mən sizə bir bitməmiş cümlə deyərəm və siz bu cümləni 2-3 arqumentlə tamamlasınız".

Sizin şagirdlərə səsləndirəcəyiniz "bitməmiş cümlələr" –iniz aşağıdakı formada ola bilər.

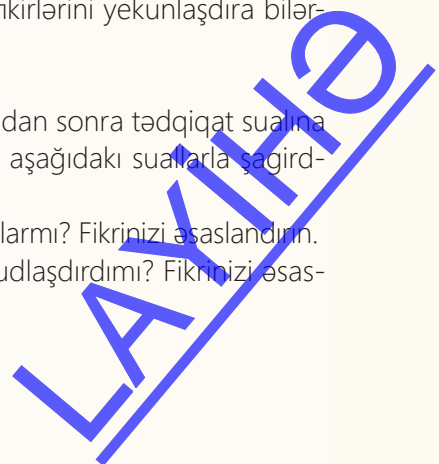
- Norman işğalını belə izah edərdim ki,
- Böyük azadlıq xartiyasının qəbul edilməsi haqda informasiya bizə belə bir nəticə çıxarmağa imkan verir ki,
- II Henrix kral məhkəməsinin səlahiyyətlərini ona görə artırdı ki,
- Böyük azadlıq xartiyasının müsbət cəhətləri haqqında mən öyrəndim.
- Birinci parlament haqda mən öyrəndim.
- XI-XIII əsr Fransanın siyasi vəziyyətini belə şərh etmək olar ki,
- IV Filippin hakimiyyəti dövrünü belə qiymətləndirmək olar ki,
- Bu günkü dərsdə mən yüzillik müharibə haqda öyrəndim.
- "Qara ölüm"ün nə olduğunu izahını belə verərdim ki,
- "Qara ölüm"ün nəticələrini belə şərh edərdim ki,
- Fransada mərkəzləşdirilmiş dövlətin yaradılması bizə belə nəticə çıxarmağa imkan verir ki,
- İngiltərədə mərkəzləşdirilmiş dövlətin yaradılması bizə belə nəticə çıxarmağa imkan verir ki,
- İspaniyada mərkəzləşdirilmiş dövlətin yaradılması bizə belə nəticə çıxarmağa imkan verir ki,
- Müqəddəs Roma imperiyası haqda bunları şərh edə bilərəm ki,

Səsləndirdiyiniz cümlənin tamamlanmasını bir necə şagirddən istəyin. Müzakirənin sonunda lazım gələcəyi halda müəllim olaraq öz fikrinizi ifadə edib şagirdlərin fikirlərini yekunlaşdırma bilərsiniz. Vaxt bölgüsünü əvvəlcədən elan etməyiniz zəruridir ki, şagirdlər əlavə vaxt itkisinə şərait yaratmasınlar.

Əslində dərsin bu mərhələsində dərsin məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi mərhələsini də yekunlaşdırılmış olursunuz. Şagirdlərin çıxışları bitəndən sonra müəllim kimi söz alıb öz fikirlərini izah edin. Bu zaman siz şagirdlərdən əlavə fikirlər ala, şagirdlərin fikirlərini yekunlaşdırma bilərsiniz.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Müzakirə başa çatdıqdan sonra tədqiqat sualına cavab tapmaq, təlim məqsədinin reallaşdırılmasını təmin etmək üçün aşağıdakı suallarla şagirdlərə müraciət edə bilərsiniz.

- Norman işğalını İngiltərə tarixinin dönüş nöqtəsi hesab etmək olarmı? Fikrinizi əsaslandırın.
- Böyük azadlıq xartiyası və parlament kral hakimiyyətini məhdudlaşdırdı mı? Fikrinizi əsaslandırın.

- Epidemiyanın hansı sosial-iqtisadi nəticələri oldu? Müasir dövrdə epidemiya insanların həyatına necə təsir göstərə bilər?
- Yüzdə yüz müharibənin Fransa'nın sonrakı tarixi inkişafına hansı təsiri oldu?
- Yüzdə yüz müharibənin İngiltərəni sonrakı tarixi inkişafına hansı təsiri oldu?
- Orta əsrlərin ikinci mərhələsində Almaniya və İtaliyada tarixi inkişafın Fransa və İngiltərədən fərqli cəhətləri hansılardır?

Yaradıcı tətbiqetmə.

Bu mərhələdə siz şagirdlərə yaradıcı təfəkkürün inkişafına kömək olacaq hər hansı bir tapşırıq verə, və ya dərslikdə olan sual və tapşırıqlardan istifadə edə bilərsiniz.

- Qərbi Avropanın XI-XV əsrlər tarixi ilə bağlı "zaman oxu" hazırlayın

Qiymətləndirmə. İzah etmə, şərh etmə.

Yuxarıda yazılmış meyarlar əsasında formativ qiymətləndirməni həyata keçirin. Bu zaman sinifin bir neçə şagirdini səviyyələr üzrə formativ qiymətləndirə bilərsiniz.

I saat

MƏDƏNİYYƏT

"Nizamiyyə", universitet, Mahmud Kaşğari, Yunis Əmrə, Gur Əmir türbəsi, humanistlər, Leonardo da Vinçi

Qeyd: Mövcud paraqrafın tədrisinə iki saat ayrılmışdır. Bu paraqraf dərsləyin 106-113- cu səhifələrini əhatə edir. Dərslik müəllifi olaraq biz bu paraqrafı tədris saatına uyğun olaraq aşağıdakı qaydada bölmüşük:

- Birinci dərs səhifə 106-dan başlayaraq 110-cu səhifədəki olan məlumatları əhatə edir. Təbii ki bu səhifələrdə yer alan əyani vasitələri diqqətdən kənar saxlamaq düzgün olmazdır.
- İkinci dərs saati 110-cu səhifədə ədəbiyyat yarımbaşlığı ilə başlayaraq paraqrafın sonuna qədər məlumatları əhatə edir.

Bu bölgü mütləq deyil. Bu bölgünü siz dəyişə və yeni bölgü forması yarada bilərsiniz.

Standartlar.

5.1.1. Aqrar (ənənəvi) və sənaye cəmiyyətlərinin mədəniyyətlərin inkişafına təsirini izah edir

LAYIHƏ

5.1.2. Aqrar (ənənəvi) və sənaye cəmiyyətlərinin mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası əlaqələrə təsirini əsaslandırır.

Təlim məqsədləri.

1. Müxtəlif ölkələrində aqrar cəmiyyətin mədəniyyətlərin inkişafına təsirini izah edir.
2. Müxtəlif ölkələrində aqrar cəmiyyətin cəmiyyətlərinin mədəniyyətlərarası əlaqələrə təsirini əsaslandırır

Təlim forması. Kollektiv, fərdi

Təlim üsulları. beyin həmləsi, ardıcıl suallar, Venn diaqramı

Dərsin gedişi.

Motivasiya. Motivasiya qurmağın bir neçə üsulunu sizə təqdim edirik. Bu üsullardan hər hansı birisinin seçilməsində və ya özünüzdən qurduğunuz motivasiyaya üstünlük verməyinizdə siz tam sərbəstsiz.

Birinci üsul. Motivasiyanı şəkillərin köməyi ilə qura bilərsiniz. Əgər imkanınız varsa mövzuya aid müxtəlif şəkillərdən, portretlərdən istifadə etməklə (şəkilləri internetdən yükləyib adi A4 vərəqlərdə də çıxartmaq mümkündür) və bu şəkillərə suallar qoymaqla motivasiya quramaq olar. PowerPoint programının köməyi ilə slaydlar da hazırlamaq mümkündür. Sizdə bu imkanlar yoxdursa onda şagirdin diqqətini dərslikdəki şəkillərə yönəltməklə və bu şəkillərə qoyulmuş suallarla şagirdləri dərsə motivə edə bilərsiniz. Təbii ki bu zaman şagirdlərə aşağıdakı suallarla və ya onlara oxşar suallarla müraciət etməyiniz lazımdır.

- Gördüyünüz şəkillər sizə tanışdırmı?
- Sizcə şəkillər nəyə aiddir?
- Bu şəkilləri birləşdirən ümumi cəhət nədir?

İkinci üsul. Motivasiyanı açar sözlərdən istifadə etməklə də qura bilərsiniz. Bunun üçün siz–Marko Polo, Mikelancelo, Boloniya Universiteti, Mahmud Qaşğari, Cəlaləddin Rumi, Yunis Əmrə, Leonardo da Vinçi, Əlişir Nəvai, Əlhambra, Qütb Minar-kimi açar sözləri lövhədə yazıb şagirdlərə aşağıdakı sualları verirsiniz.

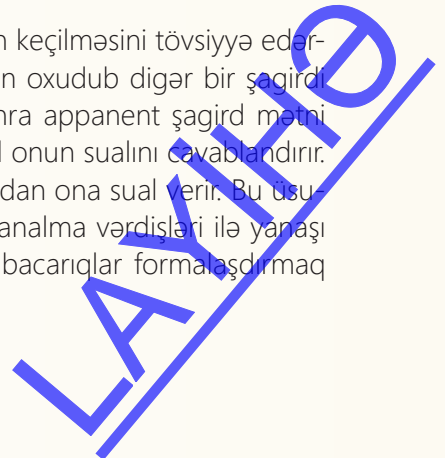
- Bu sözlər sizə nə deyir?
- Bu sözləri birləşdirən ümumi cəhət nə ola bilər?

Cavablar alıb, fərziyyələri ümumiləşdirib, tədqiqat sualı elan edib yeni dərsin tədqiqatın aparılması mərhələsinə keçid edin.

Tədqiqat sualı: XI-XV əsrlərdə hansı mədəni nailiyyətlər baş verdi?

Tədqiqat sualına cavab tapmaq üçün ardıcıl suallar üsulu ilə dərsin keçilməsini tövsiyyə edər-dik. Bu zaman mətni abzaslara bölərək hər abzası bir şagirdə ucadan oxudub digər bir şagirdi bir növ ona appanent təyin edirsiniz. Abzasın oxunması bitdikdən sonra appanent şagird mətni oxuyana oxuduğu abzasdan bir və ya bir neçə sual verir, birinci şagird onun sualını cavablandırır. Sonra sual verən şagird oxumağa davam edir, ikinci isə oxunan abzasdan ona sual verir. Bu üsu-lun tətbiqi ilə şagirdlərdə ünsiyyət, mətnlə müstəqil işləmək, oxuyub analma vərdisləri ilə yanaşı sual qoymaq, sualı cavablandırmaq, müstəqil düşünmək kimi idraki bacarıqlar formalaşdırmaq mümkündür.

Ardıcıl suallar üsulu ilə dərslin keçilməsi dərslin məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi mərhələsi ilə tədqiqatın aparılması mərhələsi birləşdirilmiş olur.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması:

Dərsi ümumiləşdirib nəticələr çıxartmaq üçün şagirdlərə aşağıdakı sual və tapşırıqları verə bilərsiniz.

- Şərq ölkələrində təhsilin inkişaf xüsusiyyətlərini izah edin.
- Təqvimlərin tərtib olunması hansı zərurətdən irəli gəlirdi?
- XI-XV əsr astronomların tədqiqat sahələri hansılar idi?
- İqtisadi tərəqqinin elm və təhsilin inkişafına təsirini izah edin.
- Orta əsrlərdə Avropada yaranmış hansı universitetlər bu gün də öz əhəmiyyətini saxlayır?
- Dövrün ən böyük elmi nailiyyəti kimi nəyi qiymətləndirərdiniz?

Şagirdlərin verdikləri cavabları öz yekun sözlərinizlə ümumiləşdirib şagirdləri son nəticələrə yönəldib tədqiqat sualına cavab tapa bilərsiniz.

Yaradıcı tətbiqetmə.

Venn diaqramında Avropa intibahını islam intibahı ilə müqayisə edin.

Ev tapşırığı.

XI-XV əsrlərdə Qərbi Avropada elmin inkişafında Şərq alimlərinin oynadığı rol barədə məruzə hazırlayın.

Qiymətləndirmə meyarları. İzah etmə, əsaslandırma.

Şagirdlərin qiymətləndirilməsini yuxarıda yazılmış meyarlar əsasında, əvvəlcədən müəyyən etdiyiniz səviyyələr üzrə aparmalısınız. Qiymətləndirməni dərs prosesi zamanı, yəni dərslin müxtəlif mərhələlərində həyata keçirə bilərsiniz. Şagirdlərin qiymətləndirilməsini həyata keçirmək üçün hökmən qaydada dərslin sonunu gözləmək vacib deyil.

Dərslin sonunda refleksiya üçün aşağıdakı sualları da verə bilərsiniz.

- Sizə nə aydın olmadı?
- Hansı suallarınız var?
- Dərs əsnasında qarşıya qoyulan hədəfə çatdınız mı?

II saat

MƏDƏNİYYƏT

“Nizamiyyə”, universitet, Mahmud Kaşğari, Yunis Əmrə, Gur Əmir türbəsi, humanistlər, Leonardo da Vinçi

Standartlar.

5.1.2. Aqrar (ənənəvi) və sənaye cəmiyyətlərinin mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası əlaqələrə təsirini əsaslandırır.

5.1.3. Aqrar (ənənəvi) və sənaye cəmiyyətlərinin mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası əlaqələrə təsiri ilə bağlı referat və məruzələr hazırlayır.

Təlim məqsədləri.

1. Müxtəlif ölkələrində aqrar cəmiyyətin mədəniyyətlərarası əlaqələrə təsirini əsaslandırır
2. Müxtəlif ölkələrdə aqrar cəmiyyətin mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası əlaqələrə təsiri ilə bağlı referat hazırlayır.

Təlim forması. Böyük qruplarla iş, fərdi iş

Təlim üsulu. Auksion, afşaların yaradılması

Dərsin gedişi.

Motivasiya: Mövcud dərs "Mədəniyyət" mövzusunun tədrisinin ikinci saati olduğundan motivasiya qurmağı məsləhət bilmədik. Bununla belə dərsə başlamazdan əvvəl ötən dərsə hazırkı dərs arasında rabitə əlaqəsi yaratmaqdan ötrü müəllim olaraq bir iki cümləlik çıxışla dərsə giriş etməyiniz yaxşı olardı.

Tədqiqat sualı: XI-XV əsrlərdə hansı mədəni nailiyyətlər baş verdi?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqatın aparılmasını "auksion" üsulundan istifadə etməklə həyata keçirmək məqsədmüvafiq olardı. Altıncı paraqrafının tədrisi üçün ayrılmış ikinci saatda bu interaktiv təlim formasından istifadə olunduğundan dərs zamanı şagirdlər özlərini daha rahat hiss edərlər. Bu da sizə qarşınıza qoyduğunuz məqsədə rahat çatmağa köməklik göstərəcəkdir. Bunun üçün şagirdlərə materialla tanışlıq üçün vaxt verib onlara bu dərs üsulunun qaydalarını qısaca xatırlatmanız yaxşı olar. Qarışıqlığın və sual "itkisi"nin olmaması üçün şagirdlərdən 5 nəfər ayıraraq onları sıra ilə düzün. Sıradakı birinci şagirdə auksion üsulunun qaydasına uyğun olaraq sual verin. Deyilən vaxtda cavablandırma bilməzsə həmin sualı yanındakı şagirddən cavablandırılmasını istəyin. O da bilməzsə növbəti şagirddən cavab istəyin. Beləcə beşinci şəxsədək. Hər bir şagirdə 3 və ya 4 sualın cavablandırılmasına şərait yaradın. İlk şagird ona verilən sualları "açıb" onları cavablandırdıqdan sonra yerinə oturur. Onun yerinə sınıfdan digər şagird sərəya qatın. Hansı şagirdin neçə suala düzgün cavab verməsini lövhə qarşısına çıxardığınızın şagirdin qeyd etməsi məqsədmüvafiq olardı.

Bu üsulun tətbiqi zamanı aşağıdakı suallardan istifadə etmək olar.

1. Fəaliyyətini ilk dövrlərində Florensiyada siyasi işlərdə çalışan dövrün tanınmış ədəbi xadimi kimdir?
2. Amerikada yaşayan xalqlar arasında yüksək mədəni inkişaf səviyyəsinə malik xalqlar hansılardır?
3. Əlhambra sarayı harda yerləşir?
4. "Divani lüğət-türk" əsərinin müəllifidir?
5. Səmərqənd memarlığının şah əsəri hesab edilir?
6. "Cokonda" əsərinin digər adı?
7. İlk dəfə not yazısı ilə musiqi əsəri yazılmışdı?
8. XII əsrdə Dehlidə inşa edilmiş abidə?
9. Hansı ədəbi əsərdə türk xalqlarının yaşadıkları ərazinin xəritəsi verilmişdir?

10. Şərq memarlığının ən gözəl nümunələrindən biri sayılır?
11. İtalya intibahının ən böyük xadimlərindən idi?
12. Paqodalar nəyə deyirdilər?
13. İlk balet meydana gəlmişdir?
14. Şifahi xalq yaradıcılığının ən böyük nümayəndəsi, türk hazırcavablığının parlaq timsalı?
15. Qot memarlığı üslubu nə vaxt meydana gəldi?
16. Çini qablar nəyə deyirdilər?
17. Dantenin ən məşhur əsəri idi?
18. Səmərqənd rəsədxanasının tikilməsinə rəhbərlik etmiş, dövlət xadimi?
19. Qütbəddin Aybək in əmri ilə inşa edilmişdir?
20. Çinili köşk sarayı yerləşirdi?
21. Avropada qot memarlıq üslubundan əvvəl istifadə edilən memarlıq üslubu?
22. Vertolyotun, sualtı qayığın maketini hazırlayan alim?

Qeyd: Yuxarıda verdiyimiz suallar nümunə xarakterlidir. Bunları artır və ya dəyişə bilərsiniz. Eləcə də cavablandırılmayan sualı təkrarən digər şagirdə verə bilərsiniz.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Dərsin yuxarıda məsləhət gördüyümüz auksion üsulu ilə keçən zaman sinifin bütün diqqəti bu “bilik yarışına” cəmlənmiş olur ki, bu zaman da siz əslində dərsin tədqiqatın aparılması mərhələsində məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi mərhələsini də yekunlaşdırmış olursunuz.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Dərsin bu mərhələsində müəllim olaraq öz yekun sözlərinizlə şagirdləri son nəticələrə yönəldib tədqiqat sualına cavab tapın. Bu zaman siz şagirdlərə aşağıdakı sualları verə bilərsiniz.

- Sizcə Şərq mədəniyyəti dünya mədəniyyətinin inkişafına təsir edibmi? Fikrinizi əsaslandırın.
- Şərq mədəniyyətinin hansı nailiyyətlərini yüksək dəyərləndirirsiniz? Fikrinizi əsaslandırın.
- Qərb mədəniyyətinin hansı nailiyyətlərini yüksək dəyərləndirirsiniz? Fikrinizi əsaslandırın.
- Sizcə Uluqbəyi dövrünün ən böyük alimlərindən biri hesab etmək olarmı? Fikrinizi əsaslandırın.
- Qərbi Avropaya nisbətən müsəlman Şərqində rəssamlığın inkişafının geri qalma səbəblərini müəyyən edin.

Yaradıcı tətbiqetmə. Dərsin bu mərhələsində şagirdlərə “sənətkarlığın zirvəsi –çini qablar” adlı afişa yaradılmasını tapşırın.

Ev tapşırığı. Türk ədəbiyyatının inkişafında Yunus Əmrənin rolu mövzusunda referat hazırlayın.

Qiymətləndirmə meyarları: Əsaslandırma, referat hazırlama.

Formativ qiymətləndirmə sizin dərsi izləmənin nəticəsində baş verməlidir. Bununla belə bu mərhələ zamanı siz müxtəlif suallar verməklə də təlim prosesini izləyərək diqqətdə saxladığınız şagirdin hansı meyarla cavab verdiyini dəqiqləşdirə bilərsiniz. Qiymətləndirmə zamanı şagirdlərin yuxarıdakı meyarlara uyğun olaraq səviyyələri üzrə qiymətləndirməli olduğunuzu unutmayın. Müxtəlif ölkələrdə aqrar cəmiyyətin mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası əlaqələrə təsiri ilə bağlı referat hazırlayır meyarı üzrə şagirdlərin qiymətləndirilməsi onlara verilən ev tapşırığının yerinə yetirilib sizə təhvil verilməsindən sonra mümkün olacaqdır.

LAYIHƏ

AVROPADA REFORMASIYA. OTUZİLLİK MÜHARİBƏ

Reformasiya, indulgensiya, Martin Lüter, Jan Kalvin, əks-reformasiya, Otuzillik müharibə, Vestfaliya sülhü

Standartlar:

1.1.2. Ölkələrdə baş verən oxşar sosial-iqtisadi hadisə və prosesləri zaman baxımından tarixi şəraitlə əlaqədə müqayisə edir və dəyərləndirir.

2.1.1. Müxtəlif tarixi dövrlərdə ölkələrin və xalqların sosial-iqtisadi və mədəni həyatında baş verən dəyişiklikləri məkan baxımından qiymətləndirir.

Təlim məqsədləri.

1. Qərbi Avropada baş verən oxşar sosial-iqtisadi hadisə və prosesləri zaman baxımından tarixi şəraitlə əlaqədə müqayisə edir və dəyərləndirir.

2. XVI-XVII əsrlərdə Qərbi Avropada sosial-iqtisadi və mədəni həyatında baş verən dəyişiklikləri məkan baxımından qiymətləndirir.

Təlim forması. Böyük qruplar, cütlərlə iş

Təlim üsulları. beyin həmləsi, iş vərəqləri ilə iş

Dərsin gedişi.

Motivasiya. Beyin həmləsi üsulundan istifadə etməklə keçiləcək dərsə motivasiya qurmaq olar. Bunun üçün ilk öncə şagirdlərə qısaca Avropada kilsənin hegemonluğunu xatırladın. Daha sonra Avropanın intibah mədəniyyəti nümayəndələrinin azad fikirliliyi şagirdlərə xüsusi olaraq qeyd kimi deyilib bunun qarşılıqlı sərbəstliyinə dair onların fikirlərini alın. Daha sonra siz şagirdlərə:

- Sizcə XVI əsr alimləri ilə din xadimləri arasında ola biləcək qarşıdurmalarda cəmiyyət kimi dəstəkləyəcək və bu nə ilə bitə bilər?

Alınan cavabları ümumiləşdirib şagirdlərin diqqətini tədqiqat sualına yönəldə bilərsiniz.

Tədqiqat sualı: Avropada reformasiya nə ilə nəticələndi?

Tədqiqatın aparılması: Dərsin cütlərlə iş formasında keçilməsi məqsədə müvafiqdir. Bu zaman şagirdləri cütlərə bölərək iş vərəqləri paylayırsız. Əgər sınıfdə şagirdlərin sayı çoxdursa onda siz üstünlük verdiyiniz hər hansı iş vərəqini və ya vərəqlərini təkrarən cütlərə verə bilərsiniz. Bu sonda

həm sizin işinizi yüngülləşdirər, həm də eyni problemin həllinə müxtəlif yanaşma formasının meydana gəlməsinə şərait yaradar.

<p>I cüt. Reformasiya başlamaya bilərdimi? Fikrinizi əsaslandırın.</p> <hr/> <hr/> <hr/>	<p>II cüt. İngiltərə və Fransadakı reformasiya hərəkətini müqayisə edib dəyərləndirin.</p> <hr/> <hr/> <hr/>
<p>III cüt. Sizcə, Lüterin baxışlarını dinə qarşı çıxmaq kimi qiymətləndirmək olarmı? Fikrinizi əsaslandırın.</p> <hr/> <hr/> <hr/>	<p>IV cüt. Martin Lüterin ilk fikirləri ilə sonrakı addımları arasında hansı fərqlər olduğunu araşdırın.</p> <hr/> <hr/> <hr/>
<p>V cüt. Katolik kilsəsinin reformasiyaya qarşı mübarizəsini qiymətləndirin.</p> <hr/> <hr/> <hr/>	<p>VI cüt. Reformasiyanın başlama səbəblərini zaman baxımından tarixi şəraitlə əlaqədə müqayisə edib və dəyərləndirin.</p> <hr/> <hr/> <hr/>
<p>VII cüt. Reformasiyanın nəticələrini qiymətləndirin.</p> <hr/> <hr/> <hr/>	<p>VIII cüt. Vestfaliya sülhünü tarixi şəraitlə bağlı dəyərləndirin.</p> <hr/> <hr/> <hr/>
<p>IX cüt. Otuz illik müharibəni Qərbi Avropanın sosial-iqtisadi və mədəni həyatında baş verən dəyişikliklər baxımından qiymətləndirin.</p> <hr/> <hr/> <hr/>	

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi.

Cütlərlə iş bitdikdən sonra şagirdlər iş vərəqlərini lövhədən asıb, müəyyən edilmiş zaman ərzində təqdimatlarını edirlər. Bu zaman cütlərin hazırladığı cavablar diqqətlə dinlənməli, müzakirə olunub əlavələr edilməlidir.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması.

Müzakirə başa çatdıqdan sonra nəticələr ümumiləşdirilir. Siz verəcəyiniz yönəldici suallar vasitəsi ilə tədqiqat sualına cavab ala bilərsiniz.

- Reformasiyanın Almaniyada başlamsının səbəbləri nə idi?
- Auqşburq sülhü Almaniyanın siyasi və sosial tarixinə etdiyi təsiri necə qiymətləndirərdiniz?
- Katolik kilsəsinə qarşı hərəkətin mahiyyəti nə idi?
- Dini reformasiyanın Qərbi Avropa ölkələrində feodal quruluşunun böhranı ilə əlaqəsi var idi-mi? Fikrinizi əsaslandırın.
- İngiltərədə reformasiyanın hansı özünəməxsus cəhətləri olmuşdur?
- Otuz illik müharibə nə ilə nəticələndi?

LAYIHƏ

Ev tapşırığı. Şagirdlərə 7-8 sözdən ibarət krossvord qurmağı tapşıra bilərsiniz. Krossvordun qurulması zamanı 18-19 –cu paraqraflarda rast gəlinən ad, ifadə və terminlərdən istifadə olunması məsədə müvafiq olardı.

Qiymətləndirmə. Müayisə edib dəyərləndirmə, qiymətləndirmə.

Şagirdlərin qiymətləndirilməsini yuxarıda yazılmış meyarlar üzrə aparmalısınız. Bu zaman da siz hər bir meyarı səviyyələr üzrə bölməlisiz.

İNGİLTƏRƏ VƏ FRANSA

"Məğlubedilməz Armada", Oliver Kromvel, Stüartlar, Puritanlar, aqrar inqilab, sənayə çevrilişi, 1789-cu il Fransa inqilabı, İnsan və Vətəndaş Hüquqları Bəyannaməsi, direktoriya

Standartlar.

Standartlar.

3.1.2. Geosiyasi dəyişikliklərin cəmiyyətin sosial-iqtisadi həyatına təsirini şərh edir.

3.1.3. Mənbələr əsasında dövlətlərin tarixinə dair materiallar toplayır və məruzələr hazırlayır.

Təlim məqsədləri.

1. İnqilabi hərəkətlərin İngiltərənin və Fransanın sosial-iqtisadi həyatına təsirini şərh edir.

2. Mənbələr əsasında Fransa inqilabına dair materiallar toplayır və məruzələr hazırlayır.

Təlim forması. Böyük qruplarla, fərdi iş

Təlim üsulları. Beyin həmləsi, "əgər mən təbiət hadisəsi olsaydım"

Dərsin gedişi.

Motivasiya:

Birinci üsul. Motivasiya üçün şagirdlərə beyin həmləsi edib soruşa bilərsiniz.

- Hazırda Avropanın iqtisadi cəhətdən aparıcı dövlətləri hansılardır? Cavablar alınır.
- Sizcə, saydığınız bu dövlətlərdən hansıları BMT -nin təhlükəsizlik şurasının daimi üzvləridir.

Sual çətin görünərsə də şagirdlər bu suala cavab verə bilərlər. Çünki keçən dərs ilində onlar bu haqda məlumat alıblar. İngiltərə və Fransa cavabını şagirdlərdən aldıqdan sonra

- Bu dövlətlərin dövlət quruluşu formaları necədir?

- Sizcə, sadaladığımız ölkələr bu idarəetmə formasına hansı yolla yetişdilər? sualları ilə müraciət edə bilərsiniz.

İkinci üsul. Motivasiyanı əvvəlki dərslərdən öyrənilmiş materiallar əsasında da qurmaq olar. Beləliklə, lövhədə yüzillik müharibə (1337-1453) ifadəsi yazılır və şagirdlərə sualla müraciət olunur:

- Bu müharibə haqda nə bilərsiniz?

Şagirdlər müxtəlif fərziyyələr söyləsələr də sonda bu müharibənin İngiltərə və Fransa arasında baş verdiyini deyə bilərlər. Bunun ardınca siz şagirdlərin diqqətini bu ölkələrdə mövcud olan idarəetmə formasına yönəldib onlardan inkişafa mane olan mütləq monarxiyanın dəyişdirilməsinin hansı yollarla mümkün olması sualına cavab istəyin. Beləliklə də, siz çətinlik çəkmədən dərslərin motivasiyasını qura bilərsiniz.

Tədqiqat sualı: İngiltərə və Fransadakı inqilabi hərəkət nəyə gətirib çıxartdı?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqatın aparılmasını fərdi iş formasında aparılmasını tövsiyə edərək. Tədqiqat sualı elan olunandan sonra "əgər mən təbiət hadisəsi olsaydım" (bu üsulun adı şərtidir) təlim üsulundan istifadə etməklə dərslərinizi qura bilərsiniz. Bunun üçün məsləhət olar ki şagirdlərə aşağıdakıları bildirəsiniz:

- Sizə verdiyim tapşırıqda yarımçıq bir cümlə yazılıb. Hər kəs onlara verilən cümləni tamamlasın. Fikrinizi 2-3 cümlə ilə də tamamlaya bilərsiniz.
- Sizə verilən tapşırıq yerinə yetirmək üçün 2 dəqiqə vaxt verirəm.

Şagirdlərə verəcəyiniz vaxt nisbidir. Bunu sinifin səviyyəsinə və cari dərslərin planlaşdırılmasına uyğun olaraq artır və ya azalda bilərsiniz. Şagirdlərdən birini ekspert təyin edin. Ekspertə təkrar olunmayan bütün fikirləri qeydə almaq tapşırığını verin.

Bu zaman şagirdlərə tədqiqat üçün aşağıdakı tapşırıqları verə bilərsiniz. Bir tapşırıqın bir neçə şagirdə verməli olduğunuz qaçılmazdır. Bunun özü belə dərslərin daha canlı, maraqlı alınmasına, qarşınıza qoyduğunuz məqsədə çatmağınıza yardım edir.

Tapşırıq № 1.

Əgər mən I Yelizavetta olsaydım _____

Tapşırıq № 2.

Əgər mən İngiltərə ilə müharibə edən İspan kralı olsaydım _____

Tapşırıq № 3.

Əgər mən Stüartlar sülaləsinin nümayəndəsi olsaydım _____

Tapşırıq № 4.

Əgər mən puritanların nümayəndəsi olsaydım _____

Tapşırıq № 5.

Əgər mən Oliver Kromvel olsaydım _____

Tapşırıq № 6.

Əgər mən Vilhelmi hakimiyyətə gətirənlərdən olsaydım _____

Tapşırıq № 7.

Əgər mən Hüquqlar haqda bill qəbul edilən zaman İngilis kralı olsaydım _____

Tapşırıq № 8.

Əgər mən sənaye çevrilişi zamanı İngilis kralı olsaydım _____

Tapşırıq № 9.

Əgər mən Burbonlar sülaləsinin nümayəndəsi olsaydım _____

Tapşırıq № 10.

Əgər mən kral XIV Lüdoviq olsaydım _____

Tapşırıq № 11.

Əgər mən kral XVI Lüdoviq olsaydım _____

Tapşırıq № 12.

Əgər mən Fransada Milli Məclisin rəhbəri olsaydım _____

Tapşırıq № 13.

Əgər mən Fransada İctimai Təhlükəsizlik Komitəsinin rəhbəri olsaydım _____

Tapşırıq № 14.

Əgər mən Direktoriya üzvü olsaydım _____

Tapşırıq № 15.

Əgər mən xarici düşmənlərə qarşı mübarizə aparan Fransada dövlət başçısı olsaydım _____

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Dərsin tədqiqat mərhələsinə ayrılmış vaxt bitdikdən sonra məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi mərhələsinə həyata keçirin. Bu mərhələdə müəyyən edilmiş zaman ərzində şagirdlər cavabları hazırlayaaraq təqdim edirlər. Cavablar diqqətlə dinlənir. Təyin etdiyiniz ekspert qeydlərini aparır. Bütün şagirdlərin cavabları dinləndikdən sonra ekspert əldə edilmiş nəticələri şərh edir. Dərsin bu mərhələsi bitəndən sonra mövbəti mərhələyə keçid ala bilərsiniz.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Qarşıya qoyduğunuz məqsədə çatmaq, ümumiləşdirmələr aparmaq və müəyyən nəticələrə gəlmək üçün şagirdlərə suallar verməniz yaxşı olardı. Verəcəyiniz sualları əvvəlcədən hazırlamağınız məqsədemüvafiqdir. Şagirdlərə aşağıdakı suallarla da müraciət edə bilərsiniz.

- Sizcə Anqlıkan kilsəsinin yaranması Avropada baş verən hansı hadisə ilə bağlı idi?
- İngiltərədə inqilabın başlanma səbəbləri hansılar idi?
- İngiltərə inqilabının hansı nəticələri oldu?
- Sizcə sənaye çevrilişi nəyə yol açdı?
- Fransa burjua inqilabı başlamaya bilərdimi?
- Sizcə, hansı inqilabın dünyanın sonrakı quruluşunda böyük təsiri oldu?
- Sizcə, inqilabi hərəkatlər dinc yolla bitə bilərdimi?
- Fransa burju inqilabının hansı nəticələri oldu?

Yaradıcı tətbiqetmə: Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının müvafiq maddələrini şagirdlərə verib onlardan, bunun Fransada qəbul edilmiş İnsan və Vətəndaş hüquqları bəyannaməsi ilə müqayisə edilməsini istəyə bilərsiniz.

Ev tapşırığı: Mənbələr əsasında Fransa inqilabına dair materiallar toplayır və məruzələr hazırlayın.

Qiymətləndirmə meyarları: Şərh etmə, məruzələr hazırlama.

Siz dərs izləməsi nəticəsində qiymətləndirməni meyarlar üzrə aparmalısınız. Bununla belə şagirdləri fərdi şəkildə qiymətləndirmək üçün təlim fəaliyyətini izləməyə kömək edəcək bir neçə yardımçı sual verməklə- məsələn, biz bu nəticəyə necə gəlib çıxdıq? Bütün bu hadisələrin baş verməsinə səbəb nə idi? və s. də qiymətləndirməni yekunlaşdırma bilərsiniz. Sonuncu meyar üzrə şagirdlərin qiymətləndirilməsi onlara verilən ev tapşırığının yerinə yetirilməsindən sonra mümkün olacaqdır. Bunun üçün də şagirdlərə -ev tapşırığının hökmən qaydada yerinə yetirilməli olduğunu və onların buna görə qiymətləndirəcəyinizi əvvəlcədən elan etməyiniz məqsədamüvafiqdir.

BÖYÜK COĞRAFI KƏŞFLƏR. ABŞ-IN YARANMASI

Bartolomey Diaş, Vasko de Qama, Xristofor Kolumb, inklər, Astek dövləti, Amerika, Yeni dünya

Standartlar.

1.1.1. Asılı və müstəmləkə xalqlarının milli-azadlıq hərəkatını tarixi zamanla əlaqədə dəyərləndirir.

3.1.2. Geosiyasi dəyişikliklərin cəmiyyətin sosial-iqtisadi həyatına təsirini şərh edir.

4.1.2. Tarixi şəxsiyyətlərin fəaliyyətinə dair məruzə və referatlar hazırlayır.

Təlim məqsədləri.

1. Şimali Amerika koloniyalarının müstəqillik uğrunda mübarizəsini tarixi zamanla əlaqədə dəyərləndirir.

2. Böyük coğrafi kəşflərin cəmiyyətin sosial-iqtisadi həyatına təsirini şərh edir.

3. Tarixi şəxsiyyətlərin (Vasko de Qama, Xristofor Kolumb, Ameriqo Vespuççi və ya Fernando Magellan) fəaliyyətinə dair referatlar hazırlayır.

Təlim forması. Böyük və kiçik qruplar

Təlim üsulları. beyin həmləsi, müzakirə

LAYIHƏ

Dərsin gedişi

Motivasiya. Sizə mövzu ilə bağlı motivasiya qurmağın bir neçə yolunu təklif edirik. Siz təklif olunan üsullardan birini seçə, yaxud özünüz fərqli motivasiya qura bilərsiniz.

Birinci üsul: Siz sinifə pomidor, kartof, kofe, qarğıdalı (şəkillər də göstərmək olar) gətirib şagirdlərdən soruşa bilərsiniz.

- Sizcə gördüyünüz bu məhsulları birləşdirən ümumi cəhət hansıdır?
- Bu məhsullar ilk dəfə harada becərilirdi?
- Bu ərzaqlarla Avropa ölkələri necə tanış oldular?

İkinci üsul: Motivasiya kimi dərsə keçməzdən əvvəl şagirdlərə Amerika haqqında qısa formada aşağıdakı məzmununda məlumat vermək olar. "Əziz şagirdlər sizə bu gün bir ölkə haqda danışırıq. XVI əsrdə bu ölkə haqda köhnə dünyada demək olar ki məlumat yox səviyyəsində idi. XVIII əsrdə bu ərazidə müstəqil dövlət yaradıldı. Qısa müddət ərzində böyük əraziləri özünə birləşdirən sözü gedən dövlət hazırda dünyanın super güc dövlətlərindən biridir". Qeyd edilən məlumatı şagirdlərə çatdırdıqdan sonra onlara suallarla müraciət edə bilərsiniz.

- Sizcə söhbət hansı dövlətdən gedir?
 - Bəs bu dövlətin necə yaranması, inkişafı sizə maraqlıdır mı?
- Aldığınız cavabları ümumiləşdirib dərsin motivasiyasını qura bilərsiniz.

Tədqiqat sualı: Amerika Birləşmiş Ştatları necə yarandı?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqatın aparılmasını kiçik qruplarla iş formasında aparılmasını tövsiyyə edərdik. Bu zaman siz fəal təlimin müzakirə üsulundan istifadə etsəz daha yaxşı olardı. Bu zaman qruplara tədqiqat üçün aşağıdakı sualları verə bilərsiniz.

I qrup. Böyük coğrafi kəşflərin dünyanın sosial-iqtisadi inkişafına təsirini şərh edin. _____ _____ _____	II qrup. İngiltərənin Amerikadakı müstəmləkə siyasətini dəyərləndirin. _____ _____ _____
III qrup. Amerika inqilabının əhəmiyyətini dəyərləndirin. _____ _____ _____	IV qrup. Yeni dünyanın kəşfini dəyərləndirin _____ _____ _____

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi.

Qrup işinə ayrılmış vaxt bitdikdən sonra dərsin mübadilə və müzakirə mərhələsini həyata keçirin. Bu mərhələdə müəyyən edilmiş zaman ərzində şagirdlər cavabları hazırlayaraq təqdim edirlər. Cavablar diqqətlə dinlənir, müzakirə olunur və əlavələr edilir. Əvvəlcədən müəyyən etdiyiniz meyarlar əsasında qruplar qiymətləndirilir.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması.

Bunun üçün siz şagirdlərə bu suallara müraciət edə bilərsiniz.

- Böyük Coğrafi Kəşflərin həyata keçirilməsində müsəlman dünyasının rolunu və onların sonrakı tarixi inkişafına təsirini necə dəyərləndirərdiniz?

- Avropalılar tərəfindən işğalların yerli əhalinin siyasi, sosial və iqtisadi həyatına təsirini necə dəyərləndirərdiniz?
- İstiqlaliyyət müharibəsində ABŞ və Vətən müharibəsində Azərbaycanın qələbələrinin hansı oxşar cəhəti var?
- Sizcə İspaniya və Hollandiyanın ABŞ-a kömək etməsinin səbəbi nə idi?
- Sizcə, ingilis kolonistləri ilə koloniya hakimiyyəti arasında olan ziddiyyətləri müharibədən başqa daha hansı vasitələrlə aradan qaldırmaq olardı?

Yaradıcı tətbiqetmə.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi şagirdlərə -xəritə əsasında Amerikadakı İspaniya müstəmləkələrinin yerində hal-hazırda hansı dövlətlərin yerləşdiyini müəyyənləşdirin- tapşırığını verə bilərsiniz.

Ev tapşırığı.

Ev tapşırığı kimi şagirdlərə (hər tarixi şəxsiyyəti bir neçə şagirdə vermək) Vasko de Qama, Xristofor Kolumb, Amerigo Vespuççi və ya Fernando Magellan kimi tarixi şəxsiyyətlərdən birinin fəaliyyətinə dair referat hazırlamağı tapşıra bilərsiniz. Yaxşı olar ki sadalanan tarixi şəxsiyyətləri seçməkdə şagirdlərə sərbəstlik verəsiniz.

Qiymətləndirmə. Dəyərləndirmə, şərh etmə, referatlar hazırlama.

Qiymətləndirmə müəllimin dərsi izləməsi nəticəsində yuxarıda verilmiş meyarlar əsasında səviyyələr üzrə baş verməlidir. Bununla belə bu mərhələ zamanı siz müxtəlif suallar verməklə də təlim prosesində izləmiş olduğunuz şagirdin hansı meyara cavab verdiyini dəqiqləşdirə bilərsiniz. Sonuncu meyarı dərstdə reallaşdırmaq mümkün olmadığı üçün şagirdlərə bu meyara uyğun ev tapşırığı verilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Bunun üçün də siz şagirdlərin bu meyarla qiymətləndirilməsini şagirdlər ev tapşırığını sizə təhvil verən zaman apara bilərsiniz.

RUSİYA

İvan Qrozni, I Pyotr, Şimal müharibəsi, rus-türk müharibəsi, II Yekaterina

Standartlar:

3.1.1. Cəmiyyətin inkişafının kapitalizmə qədərki dövründə dövlətlərin (Afrika ölkələri, Asiya, Avropa və Amerikanın aparıcı dövlətləri) yaranması və inkişafı prosesini, geosiyasi dəyişiklikləri izah edir.

Təlim məqsədi:

1. Kapitalizmə qədərki dövrdə Rusiyanın inkişafı prosesini, geosiyasi dəyişiklikləri izah edir.

Təlim formaları: böyük və kiçik qruplarla iş

Təlim üsulları: beyin həmləsi, iş vərəqləri ilə iş

Dərsin gedişi.

Motivasiya. Sizə mövzu ilə bağlı motivasiya qurmağın bir neçə yolunu təklif edirik. Siz təklif olunan üsullardan birini seçə, yaxud özünüz fərqli motivasiya qura bilərsiniz.

Birinci üsul: Şagirdlərə proyektor vasitəsilə Buz döyüşü, Kulikovo döyüşü, Poltava döyüşü və s. buna oxşar hadisələrdən bəhs edən bir neçə slayddan ibarət olan təqdimat nümayiş etdirə bilərsiniz. Bu slaydların nümayişindən sonra şagirdlərə yönləndirici suallar verməlisiniz. Yönləndirici suallar təqribən bu formada ola bilər:

- Bu slaydları birləşdirən ümumi cəhət nə ola bilər?
- Bəhs edilən döyüşlər hansı xalqların tarixi ilə bağlı ola bilər?

İkinci üsul: Əgər sizin məktəbdə İKT -dən istifadə etmək imkanları yoxsa, onda siz Şərqi Avropanın xəritəsini lövhədən asıb və sonra isə şagirdlərə aşağıdakı suallarla müraciət edə bilərsiniz:

- Sizcə, Avropanı şərti olaraq neçə hissəyə bölmək olar?
- Gördüyünüz xəritə Avropanın hansı hissəsinə aid ola bilər?
- Şərqi Avropanın ərazi cəhətdən ən böyük dövləti hansıdır? və s.

Beləliklə də, şagirdlərdən aldığınız cavabları ümumiləşdirib motivasiyanızı qura bilərsiniz.

Tədqiqat sualı: İsti dənizlərə çıxışı olmayan Rusiya necə güclü dövlətə çevrildi?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqatı kiçik qruplarla iş formasında aparılmasını tövsiyə edərdik. Bu zaman siz iş vərəqləri ilə iş metodundan yararlana bilərsiniz. Bu iş üsulu üçün aşağıdakı tapşırıqlardan istifadə edə bilərsiniz.

I qrup. IV İvanın daxili və xarici siyasətinin əsas hədəflərinin izahını verin.

II qrup. I Pyotrun islahatlarını təhlil edin.

III qrup. I Pyotrun yeritdiyi xarici siyasətinin səbələrini izah edin.

IV qrup. II Yekaterinanın yeritdiyi xarici siyasəti qiymətləndirin.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Qrup işinə ayrılmış vaxt bitdikdən sonra məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi mərhələsini həyata keçirin. Bu mərhələdə şagirdlər müəyyən edilmiş vaxt ərzində, verilmiş iş vərəqlərində hazırladıqları cavabları təqdim etməlidirlər. Müzakirəni daha səmərəli təşkil etmək üçün lazım gələn halda şagirdlərə sual və tapşırıqları da verə bilərsiniz.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Dərsin sonunda əldə olunan nəticələri müəyyən edin. Nəticədə şagirdlər sizin verdiyiniz yardımçı suallarınızın köməyi ilə Rusiyanın dəniz dövlətinə çevrilməsinin izahını verə, IV İvanın və I Pyotrun yürütdüyü daxili və xarici siyasətini, eləcə də II Yekaterinanın yeritdiyi xarici siyasəti qiymətləndirə bilərlər. Bu zaman siz dərslikdə verilən suallardan istifadə edərək, eləcə də əlavə suallar verərək tədqiqat sualına cavab tapa bilərsiniz.

- IV İvanın Rusiyanın inkişafında hansı rolu oldu?
- Sizcə boyar müxalifətinin ləğv olunması çətin hansı üstünlükləri verə bilərdi?
- IV İvanın ingiltərə kraliçasına göndərdiyi məktub əsasında Rusiya və İngiltərədə ali hakimiyyəti necə qiymətləndirmək olar?
- 1667-ci il ticarət nizamnaməsinin ölkənin iqtisadi inkişafına hansı təsir göstərə bilərdi? Fikrinizi əsaslandırın.
- Sizcə iqtisadi inkişaf olmadan hərbi, texniki və mədəni inkişafa nail olmaq olarmı? Fikrinizi əsaslandırın.
- Baltik dənizinə çıxış Rusiyaya nə vəd edirdi?
- I Pyotrun islahatları hansı məqsədləri güdürdü?
- I Pyotrun təhsillə bağlı verdiyi qərarları necə qiymətləndirərdiniz?
- II Yekaterina ilə I Pyotrun fəaliyyətləri arasında hansı oxşarlıqları göstərmək olar?

Yaradıcı tətbiqetmə: Kontur xəritə əsasında XVI əsrdə Rusiyanın ələ keçirdiyi və itirdiyi torpaqları işarələyin.

Qiymətləndirmə meyarları: izah etmə

Təlim məqsədinə uyğun olaraq aparılan qiymətləndirmə dərsin bütün mərhələlərində həyata keçirilə bilər. Bu zaman siz öz sinfinizin şagirdlərini qiymətləndirmə standartlarına uyğun olaraq səviyyələr üzrə qiymətləndirməlisiniz. Bu səviyyələr meyarlara uyğun həyata keçirilməlidir. Qiymətləndirmə zamanı aşağıdakı formaya uyğun özünüqiymətləndirmə vərəqlərindən də istifadə edə bilərsiniz.

Tapşırığı başa düşdüm və fikrimi izah etdim	Dərsdə diqqətli idim.	Məntiqli yanaşmam var idi.	Sual-cavabda aktiv idim.	Əməkdaşlıq etdim.	Etiket qaydalarına riayət etdim.

LAYIHƏ

OSMANLI İMPERİYASI

I Səlim, Çaldıran döyüşü, Moxaç döyüşü, Zigetvar döyüşü, Vyananın mühasirəsi, hərbi islahatlar

Standartlar:

2.1.1. Müxtəlif tarixi dövrlərdə ölkələrin və xalqların sosial-iqtisadi və mədəni həyatında baş verən dəyişiklikləri məkan baxımından qiymətləndirir.

3.1.1. Cəmiyyətin inkişafının kapitalizimə qədərki dövründə dövlətlərin (Afrika ölkələri, Asiya, Avropa və Amerikanın aparıcı dövlətləri) yaranması və inkişafı prosesini, geosiyasi dəyişiklikləri izah edir.

Təlim məqsədləri.

1. XVI-XVIII əsrlərdə Osmanlı dövlətini sosial-iqtisadi həyatında baş verən dəyişiklikləri məkan baxımından qiymətləndirir.

2. Kapitalizimə qədərki dövrdə Osmanlı dövlətinin inkişafı prosesini, geosiyasi dəyişiklikləri izah edir.

Təlim forması. Böyük və kiçik qruplarla is

Təlim üsulları. Anlayışın çıxarılması, karusel

Dərsin gedişi.

Motivasiy: Bu dərsə motivasiya qurmağın ən sadə və rahat yolu əvvəlki dərslərdə əldə edilən biliklər üzərində motivasiyanın qurulmasıdır. Bu zaman siz anlayışın çıxarılması metodundan istifadə edə bilərsiniz.

Osmanlı dövləti cavabını alandan sonra şagirdləri yeni dərsə kökləyib tədqiqat sualınızı elan edin.

Tədqiqat sualı: XVI-XVIII əsrlərdə Osmanlı dövləti necə inkişaf etdi?

Nümunə:

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat sualı elan olunandan sonra kiçik qruplarla iş formasında "karusel" təlim üsulundan istifadə etməklə dərslərinizi qura bilərsiniz. Bunun üçün məsləhət olar ki şagirdlərə dərslərin üsulu haqqında qısa məlumat verəsiniz. Bu dərslərin üsulu bir qədər vaxt çox tələb etdiyindən şagirdlərə verəcəyiniz sual və tapşırıqların yerinə yetirilməsi nisbətən az vaxt aparmalıdır. Qruplara tədqiqat üçün aşağıdakı sual və tapşırıqları və ya özünü uzun məsləhət bildiyiniz tapşırıqları verə bilərsiniz.

I qrup. Osmanlı dövlətində sultanlıqdan xəlifəliyə gədən prosesi qiymətləndirin.

II qrup. Osmanlı dövlətinin möhtəşəm yüz ilini qiymətləndirin.

III qrup. Osmanlı dövlətinin durğunluq dövrünün səbəblərini izah edin.

IV qrup. Osmanlı dövlətinin geriləməsinin səbəblərini izah edin.

Karusel dərslərinin üsulunun birinci mərhələsində qrup işinə ayrılmış vaxt bitdikdən sonra əslində siz dərslərin yeni mərhələsinə -məlumatın mübadiləsi və müzakirəlik mərhələsinə keçid almış olursuz. Çünki bu mərhələdə müəyyən edilmiş zaman ərzində hər bir qrup digər qrupların yazdıqları ilə tanış olmaq və "rəqiblərinin" yazdıqlarına münasibət bildirmək imkanına malik olur. Dərslərin bu mərhələsi bitəndən sonra mövzəni mərhələyə keçid ala bilərsiniz.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Vaxta qənaət etmək üçün qrup təqdimatlarını dərslərin ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması mərhələsində edə bilərsiniz. Lakin bu zaman da siz ümumiləşdirmələr aparmaq və müəyyən nəticələrə gəlmək üçün şagirdlərə suallar verməlisiz. Verəcəyiniz sualları əvvəlcədən hazırlamağınız məqsədamüvafiqdir. Şagirdlərə aşağıdakı suallarla da müraciət edə bilərsiniz.

- Osmanlı dövlətinin Fransa dövlətinə siyasi-iqtisadi yardım göstərməsinin səbəbi nə idi?
- "Möhtəşəm yüz il"də baş verən hansı hadisəni daha yüksək qiymətləndirərdiniz? Fikrinizi əsaslandırın.
- Osmanlı dövləti əleyhinə yaradılmış birliyin müqəddəs adlandırılmasının səbəbləri nə idi?
- Rusiya və Avropa dövlətlərinin Osmanlıya qarşı birgə mübarizəsi sizə hansı tarixi hadisələri xatırladır?
- Sizcə nəyə görə Osmanlı dövləti geriləməyə başladı? Fikrinizi əsaslandırın.
- Sizcə III Səlimin islahatları baş tutsa idi, Osmanlı dövlətinin sonrakı siyasi vəziyyəti necə olardı?

Ev tapşırığı: İbrahim paşanın fəaliyyətinə dair təqdimat hazırlayın.

Qiymətləndirmə meyarları: qiymətləndirmə, izah etmə.

Qiymətləndirmə müəllimin dərslərin izləməsi nəticəsində baş verməlidir. Bununla belə bu mərhələ zamanı siz müxtəlif suallar verməklə də təlim prosesində izləmiş olduğunuz şagirdin hansı meyarla cavab verdiyini dəqiqləşdirə bilərsiniz. Bu zamanı yuxarıda verilmiş meyarlar nəzərə alınmaqla müəyyən etdiyiniz səviyyələri üzrə şagirdləri qiymətləndirə bilərsiniz.

LAYIHƏ

BÖYÜK MOĞOL DÖVLƏTİ

Panipat, çağır, Əkbər şah, Maratx, sipahi.

Standartlar:

1.1.3. Ölkələrdə baş verən oxşar mədəni hadisə və prosesləri baş verdiyi tarixi zamanla əlaqədə dəyərləndirir.

3.1.2. Geosiyasi dəyişikliklərin cəmiyyətin sosial-iqtisadi həyatına təsirini şərh edir.

Təlim məqsədləri.

1. Hindistanda baş verən oxşar hadisə və prosesləri baş verdiyi tarixi zamanla əlaqədə dəyərləndirir.

2. XVI-XVIII əsrlərdə Hindistanda baş verən geosiyasi dəyişikliklərin cəmiyyətin sosial-iqtisadi həyatına təsirini şərh edir.

Təlim forması. Böyük qruplar, fərdi iş

Təlim üsulları. Klaster, bitməmiş cümlələr

Dərsin gedişi.

Motivasiy: "Klaster" üsulundan istifadə etməklə şagirdləri dərsə motive edə bilərsiniz. Bunun üçün lövhədə aşağıdakı formada dairələr cızmalısınız. Bunun ardınca açar sözləri səsəndirib şagirdlərə aşağıdakı sualla müraciət edin:

- Gördüyünüz bu ifadələri birləşdirən ümumi cəhət nədir? Yəni bu hadisələr hansı dövlətə və ya ölkəyə aid ola bilər?

Səsəndirdiyiniz izahlar bitdikdən sonra mərkəzdəki sualın cavabını şagirdlərin köməyi ilə elan edin.

Tədqiqat sualı: XVI-XVIII əsrlərdə Hindistanda baş verən geosiyasi dəyişikliklər nəyə gətirib çıxartdı?

Nümunə:

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqatın aparılmasını əvvəlki dərslərdən şagirdlərə tanış olan "bitməmiş cümlələr" üsulunun köməyi ilə həyata keçirmənin məqsədmüvafiq olardı. Buna baxmayaraq şagirdlərə qısaca bu üsulun izahını vermənin yaxşı olardı. "Uşaqlar indi mən sizə bir bitməmiş cümlə deyərəm və siz bu cümləni 2-3 arqumentlə tamamlamalısınız".

Sizin şagirdlərə səsəndirəcəyiniz "bitməmiş cümlələr" –iniz aşağıdakı formada ola bilər.

- Böyük Moğol dövlətinin yaranmasını belə şərh edərdim ki,
- Böyük Moğol dövlətində ictimai-iqtisadi münasibətləri belə şərh edərdim ki,
- Dövlətin "qızıl əsri" ifadəsini belə dəyərləndirmək olar ki,
- Çagirdarlar haqqında mənöyrəndim.
- Böyük Moğol dövlətinin süqutu səbəblərini belə şərh etmək olar ki.
- Bu günkü dərsdə mən Böyük Moğol dövləti haqda öyrəndim.
- Mənbə əsasında şah və imam hakimiyyəti vahidliyinin şərhini belə verərdim ki,
- Əkbər şahın hakimiyyəti dövrünü belə dəyərləndirərdim ki,
- İngilislər tərəfindən Hindistanın işğal edilməsi bizə belə nəticə çıxarmağa imkan verir ki,
- Avropalıların Hindistana hərbi ekspansiyasını belə dəyərləndirmək olar ki,
- Nadir şah və Böyük Moğol qarşıdurmasını belə şərh edərdim ki,
- Böyük Moğol dövlətində vergi yığılması sistemini belə dəyərləndirərdim ki,

Səsəndirdiyiniz cümlənin tamamlanmasını bir necə şagirddən istəyin. Hər şagirdə fikrini ifadə etmək üçün neçə dəqiqə vaxt verdiyinizi əvvəlcədən elan etmənin zəruridir. Bu dərs prosesində əlavə vaxt itkisinin qarşısını alacaqdır.

Əslində dərslərin bu mərhələsində dərslərin məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi mərhələsini də yekunlaşdırılmış olursunuz. Şagirdlərin çıxışları bitəndən sonra müəllim kimi söz alıb öz fikirlərinizi ifadə edin. Bu zaman siz şagirdlərdən əlavə fikirlər ala, şagirdlərin fikirlərini yekunlaşdırma bilərsiniz.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Şagirdlər onlara verilən tapşırıqları yerinə yetirdikdən sonra tədqiqat sualına cavab tapmaq, təlim məqsədinin reallaşdırılmasını təmin etmək üçün aşağıdakı suallarla şagirdlərə müraciət edə bilərsiniz.

- Sizcə Əkbər şahın hindusların dini etiqadına hörmət əlaməti olaraq bəzi addımlar atması hansı səbəbdən irəli gələ bilərdi? Fikrinizi əsaslandırın.
- Sizcə Maratxların Böyük Moğol dövlətini müdafiə etməsinin səbəbi nə ola bilərdi?
- Ost-Hind şirkətinin Hindistanda pul zərb etmək, silahlı dəstələr saxlamaq hüququ alması gələcəkdə Hindistanın işğal edilməsində ingilislərin işini necə yüngülləşdirə bilərdi?
- Böyük Moğol şahlarının islam dinini zorla yaymasının dövlətə hansı xeyri ola bilərdi?

Yaradıcı tətbiqetmə.

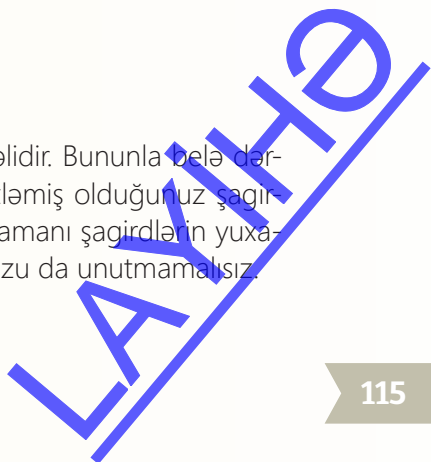
Böyük Moğol dövlətində və Azərbaycan tarixini öyrəndiyiniz zaman rast gəldiyiniz torpaq mülkiyyəti formalarının müqayisəli cədvəlini qurun.

Ev tapşırığı.

Əkbər şahın fəaliyyətinə dair referat hazırlayın.

Qiymətləndirmə. Dəyərləndirmə, şərh etmə.

Formativ qiymətləndirmə müəllimin dərsləri izləməsi nəticəsində baş verməlidir. Bununla belə dərslərin bu mərhələsində siz müxtəlif suallar verməklə də təlim prosesində izləmiş olduğunuz şagirdin hansı meyara cavab verdiyini dəqiqləşdirə bilərsiniz. Qiymətləndirmə zamanı şagirdlərin yuxarıdakı meyarlara uyğun olaraq səviyyələri üzrə qiymətləndirməli olduğunuzu da unutmamalısınız.

I saat

MƏDƏNİYYƏT

Piri Rəis, İstanbul Texniki Universiteti, Elmlər Akademiyası, Nyuton, Tac Mahal, Versal, Motsart, Luvr

Qeyd: Mövcud dərslərin tədrisinə iki saat ayrılmışdır. Bu paraqraf dərslərin 146-151- cu səhifələrini əhatə edir. Bu paraqrafın tədrisini aşağıdakı formada münasib bilirik:

- Birinci dərslər 146-cı səhifədən başlayaraq 148-ci səhifədəki "ədəbiyyat" yarımbaşlığınadək olan məlumatları əhatə edir.
- İkinci dərslər saati səhifə 148-dəki "ədəbiyyat" yarımbaşlığından başlayıb paraqrafın sonunadək -səhifə 152-yədək olan məlumatları əhatə edir.

Yuxarıda sizə məsləhət görülən bölgü mütləq deyil. Bu bölgünü siz dərslər deyən müəllim kimi təlim strategiyənizə, sinifdəki şagirdlərin bacarığına uyğun olaraq dəyişə və yeni bölgü forması yarada bilərsiniz.

Standartlar:

5.1.1. Aqrar (ənənəvi) və sənaye cəmiyyətlərinin mədəniyyətlərin inkişafına təsirini izah edir.

5.1.3. Aqrar (ənənəvi) və sənaye cəmiyyətlərinin mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası əlaqələrə təsiri ilə bağlı referat və məruzələr hazırlayır.

Təlim məqsədləri:

1. Aqrar və sənaye cəmiyyətlərinin təhsilin və elmin inkişafına təsirini izah edir.
2. Aqrar və sənaye cəmiyyətlərinin dünyada mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası əlaqələrə təsiri ilə bağlı referat hazırlayır.

Təlim forması: Böyük qruplarla iş, fərdi iş

Təlim üsulları: Beyin həmləsi, mikrofon, afişaların hazırlanması

Dərslərin gedişi:

Motivasiya: Mövcud dərslərə motivasiya qurmaq üçün 10-cu və 18-ci mövzuların tədrisi zamanı sizə təqdim etdiyimiz motivasiya formalarından hər hansı birini seçə bilərsiniz. Təbii ki bu zaman da siz mövzunuza uyğun olaraq sual və tapşırıqlar qoymalı, müvafiq şəkillər, məlumatlar və s. seçərək bir sözlə motivasiyanı keçəcəyiniz dərslərə uyğunlaşdırmalısınız

Tədqiqat sualı: XVI-XVIII əsrlərdə dünyada təhsil və elm necə inkişaf etdi?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqatın aparılması mərhələsini reallaşdırmaq üçün əvvəlki dərslərdən sizə tanış olan "mikrofon" üsulundan istifadə etmək məqsədmüvafiq olardı. Bunun üçün

LAYIHƏ

şagirdlərə materialla tanışlıq üçün vaxt verib, bu dərs üsulunun qaydalarını xatırladıb onlara şərti mikrofon kimi təsəvvür edilən hansisa əşyanı təklif edin. Şagirdlərə xəbərdarlıq edin ki məsələnin şərh i lakonik və tez olmalıdır. Bu üsulun tətbiqi zamanı aşağıdakı sual və tapşırıqlardan istifadə etmək məqədamüvafiq olardı.

- Türk dövlətlərinin təhsil sistemi necə qurulmuşdu?
- Piri Rəisin fəaliyyətini şərh edin.
- Evliya Çələbinin fəaliyyətini şərh edin.
- XVII-XVIII yüzillikdə Osmanlı imperiyasında təhsil və elmin inkişaf səviyyəsini izah edin.
- XVII-XVIII yüzillikdə Hindistanda təhsil və elmin inkişaf səviyyəsini izah edin.
- Avropada astronomiya elmi necə inkişaf etmişdi?
- Avropada hansı emi nailiyyətlərin olduğunu izah edin.
- Rusiyada təhsil və elmin necə inkişaf etdiyini izah edin.

Səsələnən ilk suala cavab verməyə hazır olana şərti mikrofonu verib onu dinləyin. Ununmayın bəzən bir məsələ ilə bağlı bir neçə şagirdi dinləyə bilərsiniz. Dərsin bu mərhələsində cavabları şərh etməyin, şagirdlərə fikirlərini səsəndirməkdə tam sərbəstlik verin və onları bu prosədə qiymətləndirməyin.

Məlumatın müadiləsi və müzakirəsi: Şagirdlərin çıxışları bitəndən sonra müəllim kimi söz alıb öz fikirlərinizi ifadə edin. Bu zaman siz şagirdlərdən əlavə fikirlər ala, onların fikirlərini yekunlaşdırıra bilərsiniz.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Müzakirə başa çatdıqdan sonra tədqiqat sualına cavab tapmaq, təlim məqsədinin reallaşdırılmasını təmin etmək üçün aşağıdakı sual və tapşırıqlarla şagirdlərə müraciət edə bilərsiniz.

- Siyasi hadisələrin mədəniyyətə təsirini izah edin.
- Sizcə nə üçün tərəqqiyə meyil göstərən hökmdarlar dənizçilik və gəmiqayırma ilə bağlı təhsil ocaqlarını açmağa çalışırdılar?
- Qərbi Avropada elmin inkişafının səbəblərini müəyyənəşdirin.
- Təhsilin və elmin inkişafı dünyə ölkələrinin inkişafına hansı təsiri göstərdi? Fikrinizi əsaslandırın.

Yaradıcı tətbiq etmə: "Təhsil xoşbəxt gələcəyin açarıdır" mövzusunda afişə hazırlayın.

Ev tapşırığı: Aqrar və sənaye cəmiyyətlərinin dünyada mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası əlaqələrə təsiri ilə bağlı referat hazırlayın.

Qiymətləndirmə meyarları: izah etmə, referat hazırlama.

Göstərilən meyarlar əsasında şagirdlərin formativ qiymətləndirməsini həyata keçirin. Siz formativ qiymətləndirməni müxtəlif vasitələrdən istifadə etməklə də yaza bilərsiniz. Sonuncu meyar üzrə qiymətləndirməni şagirdlərə verilən ev tapşırığının icrasından sonra növbəti dərsdə mümkün olacaqdır.

Dərsin sonunda refleksiya üçün aşağıdakı sualları da verə bilərsiniz.

- Sizin üçün dərsin ən önəmli nəticəsi nə oldu?
- Sizə nə aydın olmadı?
- Hansı suallarınız var?
- Yeni materialın öyrənilməsi sizə hansı təsiri bağışladı?

LAYIHƏ

MƏDƏNİYYƏT

Piri Rəis, İstanbul Texniki Universiteti, Elmlər Akademiyası, Nyuton, Tac Mahal, Versal, Motsart, Luvr

Standartlar.

5.1.1. Aqrar (ənənəvi) və sənaye cəmiyyətlərinin mədəniyyətlərin inkişafına təsirini izah edir.

5.1.2. Aqrar (ənənəvi) və sənaye cəmiyyətlərinin mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası əlaqələrə təsirini əsaslandırır.

Təlim məqsədləri.

1. Aqrar və sənaye cəmiyyətlərinin dünya ədəbiyyatının, incəsənətin və memarlığın inkişafına təsirini izah edir.

2. Aqrar və sənaye cəmiyyətlərinin dövlətlər arasında mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası əlaqələrə təsirini əsaslandırır.

Təlim forması. Böyük qruplarla və fərdi iş

Təlim üsulu. Bitməmiş cümlələr

Dərsin gedişi.

Motivasiya: Mövcud dərs 25-ci paraqrafın tədrisi üçün nəzərdə tutulan ikinci saat olduğunda motivasiya qurmağı lazım bilmədik. Bununla belə yeni dərsin tədrisi zamanı bir-iki cümlə ilə dərsə giriş etməyiniz məqsədmüvafiq olardı.

Tədqiqat sualı: Dünya mədəniyyətinin ədəbiyyat, incəsənət və memarlıq sahələri necə inkişaf etdi?

Tədqiqatın aparılması:

Əvvəlki dərslərin tədris zamanı şagirdlərə tanış olan "bitməmiş cümlələr" üsulunun köməyi ilə dərsin tədqiqatın aparılmasını həyata keçirə bilərsiniz. Bunun üçün şagirdlərə qısaca bu üsulun izahını verməyiniz yaxşı olardı. "Uşaqlar indi mən sizə bir bitməmiş cümlə deyərəm və siz bu cümləni 2-3 arqumentlə tamamlamalısınız". Sizin şagirdlərə səsəndirəcəyiniz "bitməmiş cümlələr" ləriniz aşağıdakı formada ola bilər.

- Çin poeziyası və ədəbiyyatının inkişafını əsaslandırardım
- Avropa ədəbiyyatının inkişafını belə izah edərdim ki,
- Bu güncü dərsdə mən qərb ədəbiyyatında maarifçiliyin öyrəndim.
- İstanbulda memarlığın inkişafı ilə bağlı informasiya bizə belə bir nəticə çıxarmağa imkan verir ki,

- Çində və Hindistanda memarlığın inkişafı haqda belə izah verə bilərdim ki,
- Avropada memarlığın və heykəltaraşlığın inkişafı haqda belə izah verə bilərdim ki,
- Çində və Hindistanda rəssamlığın inkişafı haqda belə izah verə bilərdim ki,
- Avropada rəssamlığın inkişafını elə əsaslandırardım ki,
- Dünya ölkələrində musiqinin inkişafı ilə bağlı bu qərara ona görə gəldim ki,
- Dünya ölkələrində muzey işinin təşkili və inkişafı ilə bağlı belə izah verə bilərəm ki,

Müzakirənin sonunda lazım gələcəyi halda müəllim olaraq öz fikrinizi ifadə edib şagirdlərin fikirlərini yekunlaşdırma bilərsiniz.

Məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi: Şagirdlər “bitməmiş cümlələr”i tamamlamaqla əslində dərslərin məlumatın mübadiləsi və müzakirəsi mərhələsi də həyata keçirilmiş olur.

Ümumiləşdirmə və nəticənin çıxarılması: Dərslərin bu mərhələsində sizin şagirdlərə verdiyiniz yönləndirici suallar vasitəsi ilə şagirdlər aqrar və sənaye cəmiyyətlərinin dünya ədəbiyyatının, incəsənətin və memarlığın inkişafına təsirinin izahını verə, eləcə də dövlətlər arasında mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası əlaqələrə təsirini əsaslandırma bilər. Bu da öz növbəsində sizə tədqiqat sualınıza cavab tapmağa kömək etmiş olar. Bununla belə tədqiqat sualının tam cavabını almaqdan ötrü sizə aşağıdakı suallar da yardımçı ola bilər.

- Sizcə iqtisadi cəhətdən qüdrətli dövlətdə mədəniyyət yüksək inkişaf edə bilər və ya əksinə? Fikrinizi əsaslandırın.
- Sizcə Tac Mahal məqbərəsi hansı xüsusiyyətlərinə görə islam memarlığı nümunələrini xatırladır?
- Hansı Azərbaycan xanının sarayında güzgülü salın olduğunu xatırlayırsınız?
- Azərbaycanın məşhur miniatür rəssamlarından kimləri tanıyırsınız?
- XVI-XVIII yüzilliklərin hansı mədəni nailiyyəti yüksək qiymətləndirirsiniz? Fikrinizi əsaslandırın.
- Sizcə Afrika və Asiyanın qiymətli əsərləri nə üçün Avropanın məşhur muzeylərində sərgilənir?

Yaradıcı tətbiq etmə. Dərslərin bu mərhələsində şagirdlərdən 8-9 sözdən ibarət krossvord hazırlanmasını istəyə bilərsiniz.

Qiymətləndirmə meyarları: izah etmə, əsaslandırma

Formativ qiymətləndirmə müəllimin dərslərin izləməsi nəticəsində yuxarıdakı meyarlara uyğun olaraq səviyyələr üzrə həyata keçirilməlidir. Qiymətləndirmə zamanı aşağıdakı nümunəyə oxşar özünüqiymətləndirmə vərəqlərindən də istifadə edə bilərsiniz.

Ad, soyad, ata adı. _____

Tarix _____

Tapşırığı başa düşdüm və fikrimi izah etdim

Dərslə diqqətli idim

Məntiqli yanaşmam var idi

Sual cavabda aktiv idim

Əməkdaşlıq etdim

Etiket qaydalarına riayət etdim

LAYIHƏ

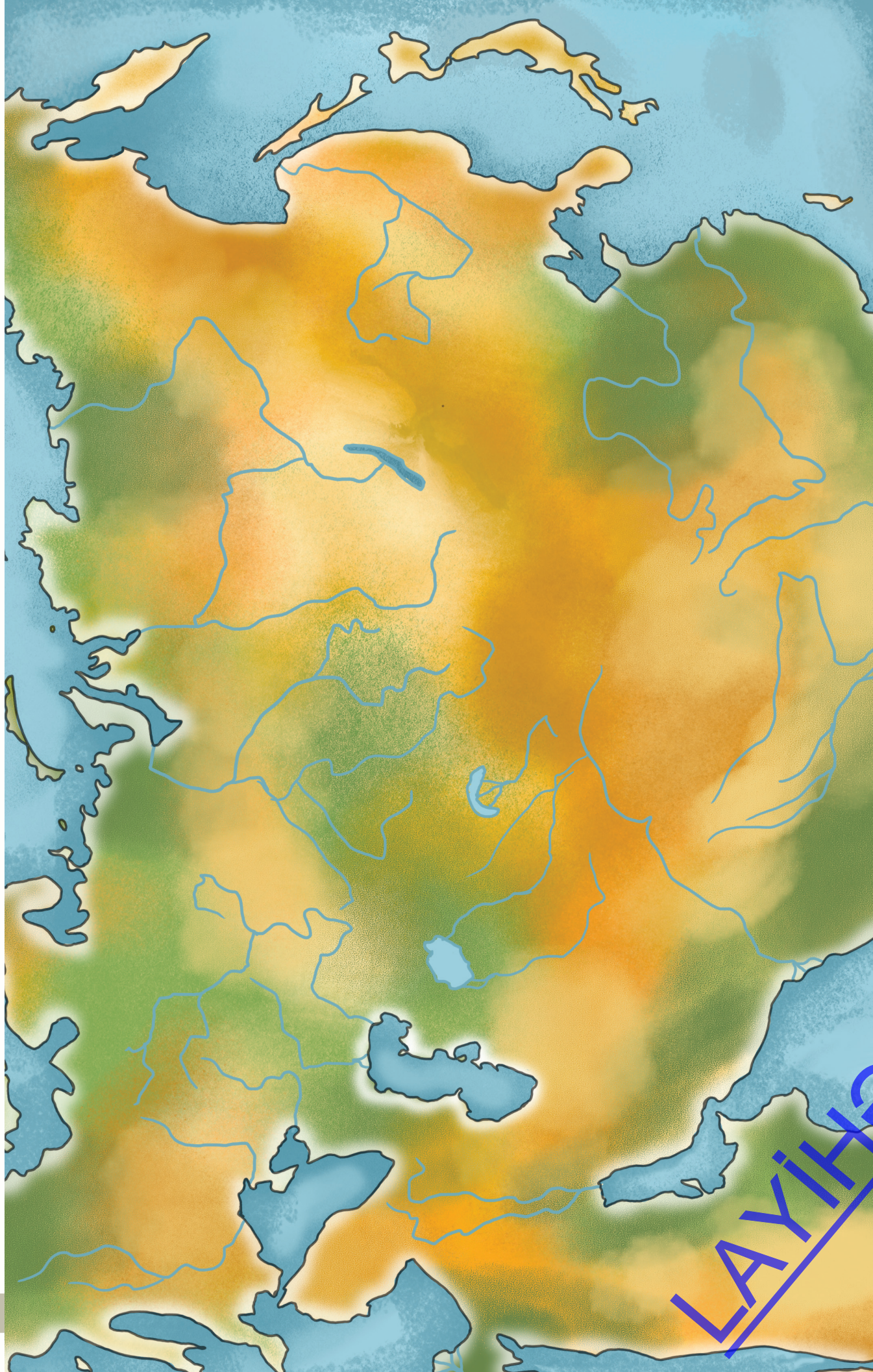

LAYIHE

LAYIHƏ

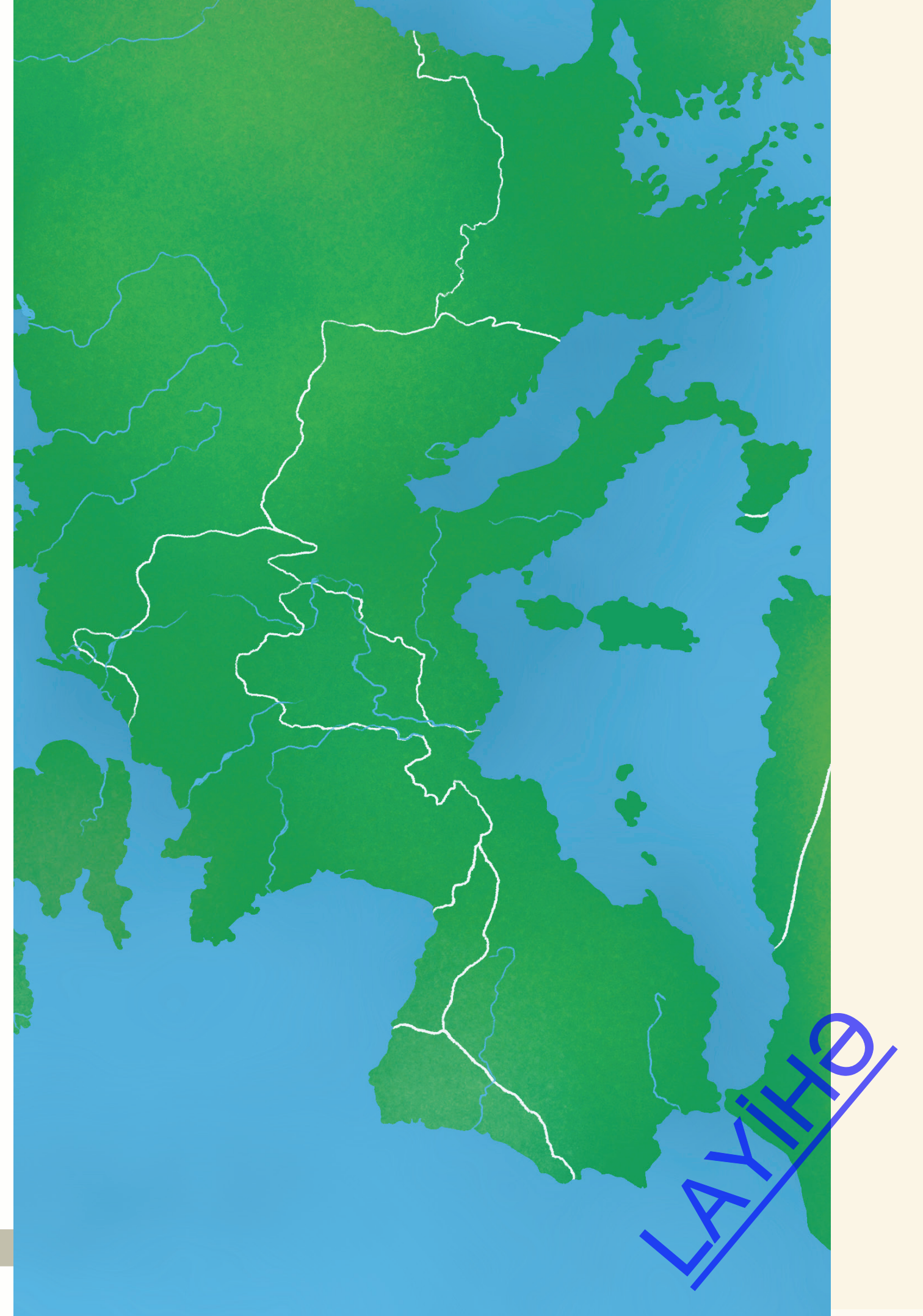
©2022

LAYIHES

LAYIHƏ

LAYIHO

LAKIHO

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

Azərbaycan Dilində

1. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. // "Azərbaycan məktəbi" jurnalı, 2013, №5
2. Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil sistemində Qiymətləndirmə Konsepsiyası. // "Kurikulum", 2009, №2
3. Abbasov Ə. "Qiymətləndirmə keyfiyyətin idarə olunma vasitəsidir". // "Təhsil problemləri" qəzeti, 2009, 11–20 iyun.
4. Abbasov Ə. "Yeni kurikulumların səciyyəvi xüsusiyyətləri". // "Kurikulum" jurnalı, 2008, №1.
5. Abbasov Ə. "Kurikulum islahatının əsas istiqamətləri". // "Azərbaycan məktəbi" jurnalı.
6. Ağayev Əjdər. "Öyrədən öyrənən əməkdaşlığı interaktiv vasitə kimi". // "Təhsil" jurnalı, 2016, №16.
7. Ağayev S. Tarixin tədrisində interaktiv təlim metodunun tətbiqi təcrübəsindən. Bakı, 2009.
8. Bəylərov E. "Formativ qiymətləndirmə". // "Kurikulum" jurnalı, 2011, №3.
9. Bəylərov E. "Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsində yeni yanaşmalara dair".
10. Cavadov İ. "Şagirdlərin təlim nəticələrinin qiymətləndirilməsinə dair". // "Kurikulum" jurnalı, 2012, №2.
11. Cavadov İ. "Şagird nailiyyətlərinin monitorinqi və qiymətləndirilməsi: müasir yanaşmalar". // "Azərbaycan məktəbi" jurnalı, 2014, №4.
12. Cavadov İ. "Ümumtəhsil məktəblərində monitorinq və qiymətləndirmə". "Azərbaycan müəllimi" qəzeti, 2014, 30 may.
13. Cəbrayıllov İ. "Azərbaycan tarixinin tədris metodikası", Bakı, 2006.
14. Dəmirov A.H., Məmmədov S.M., İsmayilov Ş.N. Yeni təlim texnologiyaları və müasir dərslər. Bakı, 2017.
15. Əhmədov A. "Ümumtəhsil sistemində kurikulum islahatı: real nəticələrə doğru". // "Kurikulum" jurnalı, 2008, №1.
16. Əhmədov A., Şərifov T., Abbasov Ə. "Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi". // "Kurikulum" jurnalı, 2008, №1.
17. Əliyeva K. "Yekun (summativ) qiymətləndirmənin təşkili üsulları". // "Azərbaycan məktəbi" jurnalı, 2011, №5.
18. Əliyeva T. "Yeni qiymətləndirmə təhsildə inkişaf deməkdir". // "Azərbaycan müəllimi" qəzeti, 2013, 5 aprel.
19. Əlizadə Ə. Yeni pedaqoji təfəkkür. Bakı, 2001.
20. Əsədova M. "Diaqnostik qiymətləndirmənin əsas mahiyyəti və ədəbiyyat dərslərində ondan istifadə". // "Azərbaycan müəllimi" qəzeti, 2012, 28 sentyabr.
21. Əsgərov R., Qurbanov M. "Qiymətləndirmə prosesi". // "Təhsil problemləri" qəzeti, 2015, 24–30 noyabr.
22. Əsgərov R., Qurbanov M. "Qiymətləndirmə vasitələri". // "Təhsil problemləri" qəzeti, 2014, 1 yanvar.
23. Əsgərov Ş. "Qiymətləndirmənin yeni kriteriyası, şagird-müəllim nisbəti prosesi" // "Azərbaycan məktəbi" jurnalı, 2012, №2.
24. Hacıyeva T. "İbtidai təhsil pilləsində qiymətləndirmənin aparılması barədə" // "Azərbaycan müəllimi" qəzeti, 2010, 29 oktyabr.

LAYIHƏ

25. Hacıyeva T. "Monitoring, qiymətləndirmə və təhsilin keyfiyyəti". // "Azərbaycan müəllimi" qəzeti, 2011, 18 mart.
26. Hüseynov E. "Fəal interaktiv təlimin üstünlükləri". // "Azərbaycan müəllimi" qəzeti, 2016, 15 oktyabr.
27. Hüseynov R. "Azərbaycan tarixi tədrisinin bəzi məsələlərinə dair". // "Azərbaycan məktəbi" jurnalı, 2010, №1.
28. Hüseynov R. "Formativ qiymətləndirmə sahəsində mövcud olan bəzi problemlər və onların aradan qaldırılması yolları". // "Azərbaycan məktəbi" jurnalı, 2013, №4.
29. İnteraktiv təlim ensiklopediyası. Bakı, 2010.
30. Qəniyeva N. "Təlimdə səviyyəyə görə qiymətləndirmə". // "Təhsil problemləri" qəzeti, 2015, 8 mart.
31. Mehrabov A.O., Cavadov İ.A. Ümumtəhsil məktəblərində monitoring və qiymətləndirmə. Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutu. Bakı, "Azmaşkom-TEX" Ltd. MMC, 2007, 184 s.
32. Məlikov R., Nəcəfli T. Tarixin interaktiv təlimi. Bakı, 2002.
33. Paşayev T. Pedaqoji fəaliyyətin qiymətləndirilməsi. Bakı, 2011.
34. Süleymanova A. Təhsilin əsasları. Bakı, 2014.
35. Təhsil Qanunu. Bakı, 2009.
36. TGC. Təlim və İnkişaf Mərkəzi. Tarix fənni üzrə paylama materialı. Bakı, 2013.
37. "Ümumi təhsil məktəblərində məktəbdaxili qiymətləndirmənin aparılmasına dair müvəqqəti təlimat" // "Təhsil problemləri" qəzeti, 2013, 08–15 sentyabr.
38. Ümumtəhsil məktəblərində məktəbdaxili qiymətləndirmənin aparılması Qaydaları" // "Kurikulum" jurnalı, 2009, №4.
39. Ümumi orta təhsil səviyyəsinin yeni fənn kurikulumlarının tətbiqi üzrə təlim vəsaiti. Xəzər Universiteti-Bakı-2012.
40. Veysova Z. Fəal interaktiv təlim: Müəllimlər üçün vəsait. UNECEF, 2007.

Rus dilində

41. Алексашкина Л.Н., Боголюбов Л.Н., Ворожейкина Н.И. Учебник стандарты школ России (государственные общеобразовательные стандарты начального общего, основного общего и среднего (полного) общего образования). Книга первая. М., "Прометей", 1998.
42. Алиева А., Магомедова З, Меликов Р. Инновационная методика преподавания общественных наук в школе (на примере истории, граждановедения и конфликтологии). Баку, 2001.
43. Амонашвили Ш.А. Воспитательная и образовательная функция оценки учения школьников: Экспериментально-педагогическое исследование. М., "Педагогика", 1984, 296 с.
44. Амонашвили Ш.А. Основы гуманной педагогики. Книга четвертая. Об оценках, Москва, Амри- та-Русь, 2012.
45. Анатолий Гин Приемы педагогической техники. Москва, 2013.
46. Безрукова В.С. Педагогика. Ростов-на-Дону, 2013.
47. Величко В.В., Карпиевич Е.Ф., Кириллук Л.Г. Инновационные методы обучения в гражданском образовании. Минск, 2001.
48. Вяземский Е.Е. Историческое образование в современной России, Справочно-метадическое пособие для учителей. М., 2002.

LAKINƏ

49. Довгялло М.С., Козик Л.А., Сальков А.П. Методика преподавания истории. Минск, 2010.
50. Крикунова Т.К. Практическая педагогика. М., 2001.
51. Никулина Н.Ю. Методика преподавания истории в средней школе: Учебное пособие, М., 2000.
52. Радугин А.А. Психология и педагогика. М., 2001.

İngilis dilində

53. Andrew Flint and Stuart Jack. Approaches to learning and teaching History a tool kit for international teachers. Cambridge Assessment International Education, 2018.
54. Borich.G.D. Effective teaching methods/Upper Saddle River, 1996.
55. Chris Husbands, What is History Teaching? Bristol, USA.1996.
56. History-social science framework for California Public schools. Education with Criteria for Instructional materials. Sacramento, 2005.
57. History 7-11 developing primary teaching skills. London, 1997.
58. Linda S. Levistik, Keith C. Barton. Doing history, New York, 2011.
59. Russel Tarr. A history teaching tool box. Copyright, 2016.
60. Thomas G. Devine. Teaching student skills, Boston, 1997.

İnternet resursları

61. <http://1905.az/>
62. <http://cebhe.info/>
63. <http://www.history.az/>
64. <http://www.history.ru/>
65. <http://www.history.en/>
66. <http://www.testlerim.org>
67. <http://portal.edu.az/>
68. <http://www.muallim.edu.az/>

LAYİHƏ